

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΘΡΗΣΚΕΙΑ

Τὰ δεινὰ προβλήματα, αἱ φιλοσοφικαὶ αἰρέσεις, ἡ θρησκεία
(ὁ χριστιανισμός).

Τὸ τῆς δημιουργίας δόγμα ἀποδείκνυται ὑπ' αὐτῶν τῶν πραγμάτων. Ὁ κόσμος δὲν ὑπῆρξε πάντοτε, οἷος εἶνε νῦν. Ἡ ζωὴ ἔσχεν ἀρχὴν ἐπὶ τῆς ὑδρογείου σφαιράς· ἀρχὴν ἔσχον ἐπ' αὐτῆς τὰ διάφορα γένη τῶν ζώων, ἀρχὴν ἔσχεν ἐπίσης ἐπ' αὐτῆς καὶ ὁ ἄνθρωπος. Ἀναγκαιῶς ἄρα ὀφείλομεν ν' ἀνατρέξωμεν εἰς τὴν ὑπερφυσικὴν τοῦ δημιουργοῦ δύναμιν, πλὴν εἰ μὴ παραδεχόμεθα ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε τὸ γενόμενον τῶν δυνάμεων τῆς ὕλης ἢ ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε τὸ προϊὸν βραδείας κατεργασίας τῶν αἰώνων καὶ προοδευτικῆς τῶν ὄντων μεταμορφώσεως. Ἄλλ' αἱ περὶ αὐτομάτου γενέσεως καὶ προοδευτικῆς μεταμορφώσεως τῶν ὄντων διδασκαλίαι ἀυθαίρετοι οὔσαι ἀποκρούονται ὑπὸ τῆς ἐπιστήμης, ἡ δὲ δημιουργία καὶ ἀναγκαία εἶνε καὶ ὑπ' αὐτῶν, ὡς εἵπομεν, τῶν πραγμάτων ἀποδείκνυται. Τὸ αὐτὸ ρητέον καὶ περὶ τῆς προνοίας. Ἡ ἀνάγκη τῆς προσευχῆς ἀποδείκνυσιν ἡμῖν πρόνοιαν οὐχὶ γενικὴν καὶ ἀφρημένην, ἀλλὰ πρόνοιαν πατρικὴν, προσιτὴν, ζῶσαν, παρεμβαίνουσαν εἰς τὴν ζωὴν τοῦ ἀνθρώπου, ὡς ὁ πατὴρ εἰς τὴν οἰογένειαν. Ὑπάρχουσι βεβαίως γενικοὶ νόμοι, ἀλλ' οἱ νόμοι οὔτοι οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ τὸ αἰεὶ ἐνεργὸν θέλημα τοῦ δημιουργοῦ. Οἱ νόμοι τῆς φύσεως δὲν ἐπιβάλλονται εἰς τὴν ἀνθρωπίνην βούλησιν. Ὁ ἄνθρωπος εἶνε ἐλεύθερος καὶ κύριος τῶν ἑαυτοῦ πράξεων, ἀλλ' ὁ Θεὸς δρᾷ ἐπ' αὐτοῦ ἄλλως ἢ ἐν τῷ ὕλικῷ κόσμῳ, δι' ἐνεργείας ὅπως ἠθικῆς, ὅπως ἀτομικῆς. Αὕτη ἡ ἔννοια τῆς χριστιανικῆς προνοίας. Τὸ πῶς τῆς ἐνεργείας ταύτης εἶνε μυστήριον, ἀλλ' ἡ ἐνέργεια εἶνε βεβαία καὶ σύμφωνος τῇ ἀνάγκῃ τῆς προσευχῆς.

Ἡ ἀμαρτία ὑφίσταται ἐν τῷ κόσμῳ. Πῶς δύναται νὰ ἐξηγηθῇ ἡ ὑπαρξὶς αὐτῆς ἄνευ προσβολῆς τῆς ἀγαθότητος καὶ τῆς δικαιοσύνης τοῦ Θεοῦ; Ὁ Χριστιανισμὸς ἐπιλύει τὸ πρόβλημα διὰ τοῦ προπατορικοῦ ἀμαρτήματος. Ἄπαντες οἱ λαοὶ ἔσχον τὴν ἰδέαν χρυσοῦ τινος αἰῶνος, δηλαδὴ ἀρχικῆς καταστάσεως πλήρους εἰρήνης καὶ πλήρους ἀθωότητος. Ἡ γενικὴ αὕτη τῶν λαῶν ἰδέα δὲν εἶνε ἀνάμνησις τις τῆς καταστάσεως τῶν πρωτοπλάστων; Ἡ κληρονομικὴ μεταβίβασις τῶν

συνειπῶν τοῦ ἀμαρτήματος εἶνε γεγονός τελούμενον καθ' ἑκάστην πρό-
των ἡμετέρων ὀφθαλμῶν. — Μεταξὺ τῆς πρώτης ἀθωότητος καὶ τοῦ
πρώτου ἀμαρτήματος ὑπάρχει ἄβυσσος, ἧς τὸ βάθος δὲν δύναται τις
νὰ ἐξιχνιάσῃ. Τίς δύναται νὰ εἴπῃ τίνα ἀνατροπὴν παρήγαγεν ἐν τῷ
κόσμῳ τὸ πρῶτον ἐν αὐτῷ διαπραχθὲν ἀμάρτημα; Τὸ προπατορικὸν
ἀμάρτημα οὐδὲν ἐνέχει τὸ παράδοξον ἢ σκοτεινόν, διότι ἐκ πείρας ἀ-
ποδείκνυται καθ' ἑκάστην ὅτι τὸ ἀμάρτημα διαδίδεται ὡς μόλυσμα. —
Ὁ Χριστιανισμὸς ὁ ἐξηγῶν τὴν ἀμαρτίαν, παρέχει καὶ τὸ φάρμακον
αὐτῆς. Τοῦτο εἶνε ἡ ἐνανθρώπησις τοῦ Θεοῦ. Τῶν ἐκκλησιαστικῶν δὲ
κειμένων τιθεμένων κατὰ μέρος, ὀφείλομεν νὰ ὁμολογήσωμεν ὅτι ἅπαν-
τα τὰ θρησκευτά ἐπίστευσαν εἰς τὴν ἐνσάρκωσιν τοῦ Θεοῦ ἐν τῷ
ἀνθρώπῳ¹. Δὲν λέγομεν ὅτι ἅπασαι αἱ ἐνσάρκωσεις εἶνε ἀληθεῖς, ἀλλ'
ὅμως ἀποδεικνύουσι τὴν τάσιν τῆς ἀνθρωπότητος πρὸς τὸ βλέπειν καὶ
αἰσθάνεσθαι τὸν Θεὸν ἐν ἑαυτῇ. Ἡ ἐνσάρκωσις ἄρα εἶνε δυνατὴ. Εἶνε
δ' ἐνταυτῷ καὶ ἀληθὴς, διότι ἡ διὰ τοῦ Ἰησοῦ Χριστοῦ μεταβολὴ καὶ
ἀλλοίωσις πρὸς οὐδεμίαν μεταβολὴν καὶ ἀλλοίωσιν ἐπελθοῦσαν δι' ἀν-
θρώπου δύναται νὰ συγκριθῇ. Καὶ ἡ μὲν ἐνσάρκωσις μαρτυρεῖ περὶ τῆς
θείας δυνάμεως, ἡ δὲ ἀπολύτρωσις περὶ τῆς θείας ἀγαθότητος. Ἡ ἀ-
μαρτία ἀπαιτεῖ ἐξιλέωσιν. Ἄλλ' ἄρα γε ἀναγκαῖον εἶνε ὅπως ἡ ἐξι-
λέωσις γένηται ἀτομικῶς ἐκ μέρους ἐνός ἐκάστου; Ἐν παντὶ καιρῷ
ἐπίστευσαν οἱ ἄνθρωποι ὅτι ἡ ἐνός ὑπὲρ τῶν ὁμοίων καθοσίωσις δύναται
μεταστρέφεσθαι· συχνῶς δὲ ἀθῶα θύματα προσηνήχθησαν ἐκόντα πρὸς
διάσωσιν ἐνόχων. Δὲν ὑπάρχει ἄρα γε ἐν τῇ ἐκουσίᾳ ταύτῃ τοῦ ἀθῶου
ὑπὲρ τοῦ ἐνόχου θυσία ἀρετῆ διαφεύγουσα τὴν ἐκτίμησιν ἡμῶν; Ἐπὶ
τοῦ καθολικοῦ συναισθημάτος τῆς ἀνθρωπότητος τοῦ ἐμπνέοντος τὰ ἐ-
κούσια ἀθῶα θύματα πρὸς σωτηρίαν τῶν ἐνόχων βασιζέται τὸ μέγα
μυστήριον τῆς ἀπολύτρωσεως. Ὁ Θεὸς δι' ἐκουσίου θυσίας ἐπλήρωσεν
ἑαυτῷ τὰ λύτρα τοῦ ἀμαρτήματος τῶν ἀνθρώπων.

Οὕτω λοιπὸν τὸ αἰφνίδιον τῆς ἐμφανίσεως τῆς ζωῆς, τῶν γενῶν τῶν
ζώων καὶ τῶν ἀνθρώπων ἐπὶ τῆς γῆς ἀποδείκνυσι τὴν δημιουργίαν, ἡ
καθολικότης τῆς προσευχῆς ἀποδείκνυσι τὴν Πρόνοιαν, ἡ ὑπαρξίς τῆς
ἀμαρτίας, δι' ἣν οὐδεμίαν δύναται νὰ ὑπέχη αἰτίαν ὁ Θεός, ἀποδεί-
κνυσι τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα, ἡ παγκόσμιος τῶν θρησκευμάτων
δόξα ἀποδεικνύει ἢ μάλλον ἐπιβεβαιεῖ τὸ δόγμα τῆς ἐνσάρκώσεως. Ἐν
τέλει δὲ ἡ πίστις εἰς τὰς ἀρετὰς τῆς αὐτοθυσίας ἀποδείκνυσι καὶ δι-
καιολογεῖ τὴν ἀπολύτρωσιν.

¹ Ἄπαντα ταῦτα τὰ δόγματα ἔχουσι χαρακτηῖρα κοινόν, εἶνε ἀλή-

¹ Ἐξαιρετέον ἴσως τὸ τοῦ ἰουδαϊσμοῦ θρησκεῖμα.

θεια ὑπερφυσικά. Τὸ ὑπερφυσικὸν εἶνε ἡ ἄμεσος ἐπέμβασις τοῦ Θεοῦ
εἰς τὴν φύσιν καὶ ὑπέγκειται τῶν δυνάμεων τῆς φύσεως. Ἡ εἰς τὸ
ὑπερφυσικὸν πίστις εἶνε παγκόσμιος, καθολικὴ. Τὸ ὑπερφυσικὸν εἶνε αὐτὴ
ἡ οὐσία τῶν θρησκευμάτων. Οἱ ἀνήκοντες ταῖς φιλοσοφικαῖς αἰρέσεσι
ἀντιτάσσουσιν εἰς τὸ ὑπερφυσικὸν τοὺς νόμους τῆς φύσεως, λέγοντες ὅτι
οὗτοι εἶνε ἀμετάβλητοι. Ἄλλ' ὁ τοὺς νόμους τούτους θεὸς Θεὸς δύνα-
ται καὶ νὰ ἀναίρεσῃ αὐτούς. Ὁ παραδεχόμενος τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἀν-
θρώπου, δύναται καὶ ὀφείλει νὰ παραδεχθῇ τὴν ἐλευθερίαν τοῦ Θεοῦ.
Ὁ ἀθεϊσμὸς καὶ ὁ πανθεϊσμὸς ἀρνοῦνται τὰ θαύματα. Εἶνε συνε-
πεῖς πρὸς ἑαυτούς, ἀλλ' ὁ πνευματισμὸς, ὁ τὴν προσωπικότητα τοῦ
Θεοῦ παραδεχόμενος, δὲν δύναται νὰ πράξῃ τὸ αὐτό, νὰ ἀρνηθῇ τὰ
θαύματα. Ὁ ἀρνούμενος τὰ θαύματα εἶνε ἄθεος, ἀρνεῖται τὴν ἐλευθε-
ρίαν τοῦ Θεοῦ. Μεταξὺ χριστιανισμοῦ καὶ ἀθεϊσμοῦ δὲν ὑπάρχει μέσον.

Α'

Σὺν τῇ ἀναπτύξει τοῦ νοητικοῦ πᾶσα ἀνθρωπίνη ψυχὴ ἀναγκαιῶς
προβάλλει ἑαυτῇ δεινὰ τίνα προβλήματα. Ποθεῖ νὰ μάθῃ τὰ περὶ τῆς
ἀρχῆς καὶ τοῦ προορισμοῦ τοῦ ἀνθρώπου, τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς καὶ τοῦ
τέλους τοῦ σύμπαντος, τὰ περὶ ἐλευθερίας, προνοίας καὶ τῶν σχέσεων
αὐτῶν, τὰ περὶ κακοῦ καὶ τὰ περὶ σωτηρίας. Ὁρέγεται νὰ μάθῃ τὴν
αἰτίαν τοῦ πένθους, τῆς θλίψεως, τὴν αἰτίαν τῆς προσευχῆς, τὴν αἰτίαν
τῆς ἄκρας κακοδαμονίας καὶ τοῦ ἄκρου μεγαλείου. Τίς ὁ λύων τὰ
προβλήματα ταῦτα; Ἄρα γε ἡ ἐπιστήμη; Ἄρα γε ἡ θρησκεία, δηλ.
ὁ Χριστιανισμὸς;

Β'

Ἡ ἐπιστήμη σπουδάζει μὲν περὶ τὴν λύσιν τῶν προβλημάτων τού-
των, ἀλλὰ δὲν δύναται νὰ τύχῃ τοῦ ποθουμένου, καθ' ὅτι ἡ λύσις αὐ-
τῶν διαφεύγει τὰ ὅρια πάσης ἐπιστημονικῆς μεθόδου. Ὅρια δὲ τῆς
ἐπιστήμης εἰσὶ τὰ ὅρια τοῦ πεπερασμένου σωματικοῦ καὶ ἡθικοῦ κό-
σμου¹. Συνεπῶς ἡ λύσις τῶν ἐν γένει δεινῶν προβλημάτων μάτην ἐπε-

¹ Εἶνε ἀληθὲς ὅτι ὁ ἄνθρωπος ἐνστιγματικῶς, οὕτως εἰπεῖν, φέρει ἐν ἑαυτῷ καὶ
ἐννοίας ἀποκαλυπτούσας αὐτῷ τάξιν ὅλων διάφορον τῆς τῶν πραγμάτων καὶ νό-
μων τοῦ ὑπ' αὐτοῦ σκοπούμενου πεπερασμένου κόσμου, ἐννοιαὶ δὲ ταιαῦται εἰσὶν
ἡ τοῦ ἀπείρου, ἡ τοῦ ἰδεάδους, ἡ τοῦ πλήρους, ἡ τοῦ τελείου, ἡ τοῦ ἀμετα-
βλήτου, ἡ τοῦ αἰωνίου, ἀλλὰ καὶ πρὸ τῶν ἐννοιῶν τούτων τὸ ἀνθρώπινον πνεῦ-
μα ἴσταται καὶ ἐξίσταται ἀποροῦν καὶ μάτην ἐπικαλούμενον τὴν ἐπιστήμην τῶν
ἐπιστημῶν, τὴν φιλοσοφίαν.

διώχθη και επιδιωχθήσεται υπό τῶν φιλοσοφικῶν αἱρέσεων, τοῦ πνευματισμοῦ, λέγω, τοῦ ὀρθολογισμοῦ, τοῦ θετικισμοῦ, τοῦ πανθεισμοῦ, τοῦ ὑλισμοῦ καὶ τοῦ σκεπτικισμοῦ.

Γ'

Ὁ πνευματισμὸς δὲν ἀρνεῖται μὲν τὴν ὑπαρξιν τοῦ ὑπερφυσικοῦ, δεῖλός ὅμως ἐστὶ καὶ σιωπηλὸς ὡς πρὸς τ' ἀφορῶντα εἰς αὐτό.

Ὁ ὀρθολογισμὸς, ἀντικρυς ἀρνητικὸς ὢν, οὐδὲν ἄλλο διορᾷ ἐν τῷ ἀνθρώπῳ ἢ τὸν λόγον, καὶ ἀποκλείων τὴν καρδίαν, κολοβοῖ τὸν ἄνθρωπον. Ἀφαιρῶν δὲ ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου τὴν ἀνάγκην τοῦ ὑπερφυσικοῦ, σπεύδει οὐχ ἤττον νὰ ἐπεκτείνῃ τὴν ἐπιστήμην πέραν τῶν φυσικῶν αὐτῆς ὁρίων καὶ νὰ ἐπιληφθῇ τοῦ εἰκότως ἀεὶ διαλανθανοντος αὐτὸν κόσμου τοῦ ἀπείρου.

Ὁ θετικισμὸς, μορφή τις τοῦ ὀρθολογισμοῦ, ἀπορρίπτει πᾶσαν θρησκευτικὴν δοξασίαν καὶ πᾶσαν πνευματισμοῦ διδασκαλίαν ὡς αὐθαίρετα μεταβατικῆς ἐποχῆς μορφώματα, συντελέσαντα μὲν εἰς ἀνάπτωξιν τῆς ἀνθρωπότητος, ἀλλ' ἄξια ν' ἀπολακτισθῶσι σήμερον, ὡς ἀπολακτίζεται ἡ κλιμαξ ἢ χρησιμεύσασα εἰς ἀνάβασιν ὑψώματος. Ἐν ἄλλοις λόγοις, ὁ θετικισμὸς ἐστὶν ὑλισμὸς, ἀθεῖσμὸς. Ὅντως, τοῦ βασιζόμενος ὁ θετικισμὸς δισχυρίζεται ὅτι τὸ μόνον ἀντικείμενον τῆς ἀνθρωπίνης ἐπιστήμης ἐστὶν ἡ ὕλη καὶ αἱ δυνάμεις αὐτῆς; Ἐπὶ δύο ἐπιχειρημάτων, ὧν τὸ μὲν φιλοσοφικόν, τὸ δὲ ἱστορικόν. Ὁ θετικισμὸς δισχυρίζεται τοῦτο μὲν ὅτι ἅπασαι αἱ ἔννοιαι ἡμῶν προσγίγονται διὰ τῶν αἰσθήσεων καὶ συνεπῶς ἀπορρίπτει πᾶν τὸ ὑπὲρ αἴσθησιν, τοῦτο δὲ ἐπικαλεῖται νόμον τινὰ δῆθεν ἱστορικόν, καθ' ὃν ὁ ἄνθρωπος ἀπὸ τῆς θεολογικῆς μεταβήσεται εἰς τὴν μεταφυσικὴν καὶ ἀπὸ ταύτης εἰς τὴν θετικὴν κατάστασιν. Ἀλλὰ τῶν ἐπιχειρημάτων τούτων τὸ μὲν ἀναιρεῖται ὑπὸ τῆς φιλοσοφίας, ἥτις διὰ τοῦ Καντίου καὶ Λεϊβνιτίου ἀνακαλύπτει ἐν τῷ ἀνθρωπίνῳ πνεύματι τὰς ὑπὲρ αἴσθησιν ἔννοιαι· τὸ δὲ ἕτερον καταρρεῖ πρὸ τῆς ἱστορίας, τῆς ἀποδεικνυούσης ἀνεκάθεν συνυφισταμένας τὰς τρεῖς προμνησθείσας καταστάσεις καὶ τὸ ἀεὶ ὀλοσχερὲς καὶ ἐνιαῖον τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος.

Ὁ πανθεισμὸς ἐξέρχεται μὲν τοῦ στενοῦ κύκλου, ἐν ᾧ ἐγκλείει τὸ λογικόν ὁ θετικισμὸς, ὁμᾶ δὲ πρὸς τὴν ἀρχὴν τῶν πραγμάτων καὶ δισχυρίζεται ὅτι ἐφικνεῖται αὐτῆς δι' ἀπολύτου μεθόδου. Ὅνειρον αὐτοῦ ἐστὶ τὸ καθολικὸν ἐνιαῖον. Ἐκ τοῦ ἐνιαίου τῆς ἀληθείας συμπεραίνει περὶ τοῦ ἐνιαίου τοῦ ὄντος, ἀφομοιεῖ τὴν ἰδέαν τῆ πραγματικότητι, τὴν γνῶσιν τῆ ὑπάρξεως, καὶ καταργῶν πάντα τὰ καθ' ἕναστον

ὄντα συγκεντροῖ αὐτὰ ἐν ἐνί, ὅπερ οὐδὲν ἄλλο ἐστὶν ἢ ἀπρόσωπος ἔννοια, κενόν τι ὄνομα ἀπολλύμενον ἐν τῷ ὠκεανῷ τοῦ μηδενός. Ἄφευκτος συνέπεια τοῦ πανθεισμοῦ ἐστὶν ἡ ἀνθρωπίνη εἰδωλολατρεία, ἡ ἐκμηδένισις πάσης προσωπικότητος, πάσης ἀτομικότητος, πάσης ἐλευθερίας. Ἐπὶ αὐθαίρετου μεθόδου στηριζόμενος, διαρρηθὴν ἀρνούμενος τὴν πείραν, ὁ πανθεισμὸς κατεδικάσθη ἀνεκκλήτως ὑπὸ τε τῆς συνειδήσεως καὶ τῶν αἰώνιων κελυσμῶν τῆς ἀνθρωπίνης καρδίας. Καὶ μία μὲν, ἡ ἰδεολογικὴ μορφή τοῦ πανθεισμοῦ, θεωρεῖ τὸν Θεὸν ὡς τὸ καθολικὸν ὄν, δηλ. ὡς πλήρη ἀφηρημένην ἔννοιαν, ἑτέρα δέ, ὁ ὑλιστικὸς πανθεισμὸς ἢ ὁ ἀθεῖσμὸς, ἀναιρεῖ μὲν ἀλλὰ δὲν λύει τὸ πρόβλημα τοῦ κραματώδους, τοῦ δυαδικοῦ τοῦ ἀνθρωπίνου ὄντος, τοῦ σωματικοῦ καὶ ἠθικοῦ, τῆς τῷ σώματι συνεζευγμένης ψυχῆς.

Καὶ αὐτὸς ὁ ὑλισμὸς ἄρχεται ἀναγνωρίζων τὴν διάκρισιν ταύτην «ὕλη καὶ δύναμις λέγει»· ἄρα ἕτερον ἢ δύναμις καὶ ἕτερον ἢ ὕλη. Ἀλλὰ συγγέων κατόπιν ταῦτα, φρονεῖ ὅτι ἔλυσε τὸ πρόβλημα, θεωρῶν ὡς ἀχώριστα δύο διακεκριμένα ἀπ' ἀλλήλων στοιχεῖα.

Ὁ δὲ σκεπτικισμὸς προσβάλλει αὐτὴν τὴν δύναμιν τοῦ ἀνθρωπίνου πνεύματος καὶ κηρύσσει αὐτὴν ἀνίκανον νὰ γνωρίσῃ τὸ βάθος τῶν πραγμάτων, τὸ πραγματικὸν καθ' ἑαυτό.

Δ'

Οὕτως ἅπασαι αἱ φιλοσοφικαὶ αἱρέσεις, κολοβοῦσαι τὴν ἀνθρωπίνην φύσιν, δὲν δύνανται νὰ λύσωσι τὰ ἐν τῇ ψυχῇ τοῦ ἀνθρωπίνου γένους προβαλλόμενα δεινὰ προβλήματα. Εἰς τὰ σκόπη, εἰς τὰς ἀντιφάσεις καὶ τὰ χάσματα τῶν φιλοσοφικῶν λύσεων, ἀντιτίθεται ἡ λάμψις καὶ ἡ γονιμότης τῶν λύσεων τῆς θρησκείας, τοῦ Χριστιανισμοῦ. Αἱ χριστιανικαὶ λύσεις τῶν δεινῶν προβλημάτων, ἅπερ ἡ ἀνθρωπίνη ψυχὴ προβάλλει ἑαυτῇ, εἰσὶ τὰ δόγματα. Τὸ δόγμα τῆς δημιουργίας ἐξηγεῖ τὴν ἀρχὴν τοῦ κόσμου καὶ τοῦ ἀνθρώπου. Ἡ θεία Πρόνοια ἐξηγεῖ τὸ ἐνστιγμα τῆς ἀνάγκης τῆς προσευχῆς. Τὸ προπατορικὸν ἀμάρτημα ἐξηγεῖ τὸ κακόν. Ἡ ἐνσάρκωσις τοῦ Λόγου καὶ ἡ ἀπολύτρωσις ἐξηγοῦσι τὸ μυστήριον τοῦ ἡμετέρου προορισμοῦ.

Διὰ τῶν δογμάτων τούτων ὁ ἄνθρωπος γινώσκει πόθεν ἔρχεται καὶ ποῦ ὑπάγει· γινώσκει τί τὸ ἐκτρέπον αὐτὸν τῆς ὁδοῦ τῆς σωτηρίας καὶ τί τὸ ἐπανάγον αὐτὸν εἰς τὴν ὁδὸν ταύτην. Τὸ σύστημά ἐστι μέγα, πλήρες, καλῶς συνημερολογημένον καὶ κραταῖόν. Ἔστιν ἄρα καὶ ἀληθές; Τοῦτο θὰ ἴδωμεν ἐν προσεχεῖ φυλλαδίῳ τοῦ Παρνασσοῦ.

Ἐν Κωνσταντινουπόλει,

Χρ. Σαμαρτσίδης

Η ΑΥΤΟΚΡΑΤΕΙΑ ΛΙΒΙΑ

ΚΑΙ Η ΘΥΓΑΤΗΡ ΤΟΥ ΑΥΓΟΥΣΤΟΥ¹

Γ'.

Πρὸ μικροῦ ἐκ τῆς τελευταίας αὐτοῦ στρατείας ἐπανακάμφας ὁ Τιβέριος εἶχε δι' ἀπλοῦ βλέμματος ἐπισκοπήσει τὴν κατάστασιν καὶ καλῶς αὐτὴν ἀναμετρῶν, διέγνω ὅτι ἦν ἥμισυ αὐτῷ εὐνοϊκῆ. Ἡ ἐπιρροή τῆς Ἰουλίας εὐρητο εἰς τὸ μεσουράνημα αὐτῆς· στοῖχος πριγκίπων καὶ πριγκιπισσῶν περιεστοίχιζε τὴν γόνιμον μητέρα καὶ ἐξετρέφετο ἤδη ὑπὲρ τῆς δυναστείας. Ὁ πρεσβύτατος τῶν υἱῶν αὐτῆς, ὁ Γάιος Καῖσαρ, ἐπίδοξος διάδοχος, κατέκτα πλειότερον ὁσημέραι ἔδαφος ἐν τῷ σταδίῳ τῆς εὐνοίας τοῦ δημοσίου. Ὁ Αὐγούστος πάσῃ δυνάμει εἰς τοῦτο συνετέλει, ἀνυπομονῶν δὲ νὰ περιποιήσῃ καὶ σωρεύσῃ ἐπ' αὐτὸν καὶ τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ πλειότερας τιμᾶς, προὔκαλει παρὰ τῆς συγκλήτου εὐνοϊκώτατα ὑπὲρ αὐτῶν προνόμια. Οἱ πριγκίπες ὑπὸ τοῦ πλήθους προσκυνούμενοι καὶ ἐπευφημούμενοι ἦσαν τοῦ γενικοῦ ἐνδιαφέροντος τὸ ἀντικείμενον· κατῴκουν παρὰ τῷ Αὐγούστῳ, ὅστις προίστατο τῆς ἀγωγῆς αὐτῶν ἐν παντὶ ἐφαμίλλους ἑαυτῷ θέλων νὰ τοὺς ἀναδείξῃ, ἀγωνιζόμενος δὲ νὰ μεταδῶ αὐτοῖς καὶ αὐτὸν τὸν γραφικὸν του χαρακτῆρα. Ἐν τῇ οἰκογενειακῇ τραπέζῃ ἡ θέσις αὐτῶν ἦν ἐν δεξιᾷ τοῦ Καίσαρος ἐπὶ τοῦ τρικλινίου. Ἐν ταῖς ἐκδρομαῖς ἔππευον παρὰ τῷ αὐτοκράτορι ἢ ἐπωχοῦντο ἐπὶ φορείῳ, ὅπερ προηγείτο τοῦ τοῦ Καίσαρος. Ὁ δὲ Τιβέριος δὲν ἤρκει μόνον ὅτι ἐζῆ ἐν τῇ σκιᾷ, ἀλλὰ καὶ ὄχληρός ἀπέβαινε. Καὶ αὐτὸ τὸ τῆς δημαρχίας ἀξίωμα, δι' οὗ εἶχε περιβληθῆ δὲν ἴσχυε νὰ σώζῃ αὐτὸν ἐκ τῶν λοιδοριῶν. Ἐν ἡλικίᾳ ἑξ καὶ τριάκοντα ἐτῶν παρὰ τὰς νίκας καὶ τὰς οὐχὶ εὐαρίθμους εἰς τὸ κράτος ὑπηρεσίας αὐτοῦ ὑπεχρεοῦτο ἐν πάσῃ στιγμῇ νὰ ὑπομένη τὸ ὑπεροπτικὸν θράσος τῶν ἐξ αἵματος πριγκίπων καὶ τῆς αὐλῆς αὐτῶν. Παρὰ τῷ δήμῳ ψυχρὰς ἤξιούτο ὑποδοχῆς, ἀνεξάντλητοι δὲ ἦσαν οἱ σαρκασμοὶ τῆς κοινῆς πρὸς τὸν οὕτω τυφλὸν ἢ ἀνεκτικὸν τοῦτον σύζυγον, τὸν ἀπαθῶς ἔχοντα ἢ μυωπάζοντα εἰς τὰς τῆς συνεύνου ἀναιδεΐας. Τὴν Ἰουλίαν ὅμως ἠνώχλει διὰ λόγους περισσοῦς καὶ αὐτὴ τοῦ Τιβερίου ἢ παρουσία· καὶ ἐπε-

¹ Συνέχεια· ἴδε προηγ. φυλλάδιον.

χείρησε λοιπὸν νὰ παραπέσῃ τὴν μητέρα, ὁ δὲ μισητὸς τῆς Λιβίας υἱὸς ἐνετάλη νὰ μεταβῆ εἰς Ἀσίαν, ἵνα διαπολεμῇ τοὺς Πάρθους. Οὕτως ἀπεφεύγετο δῆθεν ἡ ἐνδεχομένη μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τῶν Καισαριδῶν σύγκρουσις, ὧν τὸν ἀνατέλλοντα ἀστέρα οὐδὲν ἔπρεπε νὰ ἐπισκιάζῃ. Παραπλήσιόν τι εἶχε συμβῆ καὶ κατὰ τὸν πρῶτον τῆς Ἰουλίας γάμον. Ὁ Μάρκελλος, ὅστις ὡς σύζυγος τῆς Ἰουλίας διεδραμάτιζε τότε τὸ λαμπρὸν ὅπερ νῦν ὁ υἱὸς τῆς αὐτῆς Ἰουλίας πρόσωπον, ὁ ἄρτι γενειάζων Μάρκελλος, μεθύων ἐκ τῆς δημοτικότητος ἧς ἀπήλασε καὶ τῆς παρὰ τῷ δεσπότη εὐνοίας, εἶχε τολμήσει νὰ συναγωνισθῆ ἐν τῇ ἐπιρροῇ μετὰ τοῦ Μάρκου Ἀγρίππα καὶ — σημεῖον χαρακτηριστικόν — ὁ παῖς οὗτος εἶχεν ὑπεριχύσει παρὰ τῷ νικητῇ τοῦ Ἀκτίου. Ὁ Αὐγούστος νοσῶν καὶ τὸν ἐσχάτον διατρέξας κίνδυνον, εἶχε μεταβιβάσει τὸν δακτύλιον τῆς αὐτοκρατορίας εἰς τὸν πλήρη δόξης ὑπαρχον αὐτοῦ, ἐφ' ᾧ ὁ μικρὸς ἀετιδεὺς ὅλος ἐξ ὀργῆς πορφυροῦς, ἔρρηξε δεινὰς κραυγὰς καὶ ἐθορύβησε τοσοῦτον, ὥστε μόλις ἀναρρώσας ὁ Καῖσαρ ἠναγκάσθη νὰ ἐνδώσῃ εἰς τὴν παιδικὴν ταῦτην ἀξίωσιν, θυσιάζων εἰς αὐτὴν τὸν Ἀγρίππαν, ὅπερ ὁ Πλίνιος ἀποστολὴν τοῦ τελευταίου τούτου ἀποκαλεῖ ἀξιοθρήνητον. Γνωστὸν πῶς ὁ γηραιὸς στρατιώτης προσηνέχθη ἐν τῇ περιστάσει ταύτῃ· ἀποδεχθεὶς τὴν ἀποστολὴν ἐνεπιστεύθη ταύτην εἰς τοὺς ἀξιωματικὸς τῆς ἀκολουθίας αὐτοῦ, αὐτὸς παραμεινας παρὰ τὰ ἰταλικά ὄρια. Ἡ πρὸς τοὺς γονεῖς εὐλάβεια τοῦ Τιβερίου δὲν ἐπέτρεπεν αὐτῷ τὴν τόλμην τοῦ νὰ δυσαρεστήσῃ αὐτούς. Ὅ,τι ἄλλως τε ὁ ἀπαράιτητος τοῦ Αὐγούστου φίλος ἠδύνατο νὰ ἐπιτρέψῃ ἑαυτῷ θὰ ἦτο ἤδη ἄκαιρον. Ὁ Τάκιτος ἐπαινεῖ τοῦ Τιβερίου τὴν μετριοπάθειαν, ἀλλ' ἡ ἀρετὴ αὕτη δὲν καθίστα αὐτὸν καὶ πρὸς τὴν ὕβριν ἀναισθητον, ἐμπνέουσα μόνον αὐτῷ ἰσχυρὰν τινα παθητικότητα. Ἡ μελαγχολία, ἡ ἀπογοήτευσις ἔπεισαν αὐτὸν νὰ διαρρήξῃ πάσῃ θυσίᾳ τὴν ἔνωσιν ἐκείνην, ἧς τὸ ἄχθος ἐπίεζεν αὐτόν. Εἶχε μέχρι τρυγὸς κενώσει τὸ ποτήριον τῶν πικριῶν, ὅσαι πάντοθεν τῷ ἐπεσωρεύοντο ἐκ τῆς ζηλοτυπίας τῶν νεαρῶν πριγκίπων καὶ τῆς ἀμειλικτου ἐχθρότητος τῆς ἰδίας συζύγου. Ἐπόθει τὴν ἀπόλυτον μόνωσιν, ἐν σιγητῷ καὶ μεμακρυσμένῳ ἀσύλῳ, σύντροφον δὲ μονὴν τῶν Μουσῶν τὴν ἀπόλαυσιν. Ἐνεφιλοχῶρει ἴσως ἐν ταῖς ἀποφάσεσιν αὐτοῦ καὶ τις μυστικὸς ὑπολογισμὸς καὶ ἐσχόπει πιθανῶς νὰ προκαλέσῃ τὰς σοβαρὰς σκέψεις τοῦ ἀγνώμονος πενθεροῦ αἰσθανομένου τὸ ἐκ τῆς ἀπουσίας ἐκείνου κενὸν καὶ τὸ ἄτοπον τῆς ἀντικαταστάσεως ἀνδρὸς τοιοῦτου διὰ μειρακίων ἀνήθων. Ἐδήλωσε λοιπὸν ὅτι ἡ ὑγεία αὐτοῦ δὲν τῷ ἐπέτρεπεν οὐ μόνον νέαν ν' ἀναλάβῃ ἐκστρατείαν, ἀλλὰ καὶ ὑπεχρέου αὐτὸν νὰ παραιτηθῆ πάντα τ' ἀξιώ-

ματα. Ὁ αὐτοκράτωρ εἰς ταῦτα δὲν ἠθέλησε πίστιν νὰ παράσχη ἐνέμεινε, ἰκέτευσε, ἀλλὰ μάτην!

Κατέλιπε τὴν Ρώμην καὶ τὴν Ἰταλίαν κατευθυνόμενος εἰς Ρόδον. Ὁ Αὐγούστος δὲν ἠπατήθη. Διὰ τῆς ἀποχωρήσεως ταύτης ὁ Τιβέριος κατήγγελλε τὸ μετὰ τῆς Ἰουλίας διαζύγιον αὐτοῦ. Ὁ κοσμοκράτωρ δὲν ἐδέχθη ἄνευ πικρίας τὴν προσβολήν. Ἡ ἀποχώρησις τοῦ Τιβερίου, παρατηρεῖ ὁ Πλίνιος, συναριθμεῖται εἰς τὰ αἴσχη καὶ τὰς μεγάλας θλίψεις τοῦ οἴκου τοῦ Αὐγούστου. Χάρις δὲ ταῖς ἐνεργείαις τῆς Ἰουλίας καὶ τοῦ Σεμπρωνίου Γράκχου ἡ ἐκουσία αὕτη ἀποχώρησις δὲν ἐβράδυνε νὰ μεταβληθῆ εἰς ὑποχρεωτικὴν ἐξορίαν. Ὁ Τιβέριος κατέλιπε τὴν Λιβίαν μόνην εἰς τὴν διάκρισιν ἀμειλικτων τῶ ὄντι σκευωριῶν, ἡ Ἰουλία καὶ ἡ Σκριβωνία ὑπερίσχυον, ὅπισθεν δὲ αὐτῶν συνωθοῦντο πάντες οἱ τῆς αὐτοκρατορίας καὶ τοῦ υἱοῦ αὐτῆς πολέμιοι. Ὑπελείπετο ἤδη νὰ ὠφελῆθωσιν ἐκ τῆς περιστάσεως ὅπως διανοίξωσι μεταξὺ τοῦ Τιβερίου καὶ τοῦ τετραυματισμένου πενθεροῦ ἄβυσσον τοιαύτην, ἣτις θὰ καθίστα τὴν ἐπ'ἀνόδον ἀδύνατον, ἀποπέμπουσα ἅπαξ διὰ παντός τὸν παρείσακτον τοῦτον ἐν τῷ οἴκῳ τοῦ Ἰουλίου. Ὁ σκοπὸς ἦν οὐχὶ ἀνεπίτευκτος· ἀπηρτεῖτο μόνον νὰ ἐπιδιωχθῆ σπουδαίως καὶ μετ' ἀποφάσεως καὶ δυστυχῶς ἡ Ἰουλία ἦν λίαν ἐλαφρά, ἡ δὲ Λιβία ἄγαν ἔμπειρος· ἤρξατο ἐν τούτοις ὁ ἀγών.

Τὴν πρώτην θέσιν ἐν τῇ νεαρᾷ τῆς Ρώμης εὐγενείᾳ κατεῖχεν ὁ Σεμπρώνιος Γράκχος, ἄριστα πεπροικισμένος καὶ μεμορφωμένος, διδάσκαλος ἐν πάσαις τοῦ βίου ταῖς ἀπολαύσεσι, τοσοῦτῳ δὲ μᾶλλον ἐπικίνδυνος, καθόσον τὰ προσόντα ταῦτα ἐχρησιμοποιοῖ κατὰ προτίμησιν ἐπὶ ζημίᾳ τῶν ἄλλων. Ὁ ἀνὴρ οὗτος, ὁ ἐπὶ Ἀγρίππα ἐραστῆς τῆς Ἰουλίας, ὃν ἐκείνη εἶχεν ἐγκαταλίπει, νέον γάμον συνάψασα, δὲν συνεχώρει τῷ Τιβερίῳ ὅτι πρὸς στιγμὴν εἶχε διαταράξει τὰς ἀποκρύφους αὐτοῦ σχέσεις. Μετὰ τὸν πρῶτον τῆς Ἰουλίας ἐκ τοῦ Τιβερίου τοκετόν, θανόντος τοῦ βρέφους, ὁ Τιβέριος εἶχε κατὰ μικρὸν ἀπομακρυνθῆ αὐτῆς, ὁ δὲ Σεμπρώνιος ἐπιληφθεὶς δεξιότατα τῆς εὐκαιρίας, ἀνεκτῆσατο τὴν ἐρωμένην καὶ λείαν του. Ὅπωςδῆποτε ἡ ἐπελθοῦσα μετὰ τοῦ Τιβερίου ἀπελθόντος ρῆξις εἶχε παροξύνει τὰς ὁρμὰς τοῦ ἀκολάστου ἄμα καὶ τοῦ σκευωροῦ. Μίσος θανάσιμον ὑπῆρχε μεταξὺ αὐτοῦ καὶ τοῦ Τιβερίου, ὅστις ἄλλως τὰ πάντα ἐγίνωσκε. Τὸ σχέδιον ἦν ἀπλύστατον· νὰ δηλητηριασθῆ ἢ εἰς τὴν καρδίαν τοῦ Αὐγούστου γενομένη πληγῆ, νὰ ἐξαφθῆ καὶ νὰ ὑπεκκαυσθῆ αὐτοῦ ἡ ἀδημονία καὶ ἡ ἀγανάκτησις πρὸς τὸν Τιβέριον, τὸν ἀσεβοῦντα πρὸς τὸν κάλλιστον τῶν πατέρων καὶ στασιάζοντα πρὸς τὸν κυρίαρχον αὐτοῦ. Ἡ Ἰουλία ἔγραφε τῷ αὐτο-

κράτορι ἐπιστολάς ὑπὸ τοῦ Σεμπρωνίου ὑπαγορευόμενας, μεστὰς μνησι-
κάκων αἰτιάσεων, αἵτινες ὑπῆρξαν διαρκῆς κατὰ τοῦ Τιβερίου κατη-
γορητήριοι ἐπὶ τετραετίαν συνεχισθέν, κατὰ τὸ τέρμα τοῦ ὁποῦ οὗ ὁ
ἀπὼν ἐγένετο προγεγραμμένος. Οὕτω διέρρηξεν ἡ Ἰουλία τὸν φραγμόν,
ἀπαλλαγείσα δὲ τοῦ ὀχληροῦ αὐτῆς ἐπιτηρητοῦ, ἐνόμισεν ὅτι ἠδύνατο
νὰ ἀψηφῆ πάντα σεβασμὸν ἀνθρώπινον ὡς πρὸς τὸν δεσμὸν ἐκεῖνον
ὅστις κατὰ νόμον δὲν ἔπαυσε ἐν τούτοις ὑφιστάμενος. Ὁ Αὐγούστος
ὑπὸ νέας καταληφθεὶς στοργικῆς ἀδυναμίας ἐπλήρου αὐτὴν μερίμνης
καὶ περιποιήσεως, ὡσεὶ τὴν πρὸς αὐτὴν φιλοστοργίαν εἶχεν ἐπαυξήσει
τοῦ Τιβερίου ἢ διαγωγῆ. «Οἱ βασιλεῖς, γράφει Δίων ὁ Κάσιος, πᾶν
ἄλλο μᾶλλον γινώσκουσιν ἢ ὅ,τι τελεῖται ἐν τῷ ἰδίῳ αὐτῶν οἴκῳ· καὶ
ἐνῶ ἕκαστος γινώσκει καὶ τὰς ἐλαχίστας αὐτῶν πράξεις, οὐδὲν τῶν
περὶ αὐτοὺς συμβαινόντων μανθάνουσι». Ταῦτα ἠλήθευον ἐπακριβῶς
ὡς πρὸς τὸν Αὐγούστον. Ὑπελάμβανε τὴν θυγατέρα του ὡς πρότυπον
τιμῆς καὶ ἀρετῆς, αἱ δὲ ἐπιπλήξεις αὐτοῦ ἀφεώρων μᾶλλον εἰς τῶν τύ-
πων τῆς εὐπρεπείας τὴν ἀθέτησιν. Κατὰ τὴν ἐποχὴν τοῦ Ἀγρίππα
εἶχον φθάσει εἰς τὰς ἀκοὰς αὐτοῦ πληροφορίαι περὶ ἀτασθάλων αὐτῆς
κινήματων, ἀλλ' ἡ ἐξέτασις διέψευδε τὰ τοιαῦτα θρυλήματα. Ἀπλοῦν
βλέμμα περὶ αὐτὸν ἐπὶ τῶν τέκνων τῆς Ἰουλίας ἤρκει νὰ καθησυχάσῃ
αὐτόν. Τὰ φίλτατα ταῦτα παιδία ἔφερον μέχρις ἀπιστεύτου βαθμοῦ
τοὺς χαρακτῆρας τοῦ Ἀγρίππα, ὁ δὲ Αὐγούστος ἤσχύετο ἐπὶ τῇ
γεννηθείσῃ εἰς τὸ πνεῦμα αὐτοῦ ἀμφιβολία.

Ἐκείνη ἐν τοσοῦτῳ πᾶσαν ἀποπτύουσα αἰδῶ κατήρχετο πᾶσαν ἡμέ-
ραν τὴν φρικώδη κλίμακα. Ἡ Λιβία ἀπαθῆς ἐκαρὰδόκει, ἔτοιμος νὰ
σπεύσῃ καὶ κατακρημνίσῃ εἰς τὸ βάραθρον τὴν ἀντίπαλον αὐτῆς, ἀλλ'
ὄφειλε ν' ἀναμένη τὴν εὐκαιρον στιγμὴν. Ψυχρὰ καὶ ἀφωνος ἐφύλατ-
τεν, ὡς ἐνεδρεῦει ὁ ὄφις τὸ θῦμά του· μικρὰ τις ἀπερικοκία ἢ σπουδὴ
τὸ πᾶν ἠδύνατο νὰ ματαιώσῃ. Εὐκόλον δὲν ἦτο νὰ διαμφοβητήσῃ
τις τὸν θησαυρόν του εἰς τετυφλωμένον πατέρα, ὅστις μὴ ἀρκούμενος νὰ
χαρακτηρίσῃ ὡς συκοφαντίας τὰς κατ' αὐτῆς κυκλοφορούσας φήμας
προέβαινε μέχρι τοῦ νὰ θεωρῆ τὴν Ἰουλίαν του ὡς τὸ ἰδεῶδες τῆς
ἀγνότητος. «Τοιαύτη, ἔλεγε τοῖς φίλοις αὐτοῦ, ἦν βεβαίως ἡ Κλαυ-
δία, περὶ ἧς ἡ ἱστορία ὁμιλεῖ». Ἡ Κλαυδία Κουίντα ἄλλοτε κατὰ
τὸν δεύτερον Λιβυκὸν πόλεμον εἶχε θαυμασιῶς συγχύσει τοὺς ἑαυτῆς
κατηγορούς. Πλοῖον ἐξ Ἑλλάδος κομίζον τὸ ἀγαλμα τῆς μητρὸς τῶν
θεῶν εἶχεν ἐξοκειλεῖ οὐχὶ μακρὰν τοῦ λιμένος τῆς Ὀστίας, οἱ δὲ μάν-
ταις ἐκήρυττον ὅτι μόνον γυνὴ ἔντιμος θὰ κατῶρθου ὥστε νὰ ἐπαναλάβῃ
τὸν πλοῦν ἢ ναῦς. Τότε ἐξ ὁμίλου γυναικῶν ὑπ'ἀνδρῶν προελθουσῶν

ἐνώπιον τοῦ ἱεροῦ ἀγάλματος ἀποσπᾶται ἡ Κλαυδία καὶ δρᾶττεται τῆς κώπης, τὴν Κυβέλην ἐπικαλουμένη. ὦ! τοῦ θαύματος! ὑπὸ τὴν ἀσθενῆ ἐκείνην χεῖρα ὁ βαρὺς ὄγκος συγκλονεῖται, ἀνέρχεται τὸν Τιβέριν καὶ φθάνει εἰς τὴν πόλιν ὑπὸ τὰς ἐπευφημίας τοῦ λαοῦ. Ὅποια ἀλλόκοτος πλάνη ἢ τῆς συγκρίσεως τῆς Ἰουλίας μετὰ τῆς γυναικὸς ἐκείνης, ἧς τὴν ἀρετὴν οἱ θεοὶ διεπίστωσαν καὶ ἦν ἀγαλμα χαλκοῦν ἀπηθανάτισεν ἐν Ρώμῃ!

Ὁ Αὐγουστος εἶχεν ἡλικίαν ἐνὸς καὶ ἐξήκοντα ἐτῶν, ἦν δὲ ἐν τῷ κολοφῶνι τῆς δόξης, τῆς ἰσχύος καὶ οἰκογενειακῆς εὐδαιμονίας του. Ὅτε τὴν ἀνδρικήν περιεβλήθησαν στολὴν ὁ Γάιος τὸ πρῶτον, βραδύτερον δὲ ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ Λούκιος, παρέστησαν ἐνώπιον τοῦ λαοῦ καὶ ἔκτοτε ἀνακηρυχθέντες τῆς νεότητος ἡγεμόνες αἱ δύο οὗτοι τῆς Ἰουλίας υἱοὶ ἐν τῇ λαμπρᾷ αὐτῶν ἀργυρᾷ πανοπλίᾳ ὠδήγουν εἰς τὸ πεδῖον τοῦ Ἄρεως τὴν Ἴλην τοῦ ρωμαϊκοῦ ἱππικοῦ. Αὐτὸς οὗτος ὑπὸ τῆς συγκλήτου προσκυνούμενος διὰ τοῦ τίτλου πατρός τῆς πατρίδος, ὁ εὐτυχῆς δεσπότης ἤκουεν ἑκατομύρια φωνῶν μέχρι νεφελῶν τὸ ὄμμα αὐτοῦ ἀναβιβάζοντα. Ἦν δὲ ὁ τίτλος ἐκεῖνος ἡ ὑψίστη τῶν τιμῶν ὅσας ἠδύνατο ἡ Ρώμη νὰ ἐπιβραβεύσῃ τοῖς εὐνοουμένοις αὐτῆς. Ἐπὶ τῷ γεγονότι τούτῳ ἑορταὶ ἐτελέσθησαν, ὧν προεξῆρχεν ὁ Αὐγουστος πανταχοῦ παραστατούμενος ὑπὸ τῆς Ἰουλίας, τοῦ ὑπερτάτου τῆς γενεᾶς αὐτοῦ ἐγκαυχήματος.

Καὶ τίς πατὴρ τῶν ὄντων ἐπὶ τῇ τοιαύτῃ θυγατρὶ δὲν θὰ ἐσεμνύνετο; Ἴνα περὶ τοῦ κάλλους αὐτῆς μόνον λαλήσωμεν, ἢ εὐγένεια ἐπήνθει ἐπὶ τῶν χαρακτήρων αὐτῆς, ὧν ἡ συνήθης ἐκφρασις ἦν μᾶλλον αὐστηρά, καὶ χάρις δαφιλῆς. Ἡ εὐθεῖα γραμμὴ ἣτις ἀπὸ τοῦ μετώπου κατερχομένη διέγραφε τοῦ ἑλληνικοῦ τύπου ρῖνα ἑκαμπυλοῦτο ἑλαφρῶς ἄνωθεν τῶν ὀμμάτων, παρέχουσα εἰς τὴν μορφήν σκιερὸν καὶ πως τραχύ τι ἦθος, χαρακτηριστικὸν τοῦ καισαρικοῦ γένους σημεῖον. Ἐπὶ τῶν χειλέων αὐτῆς ἀνεγινώσκοντο ὑπεροψία καὶ ψυχρότης· στήθη μαρμάρινα, ὦμοι θεαίνης παρείχον εἰς τῆς φυσιογνωμίας τὸ σύνολον γόητρον τι κολάζον τῆς ἀξιοπρεπείας τὸ ὑπερβάλλον· ἐν τῷ μετώπῳ ἔλαμπε τὸ διάδημα, ἐν ᾧ ἐπὶ τοῦ τραχήλου τριπλῆ μαργαριτῶν σειρὰ ἐκύκλου τὴν μέλαιναν κόμην πεπλεγμένην εἰς ἐνιαῖον πλόκαμον. Καθ' ἣν στιγμὴν ὁ πατὴρ αὐτῆς τῇ ἔτεινε τὴν χεῖρα εἶτε κατὰ τὴν ἐκ τοῦ ἀνακτόρου ἐξόδον, εἶτε κατὰ τὴν ἐκεῖσε ἐπάνοδον, κραυγὴ θαυμασμοῦ ἐξέφευγεν ἀπὸ πάντων τὰ στήθη καὶ μεταξὺ τῶν ἀνδρῶν ἐκείνων ἐν μέσῳ τῶν ὁποίων κεκαλυμμένη παρήρχετο, πόσοι δὲν ἠδύνατο νὰ λέγωσι καθ' ἑαυτούς: «Ἐστιὰς! ἐγὼ ἀνεσῆκωσα τοὺς πέπλους σου!»

Ταλαίπωρε Αὐγουστε! ὁποῖα σοὶ ἐπεφυλάττετο ἐξέγερσις! Ἐνῶ παρεδίδοτο εἰς τὰς πατρικὰς ἐκχύσεις, φρικώδεις διεδίδοντο ἀνὰ τὴν πόλιν φῆμαι· πάντες ὠμίλουν περὶ τῶν ἀνοσιῶν τῆς Ἰουλίας ἐρώτων καὶ παρεκτροπῶν· εἰς τὰ στόματα πάντων ἐφέροντο αἱ θρασεῖαι αὐτῆς ὕβρεις εἰς τὴν δημοσίαν ἠθικὴν καὶ αἱ θρασεῖαι αὐτῆς ἀκολασίαι, ἃς ἐπέτεινε τὸ ἐρεθιστικὸν τοῦ κινδύνου γόητρον.

Ἡ θύελλα ἐνεκυμονεῖτο ὄλονεν μεγεθυνομένη. Εἰς τὴν Λιβίαν αἱ ἑορταὶ αὐταί, ὧν μετείχεν, αἱ πρὸς τιμὴν τῆς Ἰουλίας καὶ τῶν νεαρῶν πριγκίπων μισηταὶ πανηγύρεις ὑπεμίμνησκον μόνον τὸν ἐν δυσμενεῖα υἱὸν τῆς Τιβέριον. Νὰ ἐπαναγάγῃ αὐτὸν εἰς τοὺς πόδας τοῦ θρόνου, ν' ἀναστηλώσῃ σὺν τῇ ἀπολεσθείσῃ εὐνοίᾳ καὶ τὰς ἄλλοτε ἐλπιδας ἦν τὸ ἔργον ὕπερ ἀπὸ μακροῦ ἐπεδίωκεν ἡ ἐγκαρτεροῦσα δέσποινα. Ἡ Ἰουλία διὰ τῆς σφοδρότητος τῶν ἀτασθαλιῶν τῆς ἐφαίνετο ἐπιταχύνουσα τὸν ἑαυτῆς ὄλεθρον. Ἡ καταστροφή ἤδη ἐπεκρέματο ἐπ' αὐτὴν τυφλώττουσαν εἰς τὰς ἀπειλὰς τοῦ κινδύνου. Τὰ βήματά τῆς παρηκολουοῦντο, πανταχοῦ δὲ κατάσκοποι ἀνεκάλυπτον τὰ ἴχνη αὐτῆς. Ἐβλεπεν ἤδη ἡ Λιβία τὴν ἀντίπαλον αὐτῆς εἰς ὃ ἐπεθύμει νὰ τὴν ἴδῃ σημεῖον περιαγομένην καὶ ὅταν διέγνω ὅτι οὐδὲν τῇ ὑπελείπετο σωτηρίας μέσον, ἔσυρεν ἐπὶ τοῦ θύματος τὴν παγίδα. Φοβερά ὑπῆρξεν ἡ τῆς πρώτης ἐντυπώσεως στιγμή. Οὐδέποτε σκάνδαλον παρόμοιον εἶχεν ἀναστατώσει τὴν Ρώμην· αἱ καταμυνήσεις ἐνέσκηπτον ὡς κεραυνοί, χάρις δὲ ταῖς μερίμναις τῆς μεγαθύμου αὐτοκρατειρας οὐδεμία ἡστόχευε τοῦ σκοποῦ· καθόσον δὲν ἐπρόκειτο ἤδη περὶ ἀνωδύνων αἰτιάσεων καὶ ἐρωτοτροπιῶν μυστικῶς ὀπωσθήποτε ἐξυφαινομένων· ἡ κόρη τοῦ Καίσαρος κατηγγέλλετο ὡς ἐξουδενωθεῖσα, ὡς ἡ ἐσχάτη τῶν τριόδων γυνή. Ὑβρεις ἐπανειλημμέναι εἰς τὴν συζυγικὴν πίστιν, παντοῖαι ἀσχημῖαι, προσβολὴ δεινὴ εἰς τὸν αὐτοκρατορικὸν οἶκον διὰ θραυστάτης ἀσελγείας καὶ τῆς ἀναιδοῦς περιφρονήσεως τῶν νόμων καὶ τῶν διατάξεων τοῦ ἀνακτος, πολιτικὰ διαβούλια καὶ συνωμοσίαι μετὰ πολλῶν ἐραστῶν ἐνοχοποιηθέντων ἄλλοτε ὡς συνομοτῶν, τοιοῦτον ὑπῆρξε τὸ κατηγορητήριον, ὅπερ πλήσσον τὴν Ἰουλίαν ἔμελλε σκληρότερον ἴσως νὰ πλήξῃ τὸν πατέρα. Τὰ ποικίλα ταῦτα ἐγκλήματα ἀπρητεῖτο νὰ πιστῶνται δι' ἀναμφισβητήτων μαρτυριῶν, ν' ἀποβῶσι κατὰδηλα καὶ ἀποδεδειγμένα, ἵνα ἡ Λιβία κρίνη ἐπελθοῦσαν τὴν εὐκαιρὸν τῆς προσβολῆς στιγμήν.

Ὁ Αὐγουστος ἐλάτρευε τὴν κόρην ταύτην, πρὸς δὲ τούτοις ἀπετροπιάζετο τὸ σκάνδαλον. Ἡ κοινὴ γνώμη παρέσυρεν ἐν τούτοις αὐτὸν καὶ ὁ κυρίαρχος τοῦ κόσμου ἀδυνατῶν καὶ τὴν ἐν προσχηματι εὐπρέ-

πειαν τῆς οἰκογενειακῆς αὐτοῦ τιμῆς νὰ διασώσῃ, ἐδέησε νὰ στέρξῃ ὅπως ἡ δημοσία συζήτησις ἐπιληφθῇ τῶν οἰκογενειακῶν αὐτοῦ ἀποκρύφων καὶ ἀσχημιῶν. Τοῦτο ἐπέτεινε τὴν πικρίαν τοῦ ποτηρίου, κατεμέμφοτο δὲ αὐτοῦ ἐπὶ τῇ τηλικαύτῃ στοργῇ καὶ ἐπιεικείᾳ πρὸς τὸ τέκνον τοῦτο, ὅπερ χθὲς ἦν τὸ ἀγλαίσμα, τοῦ λοιποῦ δὲ ἔσται τὸ ὄνειδος τοῦ βίου του. Ἦν ἱκανὸς νὰ ὑπομείνῃ τῶν οἰκείων τὴν ἀπώλειαν, ἀλλ' οὐχὶ καὶ τὸ αἴσχος αὐτῶν, ἡ δὲ περὶ αὐτὸν καταστροφή ἦν φρικώδης. Τὸ στίγμα τὸ προστριβέν εἰς τὸ μέτωπον τοῦ μονογενοῦς τέκνου, ἡ παραβίασις τῆς οἰκογενειακῆς τιμῆς, ἡ βεβήλωσις τοῦ θείου τῶν Ἰουλιῶν αἵματος, οὐ ἡ ἀγνότης ἀπετέλει τῆς δυναστείας τὴν ἰσχὺν καὶ ἡ διὰ πάντων τούτων διακυβευθεῖσα νομιμότης τῶν κληρονόμων τοῦ ὀνόματος καὶ τοῦ κράτους αὐτοῦ—ταῦτα πάντα ἠδύναντο νὰ κλονίσωσι καὶ τὸν ὑγιέστερον νοῦν. Ἡ καλὴ Λιβία ὀρθῶς εἶχε τὰ πράγματα σταθμίσει. Τὴν πρώτην τῆς καταπλήξεως ὁδύνην διεδέξατο ἡ ἐκ τῆς ἀπελπισίας ὀργή. Αὐτὸς οὗτος ἀπήτησε τὴν καταδίωξιν καὶ μὴ δυνάμενος νὰ παραστῇ αὐτοπροσώπως εἰς τὴν σύγκλητον, ἔπεμψε τὸν ἑαυτοῦ ταμίαν ἵνα τὸ κατηγορητήριον ἐπιδώσῃ. Βαρύταται εἰσιν αἱ ἱστορικαὶ μαρτυρίαι. Ὁ Σενέκας ἰδίως διεγείρει τὴν κατάπληξιν· νομίζει τις ὅτι ἔχει ὑπ' ὄψιν αὐτὰ τῆς καταγγελίας καὶ τῆς δίκης τὰ ἔγγραφα. Ὅποια δὲ ἀποκαλύπτει γεγονότα! Ὁμολογήσωμεν ὅτι ἡ διαφθορά τῶν μεγάλων τούτων δεσποινῶν ἐξικνεῖτο εἰς τὰ ἀκρότατα τῆς ἐπικῆς ὑπερβολῆς ὄρια. Ὑπάρχει τι μυθωδῶς τερατῶδες εἰς τὰς ἀκολασίας καὶ τὰ αἴσχη των· θὰ ἐνόμιζέ τις ἑαυτὸν παριστάμενον ἐν μέσῳ τῶν ὀργιαζόντων θεῶν αὐτῶν. Τοσοῦτόν εἰσι φρικαλέα.

Δ'.

Ἐν μιᾷ τῶν ἐσχατιῶν τῆς Ρώμης, παρὰ τὸν ἵπποδρόμον, ἠγείρετο ὁ ναὸς τοῦ Ἡρακλέους, γηραιὰ διαβόητος οἰκοδομὴ ἀπὸ τῶν χρόνων τοῦ Νουμᾶ χρονολογούμενη. Ἦν δὲ εὐρύτατον κυκλοτερές δῶμα μετὰ διπλῆς κιονοστοιχίας, ἄνωθεν φωτιζόμενον. Περὶ τὸν ναὸν ἦν στοὰ ἔχουσα πρὸς ἀνάπαυσιν ἀνάκλιτρα καὶ ὑπερθεν ταύτης θαλαμίσκος καὶ τῶν μονομάχων τὰ ἱματιοφυλάκια. Ἐν τῷ μέσῳ δὲ τῆς στοᾶς ὑπῆρχε χάριν λουτρῶν δροσερὰ καὶ διαυγῆς δεξαμενὴ, ἐν μέσῳ τῆς ὁποίας ἠγείρετο ἄγαλμα τοῦ Ἡρακλέους τὴν Λερναίαν Ὑδραν καταβάλλοντος, ἔργον τοῦ Φειδίου. Περὶ τοῦ ναοῦ τούτου τὰ φοβερώτατα διεδίδοντο θρυλήματα, θεωρουμένου ὡς τόπου ἀποκρύφων συνετεύξεων καὶ ὡς ἀνδροκτονείου. Θέσπισμα τῆς συγκλήτου εἶχεν ἀπαγορεύσει τὴν ἐν αὐτῷ εἴσοδον τῶν γυναικῶν, τοῦθ' ὅπερ ἦν ἀποχρῶν ταῖς μᾶλλον διακεκριμέ-

ναις λόγος, ἵνα ἐπιδιώκωσι τὴν εἰς αὐτὸν προσπέλασιν. Ἐκεῖ συνεχῶς μετέβαινε ἡ Ἰουλία διὰ ποδῆρους κεκαλυμμένη πέπλου. Ἐν ταῖς ἐκδρομαῖς ταύταις ἡ ἡγεμονίς ἔφερε καὶ τὸν αἰθίοπα αὐτῆς, μεγαλόσωμον καὶ ὠραῖον δοῦλον, ἐνώπιον τοῦ ὁποίου ὑπεχώρει πᾶσα ἀπαγόρευσις. Ἱερεὺς τῆς ὑπηρεσίας ἐδέχετο αὐτὴν κατὰ τὴν εἴσοδον, εὐκίνητος δὲ καὶ ἐσπευσμένη ἀνήρχετο κρυφίαν κλίμακα ὀδηγοῦσαν εἰς τὰ ἄνω τῆς κυκλοτεροῦς στοᾶς, ἔνθα εὐρίσκετο πολυτελὴς αἴθουσα διὰ πολυτελῶν κεκοσμημένην παραπετασμάτων, ταπήτων καὶ πορφυρῶν προσκεφαλαίων, παρέχουσα δι' ἐπὶ τούτῳ θυρίδος εἰς θεῶν πᾶν ὅ,τι ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τοῦ ναοῦ ἐτελεῖτο. Ἀπήλαυεν οὕτω τοῦ βασιλικοῦ θελήτρου νὰ θεᾶται τὰ πάντα ἀθέατος. Καὶ ὅτε μὲν ἐνετύγχανεν ἐνταῦθα φίλην, ἥτις ἐγνώριζεν αὐτῇ τὰς ἐν τοῖς παρακειμένοις θεωρείοις κεκρυμμένας ἐταίρας, ἄλλοτε δὲ ἐρρέμβαζε, φλογερὸν καὶ ἀτενὲς προσηλοῦσα εἰς τὰ κάτω τὸ βλέμμα.

Ἐν τούτοις οἱ τῶν μονομαχιῶν ἀγωνισταὶ παρεσκευάζοντο εἰς τὸν ἀγῶνα· καὶ οἱ μὲν ἐν τῇ δεξαμενῇ ἐπεδείκνυον μετὰ λουτρῶν τὰ ἐν τῷ ὕδατι ἡμιεκαλυμμένα αὐτῶν σώματα, ἕτεροι ἠσκούντο εἰς ξιφομαχίας ἄλλοι ἔτριβον καὶ ἤλειπον ἐλαίῳ τὰ εὐκαμπτα μέλη, τινὲς δὲ μεταξὺ τῶν στηλῶν ἀνακεκλιμένοι διελέγοντο ἀστείως μετὰ τῶν ἐν τῷ ὕδατι ἐταίρων. Ἡ Ρώμη ἡ πολλὰ καταναλίσκουσα διὰ τοὺς νέους τούτους ἀθλητὰς, ἤθελεν αὐτοὺς εὖ ἔχοντας τὸ σῶμα καὶ φαιδρούς, ἀπηρτεῖτο δὲ πρὸς τέρψιν αὐτῆς καὶ νὰ θνήσκωσι χαρίεντι τῷ τρόπῳ καὶ κομψῶς.

Ἀναμνησθῶμεν ἐνταῦθα τοῦ ἐν τῷ μουσεῖῳ τοῦ Καπιτωλίου ἀριστοτεχνικοῦ ἀγάλματος τοῦ μονομάχου καὶ ἀναπολήσωμεν τοὺς ἀκολούθους τοῦ Βύρωνος στίχους: «Ἐπὶ ὑπερμεγέθους ἀσπίδος κείται θανασίμως τετρωμένους μαχητῆς, οὐ ἡ δεξιὰ χεὶρ, ἀφ' ἧς ἐξέφυγεν ἡ μάχαιρα, στηρίζεται ἐπὶ τοῦ ἐδάφους: Ἡ κλίσις τῆς κάτω φερομένης καὶ καμπτομένης κεφαλῆς, τὸ ἀτενὲς τοῦ βλέμματος, ἡ φρικίασις τοῦ μετώπου, τὸ πᾶν ἐμφαίνει τὴν προσέγγισιν τῆς μορσίμου στιγμῆς, ἐν ἣ ἡ ὑστάτη πνοὴ θὰ ἐκφύγῃ τοῦ στόματος. Ἐπεθύμει ν' ἀποθάνῃ μόνος ἀποκρύπτων ἀπὸ τῆς δημοσίας θεᾶς τοὺς ὑπὸ τῆς ἀγωνίας συσπωμένους χαρακτῆράς του. Ἀντηχεῖ τὸ ἀμφιθέατρον ἐκ χειροκροτημάτων καὶ ἐπευφημιῶν· ἐκεῖνος οὐδὲν ἀκούει· τὰ ὄμματά του καὶ ἡ καρδία μακρὰν ἀποπτεύουσι. Μετὰ τινὰς στιγμὰς ὁ ἐσκληρυμένος βραχίον θὰ καταπέσῃ καὶ ἀκίνητος ἡ κεφαλὴ θ' ἀναπαυθῇ εἰς ὕπνον αἰώνιον. Ἐν τούτοις διαβλέπει τὴν παρὰ τὴν ὄχθην τοῦ Δουνάβεως καλύβην αὐτοῦ, μειδιᾷ πρὸς τὴν νεαράν του σύζυγον, ἥτις θρηνεῖ αὐτὸν ἐν τῇ Δακικῇ χώρῳ, ἐν ᾗ ἐκπνέει ἐκεῖνος ἵνα φαιδρύνῃ τὸν ρωμαϊκὸν λαόν».

Καὶ λοιπὸν εἰς παραπλησίας ἀσκήσεις τοιοῦτου θανάτου καὶ στάσεως ἐπεδίδοντο πάντες οὗτοι οἱ Ἀντίνοι, οἱ Ἑρμαῖ, οἱ Ἀδώνιδες, ὧν οἱ πλείστοι ἠσθάνοντο ἐπ' αὐτῶν προσηλούμενον τὸ βλέμμα τῶν δεσπογῶν αὐτῶν. Πτώσις εὐχαρίς, κομψὴ ἀπὸ τῆς χειρὸς ἐκφυγὴ τῆς ρομφαίας, ἀρμονία καὶ ποίησις μέχρι καὶ αὐτῆς τῆς ἐπιδείξεως τοῦ τραύματος, ἰδοὺ τί ἀπετέλει τὰ ἐκλεκτὰ τοῦ ἐν τῇ σκηνῇ μονομάχου προσόντα. Ἄλλ' ἢ διεφθαρμένη Ρώμη ἠυμοῖρει καὶ ἄλλων οὐχὶ δημοσίων θεάτρων. Ἐν πλησιοχώρῳ κώμη εἶχον αἱ μεγάλαὶ δέσποιναι τὸν οἶκον τῆς τροφῆς αὐτῶν, οἶκημα ἀπόκρυφον, μετρίας ἀπόψεως ἔχον σφίγγα αἰγυπτιακοῦ κατὰ τὴν εἴσοδον γρανίτου. Οὐδεὶς ἠδύνατο εἰς αὐτὸ νὰ εἰσχωρήσῃ καὶ θαυμάσῃ τὴν ἐν αὐτῷ πολυτελῆ καὶ θαυμασίαν διασκευὴν, πλὴν τοῦ κεκλημένου μυστηριώδους προσώπου, τοῦ ποθουμένου ἀνδρός, ὅστις συχνότατα ἐπλήρωνε διὰ τῆς ζωῆς τὴν ὀλεθρίαν μύησιν. Σοβαρώτατον ἔθεωρεῖτο παράπτωμα τὸ νὰ προσαφθῇ εἰς γυναῖκα ὅτι ἤρατο μονομάχου, ἀλλ' εἰς τὰς φύσεις ταύτας ἄς κατεβίβρωσκον αἱ νοσηραὶ ὀρέξεις, ἢ πρὸς τὸ ἔγκλημα τάσις ὑπερίσχυε. Θέαμα καμυπομένου ὑπὸ τὸν σίδηρον τοῦ ἀντιπάλου νεαροῦ ἤρωος, ὃν πρὸ μικροῦ ἔθλιβον ἐν ταῖς ἀγκάλαις, τὸ θέαμα τῆς μαραινομένης τῶν χειλέων πορφύρας, ἐν οἷς τὸ αἷμα συνέρρει ἐν φλογεροῖς φιλημάσιν ἦν βεβαίως θηριώδης ἠδονή, ἧς καὶ ἡ ἀπλῆ ἰδέα φρικτὴν ἡμῖν ἐμποιεῖ καὶ ἦν τὰ ἐρατεινὰ καὶ αἰμοδιψῆ ἐκεῖνα τέρατα ἐπεδίωκον ὡς τὴν ὑπερτάτην τῶν ἀπολαύσεων. Καὶ εἰς τὴν καλαισθησίαν αὐτῶν παρείχετο καλλίστη τῶν ἀνδρικών τύπων συλλογὴ. Παρὰ τὸ ἀθλητικὸν τέκνον τῆς Νουβίας, ὁ οὖλος Ἀφρικανὸς ἀνέπτυσσε τὴν ὡς Φαύνου εὐκαμψίαν του, ἀνωτέρω δὲ ἐκυλίετο κατὰ γῆς πρὸς τίγριν ἀγωνιζόμενος λευκὸς καὶ νοσταλγῶν Γαλάτης, ἀμεριμνῶν εἰς τὰ ἐπ' αὐτὸν προσηλούμενα ἐκ τῶν θεωριῶν βλέμματα. Κατ' ἔθος πρὸ τῆς ἐξόδου ὁ ἱερεὺς προσήρχετο νὰ λάβῃ τὰ κελύματα τῆς κόρης τοῦ Καίσαρος, ἧτις νωχελῶς ὑπὸ τὸν πέπλον ὑπεδείκνυε τὴν λείαν τῆς. Πολλὰ ἐν τῷ κόσμῳ κατορθοῖ ἡ προστασία, τὸ δὲ ἐπάγγελμα τοῦ μονομάχου οὕτως ἐννοούμενον ὠδήγει συνεχῶς εἰς τὸν πλοῦτον καὶ τὰς τιμὰς! Ἐν τούτοις δὲν ἦσαν πάντες εἰς τὰς ὀρέξεις τῆς δεσποίνης εὐπειθεῖς, εὐρέθη δὲ ἡ Ἰουλία οὐχὶ ἀπαξ ἀπέναντι στερεῆς ἀντιστάσεως. Ὑπῆρχον μεταξύ αὐτῶν καὶ σώφρονα τῶν ἀρκτῶων χωρῶν τέκνα, ἀπερ ἡ ἀνάμνησις τῆς ἠττηθείσης πατρίδος εἶχε μέχρι θανάτου ἐκνευρίσει, βάρβαροι οὗς ἡ προαισθησις νέου θεοῦ καθίστα ἀπαθεῖς εἰς τὰ ὄργια τῆς ἀκολάστου Ρώμης. Φαντάσθητε τὴν ὑπερτάτην ἐν τῇ τῶν εὐγενῶν τάξει γυναῖκα, τὴν περικαλλῆ, τὴν τὰ πάντα δυναμένην καὶ ἀψηφούσαν τὰ πάντα ἀστο-

χοῦσαν εἰς τὴν πλήρωσιν τῶν ἀσελγῶν αὐτῆς πόθων καὶ προσκόπτουσιν εἰς τὴν ἀντίστασιν. Τὴν κόμην λελυμένην ἔχουσα, τὰ χεῖλη ἐκ τῆς προσβολῆς συνεσπασμένα, ἐπιμέμφεται καὶ ἐξορκίζει τὴν Ἀφροδίτην καὶ τὴν Στύγα ἐπικαλουμένη πλανᾶται ἐν τῷ σκότει τῆς νυκτὸς ἀνὰ τὰς ἐρήμους τῆς πόλεως συνοικίας.

Στυγνὴ τὴν ὄψιν καὶ ἀγριωπὴ τοῦ τρέχει ὑπὸ τοῦ αἰθίοπος ἀκολουθουμένη; Νὰ προκαλέσῃ τὴν ἀγνώμονα θεάν, ἧτις οὕτως ἀμειβεῖ αὐτὴν ἀντὶ τοῦ τοσῶ ἀφειδῶς εἰς τοὺς ναοὺς δαψιλευμένου χρυσοῦ. Θὰ φθάσῃ ἐκεῖ ὅπου τὰ βήματά της κατευθύνονται, διότι τὸ πονηρὸν τῆς ἐνστικτοῦ δαμαρίζει τὴν κατέχουσαν αὐτὴν παραχρῆν καὶ τὸν ἴλιγγον. Τὸ πεδίον τοῦ Ἄρεως δέχεται αὐτὴν, πεδιάς ἀπέραντος εἰς τὸν θεὸν τοῦ πολέμου ἀφιερωμένη, ἦν ἰδιαιτέρος οἰκεῖ λαός. Ἀναρίθμητοι στέγαι καὶ στρατιωτικαὶ οἰκοδομαὶ ἀποτελοῦσιν ἐν τῇ εὐρείᾳ ἐκτάσει τετράγωνον ἐκτεινόμενον εἰς ἀχανῆ ἀπόστασιν, ἐν μέσῳ δὲ τούτου ὀρθοῦται χαλκοῦν κολοσσιαῖον τὸ ἄγαλμα τοῦ Ἄρεως, διαχέον τὴν μεγάλην του σκιάν μέχρι τῆς στοᾶς τῆς κυρίας εἰσόδου, ἐν ἧ τὸ ὄμμα δὲν εὐρίσκει τέρμα ἐν τῇ ἀπεράντῳ κιονοστοιχίᾳ· ὑπνώττει ὁ στρατός· πανταχοῦ βασιλεύει σιγὴ, ἦν ταράττει μόνον ἡ μεμακρυσμένη κλῆσις τῆς φρουρᾶς. Αἴφνης ὄμιλός τις ἐν τῷ σκότει διαφαίνεται· στρατιῶται οἰνοδαρεῖς ἐπιστρέφουσιν εἰς τὰ καταλύματα· εἰσι τέσσαρες. Ἡ Ἰουλία πνευστιῶσα ἐμφανίζεται πρὸ αὐτῶν ὀρθία ἐν τῇ μαρμαρίνῃ βαθμίδι· τὴν πλησιάζουσι προπετῶς:

— Ἰερεῖα τῆς Ἀφροδίτης, τοῦ κατευθύνεσαι ἐν τοιαύτῃ ὥρᾳ τῆς νυκτὸς; — Εἰς τὰ μυστήρια τῆς Κίρκης, ἔνθα βλέπει τις τοὺς ἀνδρας εἰς ταύρους μεταμορφουμένους.

Παρόμοιαι δίκαια καταπλήττουσι τὰ πνεύματα, ἡ δὲ κατάπληξις διαρκεῖ ἐπὶ αἰῶνας. Ἐν δεδομένη ἡμέρᾳ καὶ στιγμῇ ἡ Νέμεσις πλήττει διὰ τοῦ ποδὸς τὸ ἔδαφος καὶ ἐκρήγνυνται τότε ὡς κεραυνοὶ τὰ σκάνδαλα ὡς ἠφαιστειῶν ἐκρήξεις. Ὅ,τι χθὲς ἔτι ἠδύνατο νὰ θεωρηθῇ ὡς κακολογία ἢ συκοφαντία, σήμερον ἀποβαίνει γεγονός ἱστορικόν. «Φρικαλέα εἰς τῶν ἀνθρώπων τὴν ἀνάμνησιν», ἐκφωνεῖ ὁ Βελείος περὶ τῆς δίκης τῶν σκανδάλων τῆς Ἰουλίας, καὶ φρικτῆ ὁ αὐτὴν ἀφηγοῦμενος. «Ἡ θύελλα ἐξεργάγη ἐν αὐτῷ τῷ οἴκῳ τοῦ αὐτοκράτορος. Λησμονοῦσα πάντα τὰ πρὸς τὸν πατέρα καθήκοντα, πᾶν εἶδος εὐλαθείας πρὸς τὴν τιμὴν τοῦ συζύγου, ἡ Ἰουλία ἐξώθησε τὸ θράσος καὶ τὴν ἀσελγείαν πέραν τῶν ὀρίων πάσης ἀναισχυντίας, ἡ δὲ ἀκολασία τῆς πρὸς μόνον τὸ ὕψος τοῦ γένους αὐτῆς ἠδύνατο νὰ συγκριθῇ. Ὁ Βελείος οἰκειότερος τοῖς προσώποις περιορίζεται εἰς γενικότητα καὶ ὑπὸ τὸ κρά-

τος τῆς τῶν σκανδάλων ἐντυπώσεως ἀποφεύγει τὰς λεπτομερείας. Ὁ δὲ ζητῶν τὰ γεγονότα δύναται νὰ εὔρη ταῦτα παρὰ τῷ Σενέκᾳ, ὅστις συγκεφαλαιοῖ ὡς ἐπομένως τὸ κατηγορητήριον. « Ἐν νυκτὶ ἐωράθη ἀνὰ τὴν πόλιν πλανωμένη ἐν μέσῳ στίφους ἐραστῶν, περιάγουσα εἰς τὴν ἀγορὰν τὸ αἰσχρὸς τῆς καὶ διὰ τῆς ἀναισχυντίας ἀτιμάζουσα τὸ βῆμα, ἀφ' οὗ ὁ πατὴρ αὐτῆς ἐξήνεγκε τὸν κατὰ τῆς μοιχείας νόμον. Ἐν ἡμέρᾳ ἐφαίνετο παρὰ τὸ δῦσφημον τοῦ Μαρσίου ἀγαλμα, ἔνθα ἐτέλει τὰς συνεντεύξεις· ἐκεῖ μετὰ τῶν φαυλοτέρων τῆς Ρώμης γυναικῶν συμφυρομένη μετεῖχε τῶν ἀτίμων αὐτῶν ἡδονῶν ». Ἐν μέσῳ δὲ τοιοῦτου κόσμου καὶ τοιαύτης κοινωνίας, τί ἡδύνατο πλέον αὐτὴν νὰ συγγρατῆσθαι; Ὅσα ὑψηλότερον τὸ γένος, τόσῳ μικρότερα ἢ τῆς σωτηρίας ἐλπὶς. Ἄπαξ ὀλισθήσας τις ἐν τῷ κρημνῷ, ἀπώλετο τὸ ἔγκλημα εἶνε ἄβυσσος παρασύρουσα, ἔχει τὰς βαθμίδας αὐτοῦ, ὧν ἡ κατάβασις ἐρεθίζει τὴν ὄρεξιν εἰς μυστικά, ὧν ποθεῖ ὁ ἀμαρτωλὸς τὴν γυνῶσιν. Νὰ περιέλθῃ ἐν φρενιτιῶδει χορῷ τοῦ Μαρσίου τὸ ἀγαλμα, ὁποῖον θέλητρον διὰ μίαν ἡγεμονίδα! Μετὰ μικρὸν ἢ παραφροσύνη ἐπιτείνεται· θέλει καὶ νὰ στέψη τὸ ἀγαλμα· ὁ νόμος κολάζει διὰ θανάτου τὴν ἀτιμον ταύτην πράξιν, ὅπερ διπλασίαν ἀπεργάζεται τὴν ἡδονήν. Ὁ ζηλωτὸς εἶνε τόσον ὠραῖον πράγμα, ὥστε οὐδεμία στερεῖται αὐτοῦ ψυχὴ ἢ τε ὑψουμένη καὶ ἡ καταπίπτουσα· ὁ πράττων τὸ ἀγαθὸν ἐπιζητεῖ τὸ ἀμεινον· ὁ δὲ τὸ κακὸν ἐργαζόμενος ὄνειροπολεῖ τὸ χεῖρον καὶ οὕτω δὲν διστάζει τοῦ Καίσαρος ἢ κόρης νὰ στέψη καὶ τοῦ Μαρσίου τὸ ἀγαλμα. Ἀνέκφραστος ἦν τοῦ Αὐγούστου ἡ ἀπελπισία· μόνος ἐν τῷ βῆματι τῶν δωμάτων του, τοῖς φίλοις ἀπρόσιτος, εἶχε σύντροφον τὸ αἰσχρὸς του καὶ ἐμελέτα ν' ἀποπλύνῃ αὐτὸ ἐν τῷ αἵματι τῆς ἐνόχου. Μία τῶν θεραπαινίδων τῆς Ἰουλίας, ἡ Φοίβη, ἀπελεύθερος καὶ ἐμπιστος αὐτῆς, εἶχεν ἀπαγχονισθῆ αὐτόκτονος, ἵνα διαφύγῃ τοῦ δημοσίου τὰς χεῖρας. Μαθὼν τοῦτο ὁ Καῖσαρ ἐκφωνεῖ: « Διὰ τί ἡ Φοίβη νὰ μὴ εἶνε ἡ θυγάτηρ μου; » Ἄλλ' ἡ ἡγεμονίς στερεῖται τῆς γενναιότητος ταύτης, προσκολλᾶται εἰς τὴν ζωὴν, ἵνα κενώσῃ τῶν πικριῶν τὸ ποτήριον ὁ πατὴρ, ὅστις φρίττων ἐνώπιον τηλικαύτης ἀτιμίας, ἀπορεῖ πρὸ τῆς λεπτεπίλετης ἀποφάσεως. Νὰ ὀπισθοχωρήσῃ ἐν τῇ πορείᾳ ἢ ἔδωκεν εἰς τὴν ὑπόθεσιν, ἀδύνατον. Αὐτὸς οὗτος ἐζήτησε τὴν δημοσιότητα αὐτῆς καὶ ἐκῆρξε τὸ σκάνδαλον. Ποῦ νῦν οἱ τῶν εὐτυχῶν του ἡμερῶν φίλοι καὶ σύμβουλοι; Ποῦ εἴθε Ἀγρίππα, Μαικήνα; Ἄν εἶχε φεισθῆ αὐτῶν ὁ θάνατος, οὐδὲν τούτων ἤθελεν ἴσως ἐπισυμβῆ· ἀλλ' εὕρισκετο ἤδη πρὸ τετελεσμένων γεγονότων, ἔπρεπε δὲ μετὰ τὴν αὐστηρὰν αὐτῶν καταδικὴν ν' ἀκολουθήσῃ ἡ προσήκουσα τιμωρία. Ἐνταῦθα ἐπανευρίσκο-

μεν τὴν πολιτικὴν, ἧτις ὑπηγόρευεν ὡσαύτως τὸ πρακτέον. Ἡ προσωπικὴ ἀσφάλεια τοῦ μονάρχου ἦν ἐν κινδύνῳ, γενέσθω κραταιὰ ἢ πατρικὴ καρδία, καταπνίγουσα ἐν ἑαυτῇ καὶ περιστέλλουσα καὶ τὴν ἐλαχίστην τῆς τρυφερότητος καὶ τῆς ἀφέσεως ὁρμήν. Ἐκ τῶν ἀνακρίσεων κατεδείχθη ὅτι ἡ λαμπρὰ ἐκείνη τῆς Ρώμης νεότης δὲν ἤρκειτο νὰ προσφέρῃ ἀνοσίους εἰς τὴν κόρην τοῦ Αὐγούστου θεραπείας, ἀλλ' ὑπὸ τὸ πρόσχημα τῆς ἐρωτοτροπίας πάντες κατὰ τὸ μᾶλλον ἢ ἥττον συνώμνουν κατὰ τῆς ζωῆς τοῦ αὐτοκράτορος. Ὁ Αὐγούστος ἐν ἡλικίᾳ ἐνός καὶ ἐξήκοντα ἐτῶν ἠρέσκετο νὰ ὑμνῆ μεταξὺ φίλων τῆς ἰδιωτικῆς ζωῆς τὰ θέλητρα, λέγων αὐθορμήτως ὅτι κατὰ τὸ τέρμα ἤδη τοῦ ἐπιπόνου σταδίου του θὰ ἔχαιρε μεταβιβάζων εἰς νεανικώτερους ὄμους τὸ κυβερνητικὸν φορτίον· ἀλλ' ὅσα εἰλικρινῆς κἂν ἦτο ὁ τοιοῦτος πόθος, σφοδρὰ ἠγανάκτησεν ἐπὶ τῇ ἰδέᾳ ὅτι ἡ θυγάτηρ του ἠβουλήθη νὰ πραγματώσῃ τοῦτον τῇ βοήθειᾳ ἐνός ἐραστοῦ. Πάντας ἐπληξεν ἡ Νέμεσις τῆς δικαίας τοῦ ἀνακτος ὀργῆς, τοὺς μὲν διὰ θανάτου, ἄλλους διὰ φυγῆς. Καὶ δὲν ἦσαν ἄσημοι οἱ ἔνοχοι. Ὁ Ἄππιος Κλαύδιος, ὁ Κουίντος Κρισπίνος, ὁ Σκηπίων! Ὁ Σεμπρόνιος Γράκχος ἐξωρίσθη εἰς Ἀφρικὴν, ἵν' ἀναμείνῃ τὸ δῶρον, ὅπερ ἐπεφύλασεν αὐτῷ τοῦ Τιβερίου τὸ μῖσος, ὁ δὲ Ἀντώνιος ἔσπευσε νὰ φονευθῆ. Ὁ υἱὸς οὗτος τοῦ μεγάλου τῆς τριανδρίας ἀρχοντος καὶ τῆς Φουλβίας ἦτο ὁ κινδυνωδέστατος τῆς συμμορίας. Ὁ δὲ Αὐγούστος συντριβὼν τοῦ ὄψεως τὴν φωλεὰν ἡδύνατο νὰ εἴπῃ περὶ τούτου ὅτι εἶχεν αὐτὸν θερμάνει ἐν τοῖς κόλποις του. Πιεσόντος τοῦ πατρός, δὲν ἠρέσθη νὰ φεισθῆ τῆς ζωῆς αὐτοῦ, ἀλλὰ παρέλαβε καὶ ἐξέθρεψεν αὐτόν. Κατέστησεν αὐτόν πραιτορα, ὑπατον, ἐπαρχίας διοικητὴν καὶ σύζυγον τῆς Μαρκέλλας εὐτυχέστερον, τῆς Μαρκέλλας τῆς θυγατρὸς τῆς Ὀκταβίας, ἀνασυνάπτων οὕτω τοὺς ἐνοῦντας τοὺς δύο οἴκους παλαιούς δεσμούς. Περιέπεσαν ὁ Αὐγούστος εἰς πολλὰς τοιαύτας πλάνας, ἐν αἷς, ἄλλως τε, ἡ μεγαλοψυχία ἦν ὄλως ξένη· ἡ ἐπιεικεία αὐτοῦ ἀπέρρεεν οὐχὶ τόσον ἐκ τῆς ἀγαθότητος τῆς ψυχῆς, ἀλλ' ἐκ βαθείας τινὸς ἀνάγκης τοῦ νὰ ζῆ ἐν εἰρήνῃ. Δυστυχῶς ὁ μὲν Ὀκταβίος ἱκανὰ τοιαῦτα ἐπιεικείας ἐπεδείξατο δείγματα, ὁ δὲ Καῖσαρ ἀπεκόμιζε πάντοτε ἀγνωμοσύνην. Δὲν συνδιαλλάττεται τὸ ἀμετάκλητον μῖσος. Ὅταν κηρύττη τις προγεγραμμένους τοὺς πατέρας δυσχερέστατον εἶνε νὰ προσελύσῃ τῶν υἱῶν τὴν ἀφοσίωσιν καὶ ματαιοπονεῖ χάριτας καὶ εὐνοίας αὐταῖς δαψιλεύων· ἀποδέχονται τὰς εὐεργεσίας, ἀλλὰ δὲν παύουσι τὸν εὐεργέτην μισοῦντες. Ἡ τοῦ Αὐγούστου ἐπιεικεία ἕνα εἶχε σκοπὸν ὄλως ἐγωϊστικόν, τὴν τοῦ παρελθόντος λήθην καὶ τὴν παῦσιν τῆς διαιωνίσεως τοῦ μίσους· ἐπιτομος ιε'. Νοέμβριος.

χείρησις γηράσκοντος ἀστοῦ ποθοῦντος ν' ἀναπαυθῆ ἐν ἡσυχίᾳ.

Ὅποια εἰς τὸν πόθον τοῦτον τοῦ γέροντος πατρός ἀντίδρασις ἐν τῇ στιγμῇ τῆς προκειμένης καταστροφῆς καὶ πῶς θὰ προσβλέψῃ ἤδη τὴν θυγατέρα ταύτην, πρὸς ἣν τηλικαύτη ἦν ἡ τύρλωσίς του, ἔνοχον δὲ πάσης ταύτης τῆς ἀναστατώσεως ! Ὁ ὕπατος δικαιονόμος, ὁ τῆς δημοσίας ἠθικῆς ὑπέρμαχος ἠδύνατο ἴσως νὰ φανῇ ἐπιεικής, ἀλλ' ὁ πατήρ, ὁ ἀποστερηθεὶς τὴν οἰκιακὴν εὐδαιμονίαν, ἔσται ἀδυπάτητος. Ἡμέραν τινὰ ἡ Ἰουλία διετέλει ἀπὸ πενταετίας ἤδη ἐξόριστος· ὁ λαὸς συνελθὼν ζητεῖ μεγάλη τῇ φωνῇ χάριν ὑπὲρ αὐτῆς. Ὁ Αὐγουστος κωφεύει ἐν ἀρχῇ, ἀλλὰ βλέπων ἐπιτεινόμενην τὴν διαδήλωσιν, «Εὐχόμεαι, εἶπε, νὰ πέμψωσιν ἡμῖν οἱ θεοὶ θυγατέρας καὶ συζύγους τοιαύτας, ἵνα δυνηθῆτε νὰ ἐκτιμῆσθε τὰ αἰσθήματα καὶ κρίνητε τὴν διαγωγὴν μου.»

Ἐκβληθεῖσα τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, ἐκδιωχθεῖσα τῆς Ρώμης, ἐπέμφθη μακρὰν τῶν ὁμμάτων τοῦ πατρός καὶ τῆς πατρίδος, ἵνα βιώσῃ καὶ ἀποθάνῃ ἐπιτηρουμένη ἐν ἐρήμῳ νήσῳ. Φθινοπωρινὴν τινα νύκτα κεκλεισμένον φορεῖον ὑπὸ στρατιωτῶν φυλασσόμενον, ἐξέρχεται τῆς πόλεως. Ἡ χθὲς ἀπὸ τηλικούτου ὕψους καὶ φωτός τοὺς πάντας διὰ τῶν ἀκτίνων ἐπισκιάζουσα ἡγεμονίς οἰκτρῶς ἀποπέμπεται τῆς πόλεως, τὸ στίγμα φέρουσα τῆς ἀτιμίας καὶ τοῦ ἐκφαλισμοῦ. Ἡ ἐξορία τὴν ἀναμένει, ἡ κάλλιον εἰπεῖν ὁ θάνατος, διότι εἶνε θάνατος ἡ τοιαύτη ἐξορία, ὁ δὲ θάνατος τῆς ἀσεβοῦς ἱερείας τῆς Ἐστίας, ἣτις ζῶσα ἐθάπτετο, δὲν εἶνε τούτου φρικωδέστερος. Ἐν Καμπανίᾳ, παρὰ τὸν μαγικὸν κόλπον τῆς Καέτης, εἰς μιλίων ἕξ ἀπὸ τῆς ἀκτῆς ἀπόστασιν, ἐπιπλέουσιν αἱ νῆσοι τοῦ Πόνζα, τόποι ἄξενοι, οἵτινες ἐπὶ τῶν τελευταίων τῆς Νεαπόλεως Βουρβόνων ἐχρησίμευον εἰς κράτησιν τῶν πολιτικῶν καταδικῶν. Εἰς τὸ σύμπλεγμα τῶν ἀθλίων τούτων νησιδίων ἀνήκει ἡ ἀρχαία Πανταταρία, παλαιὸς ἐσθεσμένος ἡφαιστείου κρατῆρ, πλάτος χιλίων βημάτων ἔχουσα καὶ λευγαῖον μῆκος. Ἐδαφος ἐκ λάβας καὶ λίθου πορώδους ζυμωθὲν ἄνευ σκιάς καὶ βλαστήσεως, ἐν ἧ οὐδὲν ἄλλο φύεται, πλὴν τινων λαχάνων καὶ φυτῶν ἀμπέλου, ἅτινα καὶ τὸν μόνον ἀποτελοῦσι πόρον τῶν πτωχῶν κατοίκων. Ὁ ἄθλιος καὶ γυμνὸς οὗτος βράχος, ὁ ὑπὸ τῶν κυμάτων μαστιζόμενος καὶ διὰ τὴν ἐσχάτην τῆς Ἰουλίας δούλην θὰ ἐθεωρεῖτο ὡς ἀφόρητος τιμωρίας τόπος καὶ ἐνταῦθα ἡ ἡγεμονίς τοῦ γένους τοῦ Αὐγούστου, ἡ βασιλις τῆς ἡδονῆς καὶ τῆς καλαισθησίας ἐξώκειλε διὰ παντός. Τρομερὰ εἶνε ἡ τοιαύτη ἀπρόοπτος καὶ ἀπότομος μεταβολή. Καὶ πῶς δύναται τις ἔτι νὰ ζῆ ; Δὲν ὑπάρχει ἐν τῷ κόσμῳ ἐγχειρίδιον, οὐδὲ δραστηκὸν τι δηλητήριον μεταξὺ τῶν

ἀραιῶν τοῦ νησιδίου βετάνων ; Παρὰ ταῖς γυναῖξί τῆς ἀρχαιότητος ἡ αὐτοκτονία εἶνε εἶδος ἠρωϊσμοῦ καὶ ἀπορρέει σχεδὸν πάντοτε ἐξ ἠθικῆς τινος ιδέας. Ἡ Ἀρρία φονεύεται ὅπως ἐνθαρρύνῃ τὸν σύζυγον αὐτῆς. Ἡ Περκία ἵνα μὴ ἐπιζῆσῃ τῷ Βρούτῳ. Ἡ Κλεοπάτρα ἵνα σώσῃ τὴν βασιλικὴν αὐτῆς τιμὴν. Ἡ Ἰουλία δὲν εἶχε νὰ σώσῃ ἢ τὴν γυναικειαν αὐτῆς τιμὴν, ἣτις δι' αὐτὴν δὲν ἦτο τι πολλοῦ λόγου ἄξιον· ὅσον ἀφορᾷ εἰς τὴν βασιλικὴν αὐτῆς τιμὴν, τοῦτο ἀπέβλεπε τὸν αὐτοκράτορα καὶ τὴν αὐτοκρατορίαν, πρὸς οὓς πιθανῶς ἡ στοργὴ αὐτῆς δὲν ἐξικνεῖτο μέχρι τοῦ νὰ θυσιάσῃ ὑπὲρ αὐτῶν τὴν ζωὴν. Αἱ μεγάλαι ἀπελπισίαι ἔρχονται εἰς ἐπικουρίαν τῶν μεγάλων μόνον ψυχῶν, τὰ δὲ μόνον τῆς καλλονῆς, τῆς φιλοκαλίας καὶ τῆς εὐφύιας πλεονεκτήματα δὲν ἀρκοῦσιν, ἵνα παρασκευάσωσι τῆς Κλεοπάτρας τὸ τέρμα. Ἐν τούτοις ὅσῳ σκανδαλώδη κὰν ἦσαν τῆς Ἰουλίας τὰ ἀμαρτήματα, ὁ ἐξίλασμός αὐτῶν δὲν ἦτο ἥττον φοβερός. Φαντασθῆτω ἕκαστος αὐτῆς τὴν θέσιν, ὁπόταν ἔθηκε τὸν πόδα ἐπὶ τῆς μεμονωμένης ταύτης γωνίας· ἡ παράστασις τῶν ἐντυπώσεων αὐτῆς ἔχει ἀνάγκην τῆς γραφίδος τοῦ Σαιξπήρου. Οὐδὲν τῶν δυναμένων νὰ δεινώσωσι τὴν ποιήν ἔχει παραμεληθῆ· περιορισμὸς ἀπόλυτος τῆς εὐζωίας εἰς τὸ ἀπολύτως ἀναγκαῖον ἐν τῇ τροφῇ, τῇ ἐνδυμασίᾳ καὶ τοῖς ἐπίπλοις· οὕτως ἠβουλήθη ὁ Αὐγουστος, οὐ πρὸς τοῖς ἄλλοις ρητῇ διαταγῇ αὐστηρῶς ἀπέτρεπε παντός ἀτόμου τὴν εἰς τὴν ἡγεμονίδα προσπέλασιν, δούλου ἢ ἐλευθέρου, ἄνευ ἀδείας τοῦ αὐτοκράτορος, φερούσης τὰ χαρακτηριστικὰ τοῦ προσώπου. Ὁ Σε νέκας ἐξηγεῖ τὴν ὑπερβάλλουσαν ταύτην ἐπιτήρησιν διὰ λόγων τοῦ κράτους. Κατ' αὐτὸν ἡ Ἰουλία εἶχεν ἐν Ρώμῃ πλείστους φίλους ἐτόιμους νὰ σπεύσωσιν εἰς σωτηρίαν τῆς. Τούτου δὲ ἔνεκα, ὅτε πέντε ἔτη βραδύτερον ἢ οἰκτρὰ τῆς Πανταταρίας κατὰδικος μετηνέχθη εἰς Ρήγιον, τὸ μέτρον τοῦτο ἐλήφθη, οὐχὶ πρὸς ἀνακούφισιν ἀλλὰ πρὸς ἐξασφάλισιν τῆς αἰχμαλωσίας αὐτῆς, τιθεμένης ὑπὸ τὴν φυλακὴν τῆς φρουρᾶς ἰσχυρᾶς πόλεως. Ἡ γηραιὰ Σκριβωνία εἶχε συμερισθῆ ἄχρι τέλους τὴν ἀπέλπιδα ταύτην ἀλλ' οὐχὶ καὶ ἀπαραμύθητον ἐξορίαν, καθόσον ἐν τῇ τραγικῇ ταύτῃ συμβιώσει μήτηρ καὶ θυγάτηρ κοινὴν εἶχον τὴν θλίψιν καὶ τὸ μῖσος κοινόν. Ἦλπίζεν ἡ Ἰουλία ὅτι κατὰ τὸν θάνατον τοῦ Αὐγούστου θὰ ἠλλασσον τὰ πράγματα, ἀλλ' ἡ Σκριβωνία μείζονα εἶχε τῆς Λιβίας πείραν καὶ οὐδὲ τὴν ἐλαχίστην ἔτρεφεν ἐλπίδα κατὰ τὸ διάστημα τῶν σκληρῶν ἐκείνων καὶ μακρῶν ἐτῶν. Ὁ Αὐγουστος κατέλιπε τὸν κόσμον καὶ ἐν τῇ διαθήκῃ αὐτοῦ οὐ μόνον οὐδὲ λέξις ἀμνηστίας ἀνεφέρετο, ἀλλὰ καὶ ἐκυροῦτο τὸ ἀνάθεμα. Ἡ Ἰουλία ὡς καὶ ἡ θυγάτηρ τῆς ἀπεκλείετο τοῦ αὐτοκρατορικοῦ οἴκου, τὸ

δὲ οικογενειακὸν μαυσωλεῖον δὲν ἔμελλε νὰ δεχθῆ τὴν τέφραν αὐτῆς.
Καὶ θνήσκων καὶ ζῶν ὁ ἀμάλακτος πατὴρ διερρήγνυε πᾶσαν κοινωνίαν
πρὸς τὰ ἀνάξια τοῦ αἵματος αὐτοῦ βλαστήματα.

Φώτιος Δημητριάδης

ΑΛΕΞΑΝΔΡΟΥ ΠΟΥΣΚΙΝ

ΒΟΡΙΣ ΓΟΔΟΥΝΩΦ

ΤΡΑΓΩΔΙΑ'

ΝΥΞ. ΚΕΛΑΙΟΝ ΕΝ ΤΗ: ΜΟΝΗ: ΤΩΝ ΘΑΥΜΑΤΩΝ

ΠΟΙΜΗΝ ἠγούμενος, ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ (κοιμώμενος).

Ποιμῆν

(γράφει πρὸ κανδήλας).

Ἐσχάτη ὑπολείπεται παράδοσις
καὶ δίδω πέρας εἰς τὴν ἱστορίαν μου.
Τὸ χρέος ἐπληρώθη, ὅπερ ὁ Θεὸς
ἀνέθηκέ μοι τῷ ἀμαρτωλῷ. Οὐχὶ
ματαίως ὤρισεν ἐμὲ ὁ Κύριος
ὡς μάρτυρα πολλῶν ἐτῶν, καὶ μάθησιν
μοὶ ἐδωρήσατο. Θὰ εὖρη μοναχὸς
φιλόπονος τὸ ἔργον μου αὐτό ποτε
τὸ περισπούδαστόν τε καὶ ἀνώνυμον,
θ' ἀνάψῃ τὴν κανδήλαν του, ὅπως ἐγώ,
ἀποτινάξας δὲ ἐκ τῶν περγαμηνῶν
τὴν κόνιν τῶν αἰώνων, τὰς ἀληθινὰς
θὰ ἀντιγράψῃ παραδόσεις ἀκριβῶς,
ἵνα τῶν ὀρθοδόξων οἱ ἀπόγονοι
τὸ παρελθὸν γνωρίζουν τῆς πατρίου γῆς,
καὶ τῶν μεγάλων Τζάρων μνημονεύωσι
διὰ τὰ ἔργα των, τὴν δόξαν των αὐτὴν,
τὴν ἀρετὴν — διὰ τὰς ἀμαρτίας δὲ

1 Συνέχεια· ἴδε προηγ. φυλλάδ.

αὐτῶν, διὰ τὰ ἔργα των τὰ σκότια,
ἐπικαλῶνται τὸν Σωτῆρα ταπεινῶς.
Ἐγὼ δὲ εἰς τὸ γῆρας φθάσας, ἀναζῶ,
καὶ πρὸ ἐμοῦ διέρχεται τὸ παρελθόν....
Μὴ πρὸ ὀλίγου δὲν ἐφέρετο αὐτὸ
συμβάντων πλήρες, ἀνασαλευόμενον
ὡς ταραχώδη κύματα ὠκεανοῦ;
Ἡρεμον εἶνε ἤδη καὶ σιωπηλόν.
Διατηρῶ ἐν μνήμῃ πρόσωπά τινα,
ὀλίγαι λέξεις φθάνουσι μέχρις ἐμοῦ·
πᾶν ἄλλο ἀπωλέσθη ἀνεπιστρεπτεῖ!....
ἄλλ' ἡ αὐγὴ ἐγγίζει, φθίνει μου τὸ φῶς...
ἔσχάτη ὑπολείπεται παράδοσις.

(γράφει).

Γρηγόριος

(ἀφυπνίζεται)

Πάντοτε τ' ὄνειρον αὐτό! πῶς γίνεται;
Τρίτην φοράν! κατηραμένον ὄνειρον!...
Καὶ πάντοτε ὁ γέρον κάθηται ἐκεῖ
πρὸ τῆς κανδήλας του καὶ γράφει, οὐδαμῶς
τοὺς ὀφθαλμοὺς εἰς νυσταγμὸν καμμύσας. Πῶς
τὴν ἡρεμόν του θέαν ἀγαπῶ ἐγώ,
ὁπότεν, βυθισμένος εἰς τὸ παρελθόν,
τὰ χρονικά του γράφει! καὶ συχνότατα
τί γράφει νὰ μαντεύσω ἐπεθύμησα.
Μήπως περὶ τοῦ ζοφεροῦ Ταταρικοῦ ζυγοῦ;
ἢ πιθανὸν ἐξιστορεῖ τὰ στυγερά
μαρτύρια τοῦ Ἰωάννου; ἢ αὐτὴν
τὴν ταραχώδη ἱστορεῖ συνέλευσιν
τοῦ Νόβογοροδ; ἢ τῆς πατρίδος ἐξυμνεῖ
τὴν δόξαν; Μάταιον. Ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ
μετώπου του ἀδύνατον, οὐδ' εἰς αὐτὰ
τὰ βλέμματά του νὰ ἐξιχνιάσῃ τις
τὰς ἀποκρύφους σκέψεις του. Ἡ ὄψις του
τηρεῖται ταπεινὴ καὶ μεγαλοπρεπῆς....
Ὅμοιως δικαστῆς διάφορα ἰδὼν
καὶ ἐγγηράσας εἰς τὰ δικαστήρια,

ήσυχως πταίστας και άθώους θεωρεΐ,
και άπαθής πρό του κακού και αγαθού,
έπίσης άγνοεΐ όργήν και έλεος.

Ποιμήν

Ήγέρθης, άδελφέ :

Γρηγόριος

Τήν εύλογίαν σου.

πάτερ σεβάσμιε.

Ποιμήν

Έσο εύλογητός

νύν και άει κ' εις τους αΐωνας, τέκνον μου

Γρηγόριος

Ένώ σύ, μένων άγρυπνος, ειργάζεσο,
τήν ήσυχίαν τήν έμήν έτάραττε
του σκότους όπτασία διαβολική
και μ' άνησύχει ό έχθρός ό δόλιος.
Καθ' ύπνους είδα, ότι κλιμαξ σκολιά
μ' ώδήγει επί πύργου· έκ του ύψους δέ
μ' εφάινετο ή Μόσχα ως μυρμηκιά.
Κάτ' ό λαός εις τήν πλατεϊαν έβραζε
και μετά καγχασμών έδεικνυεν έμέ·
αισχύνη δέ και φόβος μ' έκυρίευε
και πίπτων κατακέφαλα, έξύπνων... Τρεΐς
φοράς τό ίδιον με ήλθεν όνειρον.
Δέν εΐνε θαυμαστόν ;

Ποιμήν

Σφύζει τό αιμά σου

τό νέον εις τας φλέβας. Καταπόνησον
διά δεήσεως, νηστείας, σεαυτόν
και θά πληροΐν τόν ύπνον σου όράματα
τερπνά. Και έως τώρα, άν, κυριευθείς
έκ νυσταγμού, δέν δεηθώ επί πολύ
έγώ, δέν εΐνε έλαφρός ό ύπνος μου
ούδ' άναμάρτητος. Και μοΐ παρίστανται,
πότ' εύχίαι θορυβώδεις, άλλοτε
στρατόπεδα, ή του πολέμου συμπλοκί,
τής νέας ήλικίας παίγνι' άφρονα !

Γρηγόριος

Πόσον λαμπράν νεότητα διήλθες σύ !
ύπό τους πύργους ήγωνίσθης του Καζάν
και τής Λιθουανίας τά συντάγματα
σύ επί Σούισκη απέκρουσας λαμπρώς,
σύ είδες τήν αύλήν, τήν πολυτέλειαν
του Ίωάννου όλην. Εύτυχής ! Κ' έγώ
άπό τής ήλικίας τής έφηβικής
πλανώμαι άνά τας μονάς, καλόγηρος
οικτρός ! Πρός τί κ' έγώ να μην παρευρεθώ
εις μάχας, και προς τί εις τήν βασιλικήν
να μη παρακαθήσω τράπεζάν ποτε ;
Θά ήδυνάμην τότε, γέρον, όπως σύ,
τόν κόσμον φεύγων, και τό μάταιον αύτου
να ένδυθώ τό σχήμα τό μοναχικόν
κ' έντός ήσύχου κοινοβίου να κλεισθώ.

Ποιμήν

Μη θλίβου, άδελφέ μου, ότι ένωρίς
τόν κόσμον τόν άμαρτωλόν κατέλιπες,
ότι όλίγους πειρασμούς ό "Υψιστος
σοΐ έστειλε. Δός πίστιν εις έμέ. Ήμας
έλκύουσι μακρόθεν πολυτέλεια,
δόξα και γυναικειός έρωσ δολερός.
Εις τόν μακρόν μου βίον έδοκίμασα
τέρψεις πολλάς, αλλά μακαριότητα
αισθάνομαι, άφ' ου μ' ώδήγησ' ό Θεός
εις τήν μονήν. Οί δέ μεγάλοι βασιλείς ;
Περί αύτων άρμόζει, τέκνον, να σκεφθής.
Τίς ύψηλότερός των ; Μόνος ό Θεός.
Ποΐος τολμα να τοΐς άντισταθής ; Ουδείς.
Τί δέ ; Πολλάκις τοΐς εφάινετο βαρύ
τό στέμμα τό χρυσοΐν και ήλλαζον αύτό
με μοναχού κορδύλην. Τήν άνάπαυσιν
ό Τζάρος Ίωάννης τέκνον εύρισκεν
εις τας άσκήσεις μονάς. Τό άνάκτορον
αύτου, έννοουμένων πληρες αύλικών
ύψηλοφρόνων, νέαν άνελάμβανε,
μοναστηρίου όψιν με πιλίσκους δέ

καὶ μὲ κιλίκια οἱ Μόνοι⁴, εὐπειθεῖς
ὡς μοναχοὶ προσήρχοντο, ὁ Τζάρος δὲ
ὁ Τρομερός, ὡς εὐλαβῆς ἠγούμενος.
Εἶδα ἐδῶ, ναί, εἰς αὐτὸ τὸ ἴδιον
κελλίον (τότε ἐν αὐτῷ ὁ Κύριλλος
διέμεν' ὁ πολυπαθῆς, ὁ δίκαιος,
τότε δ' ἐφώτισ' ὁ Θεὸς κ' ἐμὲ αὐτὸν
νὰ ἐνοήσω τὸ τοῦ κόσμου μάταιον).
εἶδα ἐδῶ τὸν Τζάρον, ἀπὸ ζοφεράς
ἀπηυδηκότα σκέψεις καὶ μαρτύρια.
Ἡμῶν ἐν μέσῳ ἤρεμος καὶ σκεπτικός
ὁ Τρομερός ἐκάθητο. Ἐνώπιον
αὐτοῦ ἡμεῖς ἰστάμεθα ἀκίνητοι
κ' ἡσύχως μεθ' ἡμῶν συνδιελέγετο.
Πρὸς τὸν ἠγούμενον καὶ πρὸς τοὺς ἀδελφούς·
«Πατέρες μου, τοῖς ἔλεγεν' ἡ ποθητῇ
θαῖ ἔλθ' ἡμέρα, ὅτε θαῖ ἐμφανισθῶ
ἐδῶ ἐγώ, τὴν σωτηρίαν μου διψῶν.
Νικόδημε, σὺ Σέργιε καὶ Κύριλλε,
σεῖς, τὴν πνευματικὴν εὐχὴν μου δέχθητε.
Πρὸς σὰς θαῖ ἔλθω, ἔνοχος ἐπάρατος
κ' ἐδῶ θαῖ ἐνδυθῶ τὸ σχῆμα τὸ σεμνόν,
προσπίπτων εἰς τοὺς πόδας σου, ὦ! πάτερ μου».·
Οὕτως ὠμίλει ὁ μονάρχης, καὶ γλυκαῖς
ἐκ τῶν χειλέων του οἱ λόγοι ἔρρεον
καὶ ἐκλαιεν. Ἡμεῖς δὲ ἐδεόμεθα
μετὰ δακρύων, ἵνα πέμψῃ ὁ Θεὸς
ἀγάπην καὶ εἰρήνην τῇ ψυχῇ αὐτοῦ
τῇ θελλῶδει καὶ πασχούσῃ. Ὁ υἱὸς δ' αὐτοῦ
Θεόδωρος; Ἐπὶ τοῦ θρόνου τοῦ λαμπροῦ,
τοῦ ἐρημίτου τὴν γαλήνιον ζωὴν
ἐπόθει. Τὰ βασιλικά δωμάτια
εἰς προσευχῆς κελλία μετεμόρφωσεν.
Ἐκεῖ δὲν ἴσχυον νὰ θορυβήσωσι
δυναστικά, βαρεῖται θλίψεις τὴν ψυχὴν

⁴ Οἱ Μόνοι. Οὕτως ἐκαλοῦντο οἱ περὶ τὸν θρόνον αὐλικοί, φρονοῦντες, ὅτι οὐ-
δεὶς ἕτερος ὑπερέβαινε αὐτοὺς κατὰ τὴν εὐγένειαν, καὶ ὅτι ἦσαν οἱ μόνοι δυνά-
μενοι νὰ ἴστανται τόσον ὑψηλά.

αὐτοῦ τὴν ἄμωμον. Ἡγάπησ' ὁ Θεὸς
τὸ φρόνημα τὸ ταπεινὸν τοῦ Καίσαρος
καὶ ἡ Ρωσία ἐπ' αὐτοῦ ἀπήλαυσε
δόξαν γαλήνιον. Εἰς δὲ τῆς τελευτῆς
αὐτοῦ τὴν ὄραν, θαῦμα μέγ' ἀνήκουστον
ἐγένετο. Παρὰ τὴν κλίνην του ἀνῆρ,
τῷ Τζάρῳ μόνῳ ὄρατός, περιουγῆς
ἐφάνη, μετ' αὐτοῦ δὲ ὁ Θεόδωρος
νὰ διαλέγητ' ἤρχισε καλῶν αὐτὸν
μεγάλον πατριάρχην... Καὶ περὶ αὐτὸν
πάντες ἐκ φόβου κατελήφθησαν πολλοῦ,
ὡς ὄραμα νὰ ἔβλεπον οὐράνιον,
διότι δὲν εὐρίσκετο ὁ ἅγιος
δεσπότης τότε' ἐνώπιον τοῦ Καίσαρος
εἰς τὸ δωμάτιον. Ὅτε δ' ἐξέπνευσεν,
ἀγίας εὐωδίας ἐπληρώθησαν
οἱ θάλαμοι, καὶ ἔλαμψεν ὡς ἥλιος
τὸ πρόσωπον αὐτοῦ. Καίσαρα ὅμοιον
ἕτερον πλέον ὄχι, δὲν θαῖ ἴδωμεν.
ᾠ! ἄχθος φοβερόν, θλίψις ἀνήκουστος!
Τὸ θεῖον παρωργίσαμεν, ἡμάρτομεν.
Ἡμέτερον δεσπότην ἐκαλέσαμεν
βασιλοκτόνον.

Γρηγόριος

Ἐπεθύμουν πρὸ πολλοῦ,
τίμιε πάτερ μου, διὰ τὸν θάνατον
τοῦ βασιλόπαιδος νὰ μάθω παρὰ σοῦ.
Ἦσο εἰς Οὐγγλιτζ τότε, ὅπως λέγουσιν.

Ποιμὴν

Ἄχ! ἐνθυμοῦμαι! Μ' ἔφερον ὁ Ὑψιστος
αἱματηρὸν νὰ ἴδω δρᾶμ' ἀπαίσιον.
Διὰ ὑπηρεσίαν εἶχ' ἀποσταλῆ
εἰς Οὐγγλιτζ τότε. Ἐφθασα διὰ νυκτός·
τὴν δὲ πρωΐαν, καὶ ἐνῶ ἐψάλλετο
ἡ λειτουργία, αἴφνης ἤχους κώδωνος
ἀκούω, τὸ πολεμικὸν σημαίνοντας.
Κραυγαὶ καὶ θόρυβος. Τὰ πλήθη τρέχουσιν
εἰς τὴν αὐλὴν τῆς βασιλίσσης. Μετ' αὐτῶν

σπεύδω ἐκεῖ—ὅπου ἡ πόλις ἅπασα
 συνήθη ἤδη. Βλέπω—οἶον θέαμα!
 ὁ βασιλόπαις κείτ' ἐκτάδην φονευθεῖς,
 λιπόθυμος ἢ μήτηρ ἐπὶ τοῦ νεκροῦ,
 πληροῦσι τὸν ἀέρα γόοι τῆς τιτθῆς.
 Ἐν λύσση δ' ὁ λαὸς τὴν ἀνοικτίμονα
 σύρει προδότριαν τροφόν... Τότ' ἔξαφνα
 ἐν μέσῳ ἐμφανίζεται αὐτῶν, ὠχρὸς
 ἐξ ἀγριότητος, ὁ Βιτιαγόφσκης, ναί,
 ὁ βδελυρὸς Ἰούδας. «Ὁ φονεὺς ἰδοῦ!»
 Ἠκούσθη πανταχόθεν, καὶ εἰς τὴν στιγμήν
 ἔπαυσε νὰ ὑπάρχη. Τότε ὁ λαὸς
 τοὺς τρεῖς φονεῖς ν' ἀναζητήσῃ ἔτρεξεν.
 Ἀφοῦ δὲ τοὺς συνέλαβον, ὠδήγησαν
 αὐτοὺς πρὸ τοῦ θερμοῦ τοῦ βρέφους πτώματος,
 καὶ θαῦμα—αἴφνης ὁ νεκρὸς ἐσκίρτησεν.
 «Ὁμολογήσατε!» ἐκραύγασ' ὁ λαὸς
 καὶ ἔντρομ' οἱ φονεῖς, ὑπὸ τὸν πέλεκυν,
 τὰ πάντα εἶπον— τὸν Βορίς ὠνόμασαν.

Γρηγόριος

Καὶ πόσων τότε ἦτ' ὁ φονευθεῖς ἐτῶν;

Ποιμὴν

Ἐτῶν ἐπτὰ· κ' ἤθελεν ἔχη σήμερον
 (παρῆλθον δέκα ἔτη ἔκτοτε... Οὐχὶ
 παρῆλθον δώδεκα), τὴν ἡλικίαν σου
 θά εἶχε καὶ θά ἐβασίλευεν, ἀλλὰ
 ὁ ὕψιστος Θεὸς ἀλλέως ἔκρινε.
 Καὶ μὲ τὴν θλιβεράν αὐτὴν διήγησιν
 θά δώσω τέλος εἰς τὴν ἱστορίαν μου.
 Ἐκτοτ' ἐλάμβανα μικρὸν μέρος ἐγὼ
 εἰς τὰ ἐγκόσμια. Σὺ εἶσ' ἐγγράμματος,
 Γρηγόρι' ἀδελφέ, καὶ εἰς ἐσὲ αὐτὸ
 τὸ ἔργον παραδίδω. Εἰς τὰς ὥρας δέ,
 καθ' ἃς δὲν θέλουν σὲ κρατῆ πνευματικαὶ
 ἀσκήσεις, ἄνευ σοφιστείας πονηρᾶς,
 περιέγραφε πᾶν ὅ,τι βλέπεις ἀκριβῶς.
 Πόλεμον καὶ εἰρήνην, τὴν βασιλικὴν
 δικαιοσύνην, τῶν ἁγίων θαύματα,

προρρήσεις καὶ σημεῖα ἐκ τοῦ οὐρανοῦ.
 Ν' ἀναπαυθῶ ἐν τούτοις εἶνε ὦρα μου
 νὰ σβέσω καὶ τὸ φῶς... Ἀλλὰ οἱ κώδωνες
 σημαίνουνσι τὸν ὄρθρον... Κύριε Θεέ,
 εὐλόγησεν τοὺς δούλους σου!.. Γρηγόριε,
 τὴν βακτηρίαν δός μοι.

(ἀπέργεται)

Γρηγόριος

ᾠ! Βορίς, Βορίς!

Τὸ πᾶν ἐνώπιόν σου τρέμει, καὶ οὐδεὶς
 τολμᾷ τὴν τύχην νὰ σοῦ ἐνθυμίση κἄν
 τοῦ δυστυχοῦς παιδίου, ἐν τοσοῦτῳ δέ,
 ἐν σκοτεινῷ κελλίῳ ἀσκητῆς, φρικτὴν
 ἐδῶ καταγγελίαν γράφει κατὰ σοῦ,
 καὶ οὔτε τῶν ἀνθρώπων θ' ἀποφύγῃς σύ,
 ἀλλ' οὔτε τὸ οὐράνιον κριτήριον

ΠΑΤΡΙΑΡΧΗΣ, Ἡγούμενος τῆς Μονῆς τῶν θαυμάτων

Πατριάρχης

Καὶ ἐδραπέτευσεν αὐτός, πάτερ ἡγούμενε;

Ἡγούμενος

Ἐδραπέτευσεν, ἅγιε δέσποτα, πρὸ τριῶν ἡμερῶν.

Πατριάρχης

Ὁ χαμένος, ὁ ἐπικατάρματος! Καὶ ἀπὸ ποῦ κατάγεται;

Ἡγούμενος

Ἀπὸ τὸ γένος τῶν Ὀτρέπιοφ, ἀπογόνων βογιάρων· ἀπὸ μικρὸς ἐχειροτονήθη, ἄγνωστον ποῦ, ἔμεινεν εἰς τὴν Μονὴν τοῦ Ἁγίου Εὐφρημίου εἰς Σουζδάλ. Ἐφυγεν ἀπὸ ἐκεῖ, ἤλλαξε διάφορα κοινόβια, τέλος ἦλθεν εἰς τὸ ἰδικόν μας, ἐγὼ δέ, ἰδὼν ὅτι εἶνε ἀκόμη νέος καὶ ἄμυαλος, τὸν παρέδωκα εἰς τὸν Ποιμένα, γέροντα γλυκὺν καὶ ταπεινόν. Καὶ ἦτο γραμματισμένος καλὰ, ἐδιάβαζε τὰ χρονικά μας, ἐσύνθετε κανόνας εἰς τοὺς ἁγίους· ἀλλὰ φαίνεται, τὰ γράμματα δὲν τὰ εἶχεν ἀπὸ τὸν Κύριον Θεόν.

Πατριάρχης

Ἄχ! αὐτοὶ οἱ γραμματισμένοι! Ἀκούεις ἐκεῖ τί ἐσυλλογίσθη!
 «Θά γείνω Τζάρος τῆς Μόσχας!» Ἄχ! τὸ ἀγγεῖον τοῦ διαβόλου!
 Ἐν τούτοις εἶνε περιττὸν ν' ἀναφέρωμεν εἰς τὸν Τζάρον περὶ αὐτοῦ.

πρὸς τί ν' ἀνησυχῶμεν τὸν βασιλέα μας ; Ἀρκεῖ νὰ εἰδοποιήσωμεν περὶ τῆς φυγῆς του τοὺς γραμματεῖς Σμυρνῶφ ἢ Γεφῆμιεφ. Εἶδες ἐκεῖ αἵρεσιν ! «Θὰ γείνω Τζάρος τῆς Μόσχας !» Νὰ συλληφθῇ ἀφεύκτως ὁ διάβολος καὶ νὰ ἐξορισθῇ εἰς Σολοβέτσκη διὰ βίου πρὸς μετάνοιαν. Δὲν εἶνε αἵρεσις αὐτό, πάτερ ἡγούμενε ;

Ἡγούμενος

Αἵρεσις, ἅγιε δέσποτα, καθαρὰ αἵρεσις.

ΕΝ ΤΟΙΣ ΑΝΑΚΤΟΡΟΙΣ

ΔΥΟ ΕΔΕΞΜΑΤΟΦΟΡΟΙ.

Πρῶτος

Ποῦ εἶν' ὁ βασιλεὺς ;

Δεύτερος

Εἰς τὸν κοιτῶνά του,

Κλεισμένοις εἶνε μ' ἓνα μάγον ἐν αὐτῷ.

Πρῶτος

Εἶν' ἡ ἀγαπητὴ του συναναστροφή.

Οἱ μάντις καὶ οἱ μάγοι. Πάντοτ' ἐρωτᾷ

διὰ τὸ μέλλον, ὡσὰν νύμφη εὐμορφος.

Ἦθελα νὰ εἰξεύρω τί μαντεύεται ;

Δεύτερος

Ἴδου αὐτός. Ἐρώτησ' ἂν ἐπιθυμῆς

Πρῶτος

Ἦ πόσον εἶνε κατηφῆς καὶ σκυθρωπός !

(ἀπέρχονται)

Ὁ Τζάρος

(εἰσέρχεται)

Τὴν ἀνωτάτην ἐξουσίαν ἔφθασα.

Ἐκτον τοῦτ' ἔτος βασιλεύω ἡσυχος,

ἀλλ' εὐτυχῆς δὲν εἶμαι. Ἀπαράλλακτα

ἐν τῇ νεότητι ἐρωτεύομεθα

κ' ἐπιποθοῦμεν τῆς ἀγάπης ἡδονάς,

πλὴν ἅμα ὡς ἡ δίψα μας σβεσθῇ

δι' ἀπολαύσεως ἀκαριαίας, φεῦ !

ψυχρότης κόρος καὶ ἀνί' ἀκολουθεῖ !..

Ματαιῶς ὅλως μάντις μοὶ προλέγουσιν

ἀτάραχον τὴν ἐξουσίαν, καὶ ζωὴν μακρὰν — οὐτ' ἐξουσία, οὔτε ἡ ζωὴ μ' εὐχαριστεῖ, προβλέπω δὲ οὐράνιον τὸν κεραυνὸν καὶ θλίψιν. Δυστυχῆς ἐγώ.

Ἐνόμισα νὰ εἰρηνεύσω τὸν λαὸν ἐν εὐμαρείᾳ, δόξῃ, ν' ἀπολαύσω δὲ δι' εὐεργετημάτων τὴν ἀγάπην του — ἀφῆκα ὅμως τὴν ματαίαν μέριμναν.

Ἡ ζωσα ἐξουσία εἶνε μισητὴ τῷ ὄχλῳ· τοὺς θανόντας μόνον ἀγαπᾷ.

Ὅπότεν τοῦ λαοῦ χειροκροτήματα ἢ σιμωγαὶ φρικώδεις, τὴν καρδίαν μας ταράττουσιν, ὦ, πόσον εἴμεθ' ἄφρονες !

Λιμὸς εἶχεν ἐνσκήψῃ εἰς τὴν χώραν μας· ὠλόλυζ' ὁ λαὸς φθειρόμενος. Ἐγὼ τὰς ἀποθήκας εἰς αὐτοὺς ἠνέφεξα, ἐμοίρασα χρυσίον, ἐργασίαν δὲ τοῖς προσεπόρισ', ἀλλ' αὐτοί, παράφοροι, μὲ κατηρῶντο ! Τὰς οἰκίας των τὸ πῦρ κατέστρεψε. Νέα ἐγὼ οἰκήματα

τοῖς ἔκτισα. Αὐτοὶ δ' ἐμέμφοντο ἐμὲ ὡς τῆς πυρκαϊᾶς τὸν αἴτιον ! Ἴδου τοῦ ὄχλου τὸ κριτήριον, αἰ σκέψεις του. Ζήτησε τὴν ἀγάπην του μεθ' ὅλ' αὐτά !

Ἐν τῇ οἰκογενεῖᾳ μου ἐπίστευσα χαρὰν νὰ εὕρω καὶ ὠνειροπόλησα, τὴν κόρην ὑπανδρεύων, εὐτυχῇ αὐτὴν νὰ ἴδω· ἀλλ' ὡς θύελλα ὁ θάνατος ἀρπάζει τὸν γαμβρόν... μὲ πονηρίαν δὲ ἐμὲ δεικνύ' ἡ φήμη ὡς ὑπαίτιον τῆς συμφορᾶς τοῦ τέκνου μου, ἐμέ, ἐμὲ τὸν δυστυχῇ πατέρα ! Τῶν θνησκόντων δὲ εἴμ' ἐγὼ πάντων ὁ ἀπόκρυφος φονεὺς.

Ἐγὼ τοῦ Θεοδώρου ἐπετάχυνα τὴν τελευταίαν, φρικτὸν ! καὶ ἐφαρμάκευσα ἐγὼ τὴν ἀδελφὴν μου τὴν βασίλισσαν, τὴν μοναχὴν τὴν ταπεινόφρονα, ἐγὼ ἐγὼ τὰ πάντα ! φεῦ ! αἰσθάνομαι, οὐδέν,

τῶν ἐγκοσμίων ἐν τῷ μέσῳ θλίψεων,
 ἰσχύει νὰ μᾶς ἡσυχάσῃ, τίποτε...
 Ἴσως αὐτὴ καὶ μόνῃ ἡ συνείδησις—
 Ἄγνῃ καὶ καθαρᾷ ὁπόταν εἶν' αὐτὴ,
 κακίαν καὶ συκοφαντίαν σκοτεινὴν
 περιφρονεῖ καὶ θριαμβεύει κατ' αὐτῶν,
 ἀλλ' ἐν κηλὶς μία καὶ μόνῃ ἔτυχε
 νὰ τὴν μιαινῇ, τότε συμφορὰ δεινὴ!
 Ὡσὰν ἐκ καταστρεπτικοῦ μολύσματος
 καί' ἡ ψυχὴ, πληροῦται ἡ καρδιά σου
 δηλητηρίου, εἰς τὸ οὓς ὁ ἔλεγχος
 κτυπᾷ ὡς σφῦρα· ὅλα σὲ βαρύνουσιν·
 τὴν κεφαλὴν σου κυριεύει σύγχυσις,
 πρὸ τῶν ὀμμάτων σου βρέφη αἰμόφυρτα
 διέρχονται, ... ποθεῖς νὰ φύγῃς, ἀλλὰ ποῦ...
 φρικτόν! ναί, εἶν' ἔλεεινός ὁ ἔνοχος.

ΚΑΠΗΛΕΙΟΝ ΕΠΙ ΤΩΝ ΣΥΝΟΡΩΝ ΤΗΣ ΛΙΘΟΥΑΝΙΑΣ.

ΜΙΣΑΗΛ ΚΑΙ ΒΑΡΛΑΑΜ, ἀλῆται ὑπὸ ἔνδυμα μοναχοῦ.
 ΓΡΗΓΟΡΙΟΣ ΟΤΡΕΠΙΕΦ, κοσμικός. Ἡ ΚΑΠΗΛΟΣ.

Ἡ κάπηλος

Καὶ μὲ τί νὰ σᾶς φιλέψω, τίμιοι γέροντες;

Βαρλαάμ

Μὲ ὅτι δώσῃ ὁ Θεός, νοικοκυροῦλα. Κρασί ἔχεις;

Ἡ κάπηλος

*Ἄλλο τίποτα, πατέρες μου! Φέρνω εὐθύς.

(ἐξέρχεται).

Μισαήλ

Τί τὰ καταίθασες, σύντροφε; Νὰ καὶ τὰ Λιθουανικὰ σύνορα,
 ὅπου τόσο ἐπιθυμοῦσες νὰ φθάσῃς.

Γρηγόριος

*Ἄν δὲν φθάσω εἰς τὴν Λιθουανίαν, δὲν θὰ ἡσυχάσω.

Βαρλαάμ

Δὲν μὲ λὲς τί ἔρωτας εἶνε αὐτός μετ' τὴν Λιθουανίαν; Νά, ἡμεῖς, ὁ
 πάτερ Μισαήλ καὶ ἐγὼ ὁ ἁμαρτωλός, ἀφοῦ ἐφύγαμεν ἀπὸ τὸ μονα-

στῆρι, δὲν μᾶς μέλει διὰ τίποτα. Τί Λίτβα, τί Σαμάρα, τί λύρα,
 τί κιθάρα. Γιὰ μᾶς τὸ ἴδιο κάνει, κρασί νὰ εἶνε φθάνει. . . καὶ νὰ τὸ
 ὅπου ἔρχεται χωρὶς καιρὸ νὰ χάνῃ.

Μισαήλ

Ταιριαστὰ νὰ εἶπες, πάτερ Βαρλαάμ.

Ἡ κάπηλος

(εἰσέρχεται)

*Ορίστε, πκτέρες μου, πιέτε μὲ τὴν ὑγείᾳ σας.

Μισαήλ

Εὐχαριστοῦμε, μητέρα. Ἐχε τὴν εὐχὴ τοῦ Θεοῦ. (Πίνουν· ὁ Βαρ-
 λαάμ ψάλλει τὸ ἔσμα «Τὶ ἐγένηκε στὴν πόλι, στὸ Καζάνι. . .»)
 Γιατί τὸ ἴσιο δὲ βαστάς, καὶ ἀπ' ὀλίγο δὲν τραβᾷς;

Γρηγόριος

Δὲν θέλω.

Μισαήλ

*Ὁ ἐλεύθερος ἔχει τὴν θέλησίν του. . .

Βαρλαάμ

Καὶ ὁ μεθυσμένος τὸν παράδεισο, πάτερ Μισαήλ! Λοιπὸν ἄς πιοῦμε
 μιὰ φορὰ, γιὰ τὴν καλὴ νοικοκυρά. . . (Ψάλλει· «Τὸ παλληκάρι τὸ
 καλό, χωρὶς νὰ θέλῃ» κ.τ.λ.). Ὡς τόσο, πάτερ Μισαήλ, ὅταν πίνω,
 νὰ σοῦ πῶ, νηστικούς δὲν ἀγαπῶ. Ἄλλο νὰ πίνῃς, κι' ἄλλο νὰ κά-
 νῃς τὸ μεγάλο. Συμφωνεῖς μαζί μας; καλὰ ὄχι; πῆγαινε, τράβα.
 Ἄλλο παλιάτσος, κι' ἄλλο παπάς.

Γρηγόριος

Πίνε καὶ ἀπὸ μέσα σου κρίνε, πάτερ Βαρλαάμ! . . . Βλέπεις κ' ἐγὼ
 πότε πότε ἤμπορῶ νὰ ἡμιλω ταιριαστὰ.

Βαρλαάμ

Καὶ τί τάχα νὰ κρίνω ἀπὸ μέσα μου;

Μισαήλ

*Ἀφσέ τον, πάτερ Βαρλαάμ.

Βαρλαάμ

Μὰ τί ὄσιος εἶν' αὐτός; Ὁ ἴδιος ἐζήτησε τὴν συντροφιά μας, δὲν
 εἰξεύρομε οὔτε ποιὸς εἶνε, οὔτε πόθεν εἶνε, καὶ ὡς τόσο μᾶς κάμνει τὸ
 μεγάλο. (Πίνει καὶ ψάλλει «νέον καλόγηρο ἐχειροτόνησαν»).

Γρηγόριος (πρὸς τὴν κάπηλον).

Ποῦ βγαίνει αὐτός ὁ δρόμος;

Ἡ κάπηλος

Στὴ Λίτβα, παιδί μου· στὰ βουνὰ τοῦ Λουγιόβ.

Γρηγόριος

Καὶ εἶνε μακρὰ ὡς ἐκεῖ ;

Ἡ κάπηλος

Ἦχι, ὡς τὸ βράδυ θὰ ἐμποροῦσε νὰ φθάσῃ ἕνας, ἂν δὲν ἐμπόδιζεν ἡ βασιλικὴ φρουρά.

Γρηγόριος

Ποία φρουρά, τί θὰ πῆ αὐτό ;

Ἡ κάπηλος

Κάποιοι ἔφυγεν ἀπὸ τὴν Μόσχαν, καὶ εἶνε διαταγὴ ὅλους νὰ τοὺς σταματοῦν, καὶ νὰ τοὺς ἐξετάζουν.

Γρηγόριος (καθ' ἑαυτὸν).

Ὡραία τὴν ἔπαθα.

Βαρλαάμ

Αἶ, σύντροφε ! ἐσὺ βλέπω ἐκαλοκάθησες στὴ νοικοκυρὰ κοντά. Ποῦ θὰ πῆ, δὲ σὲ τραβᾷ βαρέλλα, παρὰ καλὴ κοπέλλα. Καλά, ἀδελφέ, καλά ! Καθένας ὅ,τι συνειθίζει, κ' ἐμεῖς μὲ τὸν πάτερ Μισαήλ, μὴ μόνον ἔχομε φροντίδα—νὰ μὴν ἀφίνομε ρανίδα· τραβοῦμε τὸ ἀφράτο, ὡς νὰ φανοῦν τὰ κάτω.

Μισαήλ

Ταιριαστὰ τὰ εἶπες, πάτερ Βαρλαάμ.

Γρηγόριος (πρὸς τὴν κάπηλον).

Καὶ ποῖον ζητοῦν ; ποῖος ἔφυγε ἀπὸ τὴν Μόσχαν ;

Ἡ κάπηλος

Κύριος γινώσκει· κλέφτης εἶνε, ληστής εἶνε, μόνον σήμερον οἱ καλοὶ δὲ μποροῦν νὰ περάσουν. Καὶ τί θὰ βγῆ ἀπ' αὐτό ; Τίποτα. Διάβολο δὲ θὰ πιάσουν. Σάν νὰ μὴν πηγαίνῃ στὴ Λίτβα καὶ ἄλλος δρόμος, ἀπὸ τὸν μεγάλο ! Νὰ τώρα ἀπ' ἐδῶ γύρισε ζερβά, καὶ ἀπὸ μέσα ἀπὸ τὰ πεῦκα πάρε τὸ μονοπάτι ὡς τὸ ἐξωκλήσι ποῦ εἶνε στὸ ποταμάκι τοῦ Τσεκάν, ὕστερα, ἴσια ἀπὸ μέσ' ἀπὸ τὸ βάλτο, στὸ Χλόπινο, καὶ ἀπὸ 'κεῖ στὸ Ζαχάριεβο. Ἐπειτα πῶς ἕνα παιδί σὲ πηγαίνει στὰ βουνὰ τοῦ Λουγιόβ. Οἱ φρουροὶ αὐτοὶ μόνον πῶς στενοχωροῦν τοὺς ταξιδιώταις, καὶ γδύνουν καὶ μᾶς τοὺς φτωχοὺς. (Ἀκούεται θόρυβος). Τί τρέχει πάλι ; Ἄχ ! νὰ τοὺς οἱ καταραμένοι ! Κάνουν τὸ γύρο τους.

Γρηγόριος

Κυρά, δὲν ὑπάρχει ἐδῶ καμμιά ἄλλη γωνία ;

Ἡ κάπηλος

Ἦχι, ἀγάπη μου, κ' ἐγὼ ἡ ἴδια θὰ ἐκρυβόμουν. Μόνον ἡ δόξα

πῶς εἶνε περίπολοι, μὰ δὲς τοὺς καὶ κρασί, καὶ ψωμί, καὶ δὲν εἰξέρω τί—ποῦ νὰ ψοφήσουν οἱ καταραμένοι ! ποῦ νά...

(Εἰσέρχονται οἱ φρουροί).

Φρουρὸς

Γειά σου, κυρά,

Ἡ κάπηλος

Καλῶς ὠρίσατε, ἀκριβοὶ μου ξένοι, κοπιάσατε !

Εἰς φρουρὸς (πρὸς τὸν ἕτερον).

Μωρέ, ἐδῶ εἶνε ξεφάντωμα· σὲ καλὸ θὰ μᾶς βγῆ. (Τοῖς μοναχοῖς)· Τί ἄνθρωποι εἶσθε ;

Βαρλαάμ

Τοῦ Θεοῦ καλόγηροι, ταπεινοὶ μοναχοί, γυρίζομεν τὰ χωριὰ καὶ συνάζομεν ἐλέη διὰ τὸ μοναστήρι.

Φρουρὸς (τῷ Γρηγορίῳ).

Καὶ σύ ;

Μισαήλ

Σύντροφός μας...

Γρηγόριος

Κοσμικὸς ἀπὸ τὰ περίχωρα. Συνώδευα τοὺς γέροντας ἕως τὰ σύνορα· ἀπ' ἐδῶ ἐπιστρέφω εἰς τὰ ἴδια.

Μισαήλ

Λοιπὸν ἠλλαξες γνώμην ;..

Γρηγόριος (ταπεινοφώνως).

Σιῶπα.

Φρουρὸς

Κυρά, φέρε ἀκόμη κρασί· κ' ἐμεῖς ἐδῶ μὲ τοὺς γέροντας πίνουμε καὶ τὰ λέμε.

Ἐτερος φρουρὸς (ταπεινοφώνως).

Ὁ νέος, θαρρῶ, ἔχει μόνον ἐκεῖνα ποῦ φορεῖ· ἀπ' αὐτὸν δὲν θὰ βγῆ τίποτα· οἱ καλόγηροι ὅμως...

Ὁ πρῶτος

Σιῶπα, τώρα ρωτοῦμε κι' αὐτούς. Λοιπὸν, πατέρες μου, πῶς πηγαίνει ἡ δουλειά ;

Βαρλαάμ

Ἄσχημα, υἱέ μου, ἄσχημα ! Τὴν σήμερον οἱ χριστιανοὶ ἔγειναν φιλάργυροι· ἀγαποῦν τὸ χρῆμα καὶ τὸ κρύπτουν. Διὰ τὸν Θεὸν δίδουν ὀλίγα. Ἐλευσεται κρῖμα μέγα ἐπὶ τὰ ἔθνη τῆς γῆς. Ὅλοι κάμνουν τὸν ἔμπορον· ἔχουν κατὰ νοῦν τὸν πλοῦτον, καὶ ὄχι τῆς ψυχῆς των
τομοε ις'. Νοέμβριος.

τὴν σωτηρίαν. Γυρίζεις, γυρίζεις, παρακαλεῖς, παρακαλεῖς· συμβαίνει καὶ τρεῖς ἡμέρας νὰ μὴν συνάξῃς τρία λεπτά. Παρόμοιο κακὸ δὲν εἶδα! Περᾶ μία ἐβδομάδα, περνοῦν δύο, κυττάζεις τὸν σάκκον καὶ βρίσκεις μέσα τόσο λίγα, ὅπου ἐντρέπεται νὰ φανῆς εἰς τὴν μονήν. Τί νὰ κάμῃς τότε; ἀπὸ λύπην καὶ ὅ,τι ἔχεις, τὸ πίνεις· μεγάλη τυραννία — ἄχ! τί κακὸ! φαίνεται ἔφθασαν τὰ ὑστερινά μας....

Ἡ κάπηλος (κλαίει).

Κύριε ἐλέησον καὶ σῶσον!

(Διαρκούσης τῆς τοῦ Βαρλαάμ ὁμιλίας, ὁ πρῶτος φρουρὸς ἀτενῶς παρατηρεῖ τὸν Μισαήλ).

Ὁ πρῶτος φρουρὸς

Ἄλέξη! ἐπάνω σου τὸ ἔχεις τὸ οὐκάκι;

Ὁ δεῦτερος

Ναί.

Ὁ πρῶτος

Δός το 'δῶ.

Μισαήλ

Τί ἐκάρφωσες τὰ 'μμάτια σου ἐπάνω μου;

Ὁ πρῶτος φρουρὸς

Νὰ τί τρέχει· ἀπὸ τὴν Μόσχαν ἔφυγε κάποιος κακὸς αἰρετικὸς, Γρήσκας Ὁτρέπιεφ λεγόμενος. Τὸ ἤκουσες αὐτὸ ἐσύ;

Μισαήλ

Δὲν τὸ ἤκουσα.

Ὁ φρουρὸς

Δὲν τὸ ἤκουσες; Καλά. Καὶ αὐτὸν τὸν φυγάδα αἰρετικὸν ὁ Τσάρος ἐπρόσταξε νὰ τὸν πιάσουν καὶ νὰ τὸν κρεμάσουν. Τὸ ξεύρεις αὐτό;

Μισαήλ

Δὲν τὸ ξεύρω.

Ὁ φρουρὸς (τῷ Βαρλαάμ).

Ξεύρεις νὰ διαβάζῃς;

Βαρλαάμ

Νέος ἤξευρα, τώρα ἐξέμαθα.

Ὁ φρουρὸς (τῷ Μισαήλ).

Καὶ σύ!

Μισαήλ

Δὲν μ' ἐφώτισεν ὁ Κύριος.

Ὁ φρουρὸς

Νὰ λοιπὸν τὸ οὐκάκι.

Μισαήλ

Τί νὰ τὸ κάμω;

Ὁ φρουρὸς

Σὰν νὰ μὲ φαίνεται πῶς αὐτὸς ὁ φυγάς ὁ αἰρετικὸς, ὁ κλέπτης, ὁ παληάνθρωπος—εἶσαι σύ!

Μισαήλ

Ἐγώ, γιὰ τὸν Θεόν! τί κάθεται καὶ λές!

Ὁ φρουρὸς

Στάσου! φυλάξτε τὴν πόρτα. Τώρα τὰ βρίσκουμεν.

Ἡ κάπηλος

Ἄχ! οἱ κολασμένοι, οἱ τύραννοι! Οὔτε τὸν καλόγερο δὲν ἀφίνουν ἤσυχο!

Ὁ φρουρὸς

Ποιὸς ἐδῶ ξεύρει γράμματα;

Γρηγόριος (προβαίνων).

Ἐγώ ξεύρω.

Ὁ φρουρὸς

Εἶδες ἐκεῖ... Καὶ ποιὸς σ' ἔμαθε;

Γρηγόριος

Ὁ κανδηλανάπτῃς μας.

Ὁ φρουρὸς (τῷ δίδει τὸ οὐκάκιον).

Λοιπὸν διάβασε δυνατά.

Γρηγόριος (ἀναγινώσκει).

«Τῆς μονῆς Τσοῦδωφ ἀνάξιος καλόγηρος Γρηγόριος, τὸ γένος Ὁτρέπιεφ ἔπεσεν εἰς αἵρεσιν καὶ ἐτόλμησε, ὑπὸ τοῦ διαβόλου διδαχθεὶς, νὰ διεγείρῃ τοὺς ὁσίους ἀδελφοὺς διὰ πολλῶν δελεασμάτων καὶ ἀνομιῶν. Πληροφοραὶ δὲ ὑπάρχουσιν ὅτι ὁ κατάρατος Γρήσκας ἔφυγε διευθυνθεὶς πρὸς τὰ Λιθουανικὰ σύνορα...»

Ὁ φρουρὸς (τῷ Μισαήλ).

Καὶ δὲν εἶσαι σύ λοιπὸν;

Γρηγόριος

«Καὶ ὁ Τζάρος διέταξε νὰ συλληφθῇ...»

Ὁ φρουρὸς

«Καὶ νὰ κρεμασθῇ.»

Γρηγόριος

Ἐδῶ δὲν λέγει· νὰ κρεμασθῇ.

Ὁ φρουρός

Δὲ ξέρεις τί λές ! Δὲν γράφονται ὅλα μὲ τὸ νῦ καὶ μὲ τὸ σῦ. Διά-
βασε· «Νὰ συλληφθῆ καὶ νὰ κρεμασθῆ.»

Γρηγόριος

«Καὶ νὰ κρεμασθῆ. Εἶνε ὁ πανοῦργος Γρήσκας ἐτῶν... (παρατη-
ρῶν τὸν Βαρλαάμ) ἄνω τῶν 50, ἀναστήματος μετρίου, φαλακρός, μὲ
γένειον ὑπόλευκον καὶ κοιλιάν χονδρὴν.»

(Πάντων τὰ βλέμματα στρέφονται πρὸς τὸν Βαρλαάμ).

Ὁ πρῶτος φρουρός

Παιδιά ! Ἐδῶ εἶν' ὁ Γρήσκας ! Πιάστε τον, δέστε τον ! Νὰ σὰς
πῶ, αὐτὸ δὲν τὸ περίμενα !

Βαρλαάμ (ἀρπάζων τὸ ἔγγραφο).

Ὅπισω, χαμένοι ! Τί Γρήσκας εἶμ' ἐγώ ; Πῶς ! 50 χρόνων, γένεια
φαρὰ, κοιλιὰ χονδρὴ ! Ὅχι, κύριε, εἶσαι ἀκόμη μικρὸς γιὰ νὰ περιγε-
λάσης ἐμένα. Ἐχω πολὺν καιρὸ νὰ διαβάσω καὶ δυσκολεύομαι, αὐτὰ
ὅμως θὰ τὰ διαβάσω, ἀφοῦ ἦλθ' ὁ κόμπος στὸ χτένι. (Ἀναγινώσκει
συλλαβίζων). «Ἐτῶν εἶ—νε 20». — Λοιπόν, κύριε, ποῦ εἶνε τὰ 50 ;
βλέπεις ; — 20.

Ὁ δεῦτερος φρουρός

Ναί, ἐνθυμοῦμαι, εἴκοσι. Τόσα καὶ εἰς ἡμᾶς εἶπαν.

Ὁ πρῶτος φρουρός (τῷ Γρηγορίῳ).

Ἐσύ, φίλε, εἶσαι ἀστεῖος, καθὼς βλέπω.

(Διαρκούσης τῆς ἀναγνώσεως, ὁ Γρηγόριος ἴσταται μὲ τὴν κεφα-
λήν κάτω νεύουσαν, καὶ τὴν χεῖρα ὑπὸ τὸ περιστήθιον).

Βαρλαάμ (ἐξακολουθεῖ).

«Ἀνάστημα μικρόν, στῆθος εὐρύ, ὁ εἰς τῶν βραχιόνων μικρότερος
τοῦ ἄλλου, ὀφθαλμοὶ κυανοῖ, κόμη πυρρόχρους, ἐπὶ τῆς παρεΐας ἀκρο-
χορδῶν, ἐπὶ τοῦ μετώπου ἐτέρα.» Αἶ, φίλε, τί λές, μὴν ἦσαι σύ ;

(Ὁ Γρηγόριος αἴφνης ἐξάγει μάχαιραν πάντες ὑπο-
χωροῦσι· ἐκεῖνος ρίπτεται πρὸς τὸ παράθυρον).

Οἱ φρουροὶ

Πιάστε τον ! πιάστε τον !

(Πάντες τρέχουσιν ἐν ἀταξίᾳ).

Π. Α. Ἀξιότιμος

ΑΡΙΣΤΟΤΕΛΟΥΣ

ΑΘΗΝΑΙΩΝ ΠΟΛΙΤΕΙΑ

Τρία εἰσαγωγικὰ μαθήματα εἰς τὴν ἐρμηνεϊάν τοῦ Β' μέρους τῆς Ἀριστο-
τελείου συγγραφῆς κατὰ τὸ ἀκαδημαϊκὸν ἔτος 1891—1892. ¹

Ἐν τῷ 42 φ κεφαλαίῳ ἐκτίθησιν ὁ Ἀριστοτέλης τίνι τρόπῳ οἱ ἀτε-
λεῖς ἢ ἐξ ὑποθέσεως πολῖται, δηλονότι οἱ μὴ ἔχοντες συμπληρωμέ-
νην τὴν νόμιμον ἡλικίαν ἐγίνοντο πολῖται τέλειοι, καὶ ἀνεγνωρίζετο
ὅτι εἶχον τοῦ λοιποῦ τὸ δικαίωμα νὰ μετέχωσι τῆς πολιτείας. Ἡ
πρῶτη ἐπίσημος πράξις πρὸς παροχὴν εἰς αὐτοὺς τοῦ δικαιώματος τού-
του ἦτο ἡ ἐγγραφή εἰς τοὺς δημότας, γινομένη διὰ διαψηφισμοῦ τῶν
συνδημοτῶν, ἀποφαινομένων ἐνόρκως ὅτι ὁ ἐγγραφόμενος ἦτο ἐνήλικος,
ἐλευθερός καὶ τέκνον γονέων Ἀθηναίων. Τὸ πρῶτον δὲ μανθάνομεν
παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους πῶς ἐδικάζετο ἡ δίκη, ἂν τις τῶν μὴ ἐγγρα-
φέντων ἐποίει ἔφεισιν τῆς ἀποφάσεως τῶν δημοτῶν εἰς τὸ δικαστήριον.
Ἡ τῶν δημοτῶν ἀπόφασις δὲν ἦτο ὀριστική· πλήν τοῦ δικαιώματος
τῆς ἐφέσεως, ὅπερ εἶχεν ὁ ἀπορριφθεὶς, ἐδοκίμαζε τοὺς ἐγγραφέντας καὶ
ἡ βουλή καὶ ἂν ἐκρινέ τινα νεώτερον τῶν δεκαοκτῶ ἐτῶν ἐτιμῶρει τοὺς
ἐγγράψαντας αὐτὸν δημότας. Μετὰ τὴν ἐγγραφήν εἰς τοὺς δημότας
ὑπεχρεοῦντο οἱ ἔφηβοι νὰ ὑπηρετήσωσιν εἰς τὸν στρατόν, ἀσκούμενοι
εἰς τὰ ὅπλα, καὶ φρουροῦντες τὴν χώραν. Σαφέστατα δ' ἐκτίθενται
τὰ περὶ τῶν ἐφήβων, διδασκόμεθα δ' ὅτι ὑπῆρχεν ἐν Ἀθήναις ὁ θε-
σμός τῆς καθολικῆς στρατολογίας, καὶ πολλαὶ τῶν κρατουσῶν πρότερον
πεπλανημένων γνωμῶν περὶ τῶν ἐφήβων ἀνασκευάζονται.

Διεξελθὼν δὲ τὰ περὶ τὴν ἐγγραφήν τῶν πολιτῶν καὶ τοὺς ἐφήβους
μεταβαίνει (ἐν κεφ. 43) εἰς τὰ περὶ τὴν βουλήν, προτάσσων βραχέα
τινὰ περὶ τῆς ἐκλογῆς τῶν ἀρχῶν. Ἀπασαὶ αἱ περὶ τὴν ἐγκύκλιον δι-
οίκησιν ἀρχαί, δηλαδή αἱ κατ' ἔτος ἀνανεούμεναι καὶ τῶν πρὸς
τὴν ἐσωτερικὴν διοίκησιν οὐχὶ δὲ καὶ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἐπι-
μελούμεναι ἀρχαί, ἦσαν κληρωταί, πλήν ὀλίγων τινῶν χειροτονητῶν,
ὧν ἡ ἀρχὴ διήρκει τέσσαρα ἔτη· χειροτονηταὶ δ' ἦσαν καὶ αἱ πρὸς
τὸν πόλεμον ἀρχαὶ ἀπασαί. Ἐν τῇ ἀπαριθμησεί ὅμως τῶν χειροτονη-
τῶν ἀρχῶν παραλείπονται ἀρχαὶ τινες ἐνιαυσίαι, περὶ ὧν γίνεται λό-
γος ἐν ἄλλοις κεφαλαίοις· τοιοῦτοι εἶνε οἱ καταλογεῖς (κεφ. 49), ὁ

¹ Συνέχεια· ἴδε φυλλάδιον 2.

γραμματεὺς τοῦ δήμου (κεφ. 54) καὶ οἱ μυστηρίων ἐπιμεληταὶ (κεφ. 57). Οὐδεὶς δὲ γίνεται λόγος περὶ τοῦ ἐπὶ τῇ διοικήσει, τῆς μεγίστης καὶ σπουδαιότητος τῶν ἐν τῇ πόλει ἀρχῶν ἀπὸ τοῦ 339/8 π. Χ., πρὸς τούτοις ἐν παρόδῳ ἄπαξ μόνον ἀναφέροντα ἔργα τινὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικόν, παρασιωπῶνται δὲ παντελῶς τὰ ἔργα τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν κρηνῶν. Τούτου ἕνεκα πιθανωτάτῃ φαίνεται ἡ γνώμη τοῦ Γάλλου Weil, λέγοντος ὅτι ὑπάρχει χάσμα τι πρὸ τοῦ κεφ. 61, τοῦ πραγματευομένου περὶ τῶν πρὸς τὸν πόλεμον χειροτονητῶν ἀρχῶν.

Εἰς τὰ περὶ βουλῆς παρεμβάλλει προσφυῶς ὁ Ἀριστοτέλης καὶ τὰ περὶ τῶν ἐκκλησιῶν, τούτεστι τὰ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν τὸ κύριον τῆς πολιτείας, ὁ δῆμος ἤσκει τὰ κυριαρχικὰ δικαιώματα αὐτοῦ. Τὸ πρόγραμμα τῶν ἐκκλησιῶν ἔγραφον οἱ πρυτανεύοντες ἐκάστοτε πεντήκοντα ἐκ τῆς αὐτῆς φυλῆς βουλευταί, συνάγοντες τὸν δῆμον τετράκις καθ' ἐκάστην πρυτανεῖαν· αὐταὶ δ' αἱ τέσσαρες ἦσαν αἱ τεταγμέναι ἐκ τῶν νόμων ἐκκλησίαι· διότι οὐδαμῶς μνημονεύει ὁ Ἀριστοτέλης τῶν ἐκτάκτων ἐν ἐπείγουσαις ἀνάγκαις ἐκκλησιῶν, αἵτινες σύγκλητοι ἢ κατὰ κλητοὶ ἐκαλοῦντο. Ἡ πρώτη τῶν τακτικῶν ἐκκλησιῶν ἐλέγετο κυρία, συνεζήτουντο δ' ἐν αὐτῇ σπουδαιόταται ὑποθέσεις δημοσίας τάξεως πρὸ πάντων· ὅτι δ' ἀκριβὴς εἶναι ἡ τοῦ Ἀριστοτέλους μαρτυρία ὅτι μία κυρία ἐκκλησία συνεκαλεῖτο ἐν ἐκάστη πρυτανείᾳ ἐπιθεβαιούται καὶ ἐξ ἐπιγραφῶν, ὅθεν ἀνεκδοιάστως δυνάμεθα ν' ἀπορρίψωμεν ὡς ἐσφαλμένας τὰς περὶ πλειόνων καθ' ἕκαστον μῆνα κυρίων ἐκκλησιῶν μαρτυρίας μεταγενεστέρων τινῶν γραμματικῶν. Ἄπαξ δὲ τοῦ ἔτους ἐπὶ τῆς ἕκτης πρυτανείας ἀπεφάσιζεν ὁ δῆμος ἐν τῇ κυρίᾳ ἐκκλησίᾳ πλὴν τῶν κεκαλονισμένων θεμάτων καὶ περὶ ὄστρακισμοῦ, ἂν ἦτο ἀνάγκη νὰ γείνη ἢ ὄχι, καὶ περὶ προβολῶν τῶν συκοφαντῶν, τῶν τε Ἀθηναίων καὶ τῶν μετοίκων μέχρι τριῶν ἐκατέρων, καὶ περὶ ὧν ἐξηπάτησαν τὸν δῆμον μὴ ἐκτελέσαντες τὰς πρὸς αὐτὸν ὑποσχίσεις τῶν. Τὸ πρῶτον δὲ νῦν παρὰ τοῦ Ἀριστοτέλους μαθηθάνομεν ὅτι ἄπαξ μόνον τοῦ ἔτους ἐδίδοντο προβολαί, καὶ δὴ καθ' ὠρισμένου ἀριθμοῦ Ἀθηναίων καὶ μετοίκων.

Τὰ θέματα, περὶ ὧν ἀπεφάσιζεν ὁ δῆμος ἐν ταῖς ἐκκλησίαις, ὠρίζοντο πάντα ἐν τῷ προγράμματι ὑπὸ τῶν πρυτάνεων, συμφώνως πρὸς τὴν ἀπόφασιν τῆς βουλῆς. Ὅθεν ἡ βουλή προεβούλευεν πρὸς τὸν δῆμον, οὐδὲν δ' ἀπροβούλευτον ἐπετρέπετο νὰ ψηφισθῇ ὑπ' αὐτοῦ (κεφ. 45). Ὡς δ' ἄλλοθεν μαθηθάνομεν, ἐγένετο ἐκάστοτε προχειροτονία, ἦτοι ἀπόφασις περὶ τοῦ προβουλεύματος, ἂν ἐγκρίνη ὁ δῆμος νὰ συζη-

τήση περὶ τούτου, ἢ ἀποδέχεται αὐτὸ ὡς ἔχει. Ἐνίοτε ὅμως, ὡς λέγει ὁ Ἀριστοτέλης, ἀπεφάσιζον καὶ ἄνευ προχειροτονίας· ὅτι δὲν ἐτηρεῖτο ἐπὶ τῶν προβουλεύματων ὁ ἀπλούστατος τῆς προχειροτονίας τύπος, ὁ ἀπαλλάσσω τὸν δῆμον ἀπὸ ἀσκόπων συζητήσεων, δὲν φαίνεται πιθανόν· εἰκόζομεν δ' ὅτι ἐννοεῖ διὰ τούτων ὁ Ἀριστοτέλης τὸ δικαίωμα, ὅπερ εἶχε πᾶς πολίτης νὰ εἰσφέρει εἰς τὸν δῆμον προτάσεις περὶ θεμάτων, περὶ ὧν δὲν εἶχε προνοήσῃ ἢ βουλή· ἀποδεχόμενος δὲ τὰς προτάσεις ταύτας ὁ δῆμος ἐπέβαλεν εἰς τὴν βουλήν νὰ σκεφθῇ περὶ αὐτῶν καὶ νὰ εἰσαγάγῃ εἰς ἐπομένην ἐκκλησίαν προβούλευμα· ὁ τύπος τῶν τοιούτων ἄνευ προβουλεύματος, ἄρα καὶ ἄνευ προχειροτονίας, ψηφισμάτων ἔχει ὡς ἐξῆς, κατὰ τὰς ἐπιγραφάς· δεδόχθαι ἢ ἐψηφίσθαι τῷ δήμῳ προβουλεύσασαν τὴν βουλήν ἐξενεγκεῖν εἰς τὸν δῆμον κλπ.

Τὸ ΜΔ' κεφάλαιον, διαλαμβάνον περὶ τῆς ἀνωτάτης ἀρχῆς τῆς πόλεως, καὶ περὶ τοῦ τρόπου καθ' ὃν ἐπεμελοῦντο τῆς εὐκοσμίας καὶ διώκουν τὰ τῶν συνελεύσεων τῆς βουλῆς καὶ τοῦ δήμου οἱ πρόεδροι, καθὼς καὶ περὶ τοῦ χρόνου καθ' ὃν ἐγίνονται αἱ ἀρχαιρεσίαι τῶν πρὸς πόλεμον ἀρχῶν, λύει δύο σπουδαιότατα ζητήματα, περὶ ὧν πολλαὶ ἐπεκράτουν μέχρι τοῦδε ἀμφιβολίαι. Ἄσαφῆ ἦσαν πρῶτον τὰ περὶ τῶν ἔργων τοῦ ἐπιστάτου· ἀλλ' ἐκ τοῦ Ἀριστοτέλους μαθηθάνομεν ὅτι τὸ αὐτὸ ὄνομα εἶχον δύο διάφοροι ἀλλήλων ἀρχαί· ὁ μὲν ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων ἦτο ἡ ἀνωτάτη τῆς πόλεως κληρωτὴ ἀρχή, ὁ πρόεδρος ἵνα οὕτω εἴπωμεν τῆς Ἀθηναϊκῆς δημοκρατίας, ὁ τηρῶν τὰς κλειδας τῶν ἱερῶν, ἐν οἷς τὰ δημόσια χρήματα καὶ τὰ δημόσια ἔγγραφα καὶ κατέχων τὴν δημοσίαν σφραγίδα, διὰ κλήρου δ' ὀρίζων τοὺς προεδρεύοντας τῆς βουλῆς καὶ τῆς ἐκκλησίας· μεγίστη μὲν ἡ ἀρχή, ἀλλὰ καὶ βραχυχρονωτάτη, διότι ἐν μόνον ἡμερονύκτιον διήρκει, οὐδ' ἐγένετό ποτε δις ὁ αὐτός· ὁ δ' ἕτερος ἐπιστάτης ἦτο εἰς τῶν προέδρων, τῶν ὑπὸ τοῦ ἐπιστάτου τῶν πρυτάνεων κληρουμένων, ἵνα διευθύνωσι τὰς συνεδριάσεις τῆς βουλῆς καὶ τὰς ἐκκλησίας τοῦ δήμου. Ἐκκληροῦντο δ' οἱ ἐννέα πρόεδροι εἰς ἐξ ἐκάστης φυλῆς, πλὴν τῆς πρυτανεύουσης καὶ ἐκ τούτων πάλιν ἐκκληροῦτο εἰς ἐπιστάτης, προϊστάμενος αὐτῶν. Ἡ δευτέρα διευκρινουμένη ἀπορία ἀναφέρεται εἰς τὸν χρόνον τῆς ἀρχαιρεσίας τῶν στρατηγῶν καὶ τῶν ἱπάρχων καὶ τῶν ἄλλων τῶν πρὸς τὸν πόλεμον ἀρχῶν· ἐγινώσκομεν ὅτι ἐγίνοντο ἐν μιᾷ τῶν τεσσάρων τελευταίων πρυτανειῶν, ἡγνοοῦμεν ὅμως πότε ἀκριβῶς· νῦν δὲ μαθηθάνομεν ὅτι δὲν ἦτο ὠρισμένος ὁ χρόνος τῆς ἐκλογῆς, ἀλλ' ἡ βουλή ὠρίζεν αὐτὸν διὰ προβουλεύματος μετὰ τὴν ἕκτην πρυτανεῖαν ἐπ' αἰσίοις οἰωνοῖς.

Ἐν τῷ ΜΕ' κεφ. ἰστορεῖ ὁ Ἀριστοτέλης γεγονός τι ὅπερ παρέσχε

ἀφορμὴν εἰς τὸν δῆμον νὰ περιορίσῃ τὴν δικαιοδοσίαν τῆς βουλῆς, καταργήσας τὸ δικαίωμα αὐτῆς τοῦ ἐπιβάλλειν ποινάς, καὶ νὰ ὀρίσῃ ὅτι αἱ δικαστικαὶ ἀποφάσεις αὐτῆς ἦσαν ἐφέσιμοι εἰς τὸ δικαστήριον· οὕτω δὲ καὶ αἱ τῆς βουλῆς κρίσεις περιῆλθον εἰς τὸν δῆμον, «ἀπάντων γὰρ αὐτὸς αὐτὸν πεποίηκε κύριον, καὶ πάντα διοικεῖται ψηφίσμασιν καὶ «δικαστηρίοις, ἐν οἷς ὁ δῆμός ἐστιν ὁ κρατῶν»· τοῦτο δ' ἐν ἄλλῳ τόπῳ ἀνεπιφυλάκτως ἐπιδοκιμάζει ὁ Ἀριστοτέλης, διότι οἰόλιγοι βουλευταὶ εὐδιαφορώτεροί εἰσι καὶ κέρδει καὶ χάρισιν τῶν πολλῶν δικαστῶν ἢ τῶν εἰς ἐκκλησίαν συναγομένων πολιτῶν. Δικαίωμα ἐφέσεως εἰς τὸ δικαστήριον κατὰ τῶν ἀποφάσεων τῆς βουλῆς εἶχον καὶ οἱ καταδικαζόμενοι ὑπ' αὐτῆς ἄρχοντες, ὅσοι εἶχον χρηματικὴν διαχείρισιν. Καὶ ἡ τῶν ἐννέα ἀρχόντων καὶ τῶν τοῦ ἐπομένου ἔτους βουλευτῶν δοκιμασία ὑπὸ τῆς βουλῆς δὲν ἦτο ὀριστική, ὡς πρότερον, ἀλλὰ καὶ περὶ τούτων ἀνεκκλήτως ἔκρινε τὸ δικαστήριον. Οὕτω δὲ σαφηνίζονται τὰ μέχρι τοῦδε ἀντιλεγόμενα περὶ τῆς διπλῆς δοκιμασίας τῶν ἀρχόντων.

Ἐν δὲ τῷ ΜΣ¹ κεφ. πραγματεύεται περὶ τῆς δικαιοδοσίας τῆς βουλῆς ἐν τοῖς ναυτικοῖς· αὕτη εἶχε τὴν ἀνωτάτην ἐπιμέλειαν τῶν τοῦ στόλου τῆς πόλεως, καὶ τῆς ναυπηγίας νέων σκαφῶν, ἐκλέγουσα δέκα ἄνδρας ἐκ τῶν βουλευτῶν τριηροποιούς· ἂν δὲ μὴ παρέδιδεν εἰς τὴν νέαν βουλὴν τὰ σκάφη, ὅσα εἶχεν ὀρίσῃ ὁ δῆμος νὰ ναυπηγηθῶσι, δὲν ἐπετρέπετο νὰ τιμηθῇ δι' ἀπονομῆς στεφάνου. Ἐξήταζε δ' ἡ βουλὴ καὶ πάντα τὰ δημόσια οἰκοδομήματα, καὶ τὸν παραβλάψαντα ταῦτα κατήγγελλεν εἰς τὸν δῆμον καὶ παρέπεμπεν εἰς δίκην.

Τὰ ἐπόμενα δύο κεφάλαια (47 καὶ 48) διαλαμβάνουσι περὶ τῶν ἀμέσως εἰς τὴν ἐποπτεῖαν τῆς βουλῆς ὑπαγομένων οικονομικῶν ἀρχῶν καὶ τοῦ ἐλέγχου αὐτῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς. Εἰσι δ' αἱ ἀρχαὶ αὗται πρῶτον οἱ δέκα ταμίαι τῆς Ἀθηνᾶς (ἢ ἄλλως καλούμενοι ταμίαι τῶν ἱερῶν χρημάτων τῆς Ἀθηναίας, ταμίαι οἱ τὰ τῆς θεοῦ ταμειούσι, ἢ ταμίαι τῆς θεοῦ κλπ. ἢ ἀπλῶς ταμίαι), οἵτινες παραλαμβάνοντες ἐνώπιον τῆς βουλῆς, ἐφύλαττον τὰ ἐν τῷ ἱερῷ τῆς Ἀθηνᾶς ἐν τῇ Ἀκροπόλει χρήματα τὰ τε ἱερὰ καὶ τὰ δημόσια, καὶ τὸ ἄγαλμα τῆς Ἀθηνᾶς καὶ τὰς νίκας καὶ πάντα τὰ κοσμήματα καὶ τὰ ἀνάθηματ'· πρὸς πλείονα ἀσφάλειαν τὴν κλεῖδα τοῦ ὀπισθοδόμου, ἐν ᾧ ἦτο ἀποτεθειμένος ὁ θησαυρός, ἐτήρει οὐχὶ ὁ τῶν ταμιῶν πρύτανης, ἀλλ' ὁ ἐπιστάτης τῶν πρυτάνεων (κεφ. 44). Τὰ περὶ τῆς ἀρχῆς ταύτης, ὑπαρχούσης καὶ ἐπὶ Σόλωνος (βλ. κεφ. 8), ἐγινώσκωμεν ἀκριβέστατα ἐξ ἐπιγραφῶν. Τὰ δὲ περὶ τῶν πωλητῶν ἐγινώσκωμεν μέχρι τοῦδε ἐξ ἀποσπασμάτων τῆς Ἀθηναίων πολιτείας καὶ τινῶν ἐπιγραφῶν. Τὰ τέλη καὶ τὰ μισθώματα

τῶν δημοσίων κτημάτων εἰσεπράττοντο ἐν Ἀθήναις δι' ἐνοικιαστῶν, ἐμίσθου δὲ ταῦτα οἱ πωληταὶ μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν καὶ τῶν ἐπὶ τὸ θεωρικὸν ἐν πλειστηριασμῷ γινόμενῳ ἐνώπιον τῆς βουλῆς. κατεκυροῦντο δὲ τὰ μισθώματα καὶ τὰ τέλη εἰς τὸν πλειοδοτοῦντα κατ' ἀπόφασιν τῆς βουλῆς· οἱ αὐτοὶ τύποι ἐτηροῦντο καὶ ἐν ταῖς παραχωρήσεσι τῶν μεταλλείων· καὶ τὰ μὲν ἐργάσιμα, ἦτοι τὰ ὑπὸ ἐκμετάλλευσιν ὄντα (εἰς τὰ ὅποια βεβαίως περιλαμβάνοντο καὶ τὰ ἀνασάξιμα, ἦτοι τὰ ἐξηντλημένα καὶ ἐγκαταλελειμμένα) παρεχωροῦντο διὰ τρία ἔτη, τὰ δὲ συγκεχωρημένα πιθανῶς διὰ πλείοτερα (ὁ ἀριθμὸς τῶν ἐτῶν ἐγένετο ἐξίτηλος ἐν τῷ παπύρῳ). Συγκεχωρημένα δὲ λέγων ὁ Ἀριστοτέλης ἐννοεῖ, ὡς εἰκάζομεν, τὰ μεταλλεῖα ἐκεῖνα, ὧν δὲν ἦτο δυνατόν νὰ δηλωθῶσιν ἐν τῇ διατυπώσει τῆς μισθώσεως τὰ ὅρια, καὶ δι' αὐτὸ ἐπρεπε κατ' ἀνάγκην νὰ γείνη ἰδικιτέρα συμφωνία· ὅθεν συγκεχωρημένα σημαίνει τὰ συμπεφωνημένα, τοιαῦτα δ' ἦσαν αἱ καινοτομίαι, τὰ νέα μεταλλεῖα, ὧν ἐπετρέπετο ὑπὸ τῆς πόλεως ἢ ἐκμετάλλευσις εἰς μισθωτάς. Διότι οἱ καινοτομοῦντες λάθρα ὑπεῖχον δίκην, τοῦ βουλομένου τῶν πολιτῶν ἔχοντος τὸ δικαίωμα νὰ γράφηται αὐτοὺς ἀγράφου (ἢ ὀρθότερον ἀναπογράφου) μετὰλλου δίκην¹. Οἱ πωληταὶ ἐπεμελοῦντο ἐπίσης καὶ τῆς πωλήσεως τῶν δημευμένων· ἐπωλοῦντο δὲ καὶ ταῦτα ἐνώπιον τῆς βουλῆς, ἀλλὰ κατεκύρουσι οἱ ἐννέα ἄρχοντες, πιθανῶς διότι οὗτοι εἶχον τὴν ἡγεμονίαν τῶν δικαστηρίων, τῶν περὶ δημεύσεως ἀποφασίζόντων. Παντελῶς διάφοροι ἦσαν αἱ διατυπώσεις τῆς μισθώσεως τῶν τεμενῶν· ταῦτα ἐμίσθου ὁ βασιλεὺς, εἰς δὲν ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ διοικήσις τῶν πλείστων θρησκευτικῶν πραγμάτων. Τὰ ὀνόματα τῶν μισθωτῶν καὶ τῶν τελωνῶν καθὼς καὶ τὴν προθεσίαν τῶν καταβολῶν ἐκάστου τούτων ἀνέγραφον οἱ πωληταὶ καὶ οἱ ἐννέα ἄρχοντες καὶ ὁ βασιλεὺς ἐν σανίσι (γραμματεῖοις λελευκωμένοις), ἃς παρέδιδεν εἰς τὴν βουλὴν· ἐτήρει δ' ὁ δημόσιος, ἦτοι δοῦλός τις πιθανῶς ἐξ ἐκείνων, οὗς ἐχρησιμοποιοῖ ἡ πόλις εἰς οικονομικὰς ὑπηρεσίας. Κατὰ τὴν λήξιν δὲ τῆς προθεσμίας παρέδιδεν ὁ δημόσιος τὰ ληξιπρόθεσμα γραμματεῖα εἰς τὴν ἀρχὴν τῶν δέκα ἀποδεκτῶν.

Ἡ ἀρχὴ αὕτη, ἐπὶ Κλεισθένους κατασταθεῖσα, ἔργον εἶχε τὴν παραλαβὴν ἐνώπιον τῆς βουλῆς τῶν ὀφειλομένων εἰς τὸν δημόσιον ἐκ μισθώσεων· καὶ τὰ μὲν καταβάλλόμενα χρήματα ἀπήλειπον ἐπὶ παρου-

¹ Τὴν ἐρμηνείαν ταύτην ἀνεπτύξαμεν ἐν τῷ φιλολογικῷ τμήματι τοῦ συλλόγου Παρνασσῶ κατ' Ἰανουάριον τοῦ 1892. Ἐν ἄλλαις δὲ τοῦ τμήματος ἐκείνου συνεδριάσεσιν ὑπεστηρίζαμεν λεπτομερέστερον τὰς πλείστας τῶν ἐν τῇ προκειμένῃ ἀναλύσει συνοπτικῶς ἐκτεθειμένων γνώμων.

σία τῆς βουλῆς, ἂν δὲ μὴ ἀπετίνητο ἐμπροθέσμως ἡ ὀφειλὴ ἐδιπλοῦτο, διότι ἡ καθυστέρησις ἐπέφερεν ὡς ποινὴν τὸν διπλασιασμόν· πλὴν δὲ τούτου ἡ βουλή εἶχε τὸ δικαίωμα νὰ φυλακίζῃ τοὺς καθυστεροῦντας, οἱ κατεγινώσκοντο, ὡς ἄλλοθεν γινώσκωμεν, καὶ ἡ ποινὴ τῆς ἀτιμίας, ἥτοι τῆς στερήσεως τῶν πολιτικῶν δικαιωμάτων. Τὴν ἐπομένῃ τῆς καταβολῆς τῶν δόσεων ἡμέραν οἱ ἀποδέχται ἐμέριζον τὰ εἰσπραχθέντα χρήματα εἰς τὰς ἀρχάς· διότι ἐν Ἀθήναις τὰ ἐξ ἐκάστης προσόδου ἔσοδα διετίθεντο πάντοτε εἰς ὠρισμένα ἔξοδα, ἅτινα ἐκ πείρας ἦτο γνωστὸν ὅτι ἰσοῦντο. Καὶ ὁ μερισμὸς οὗτος ἐγένετο ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν τῆς βουλῆς.

Ὁ ἔλεγχος τῆς χρηματικῆς διαχειρίσεως τῶν ἀρχῶν ἐγένετο ὑπὸ τῆς βουλῆς διὰ τῶν δέκα λογιστῶν, βουλευτῶν ὑπὸ ταύτης κληρουμένων, ἐξελεγχόντων δὲ τὰς ἀρχάς καθ' ἐκάστην πρυτανεῖαν· οἱ τῆς βουλῆς λογισταὶ ἦσαν ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐν κεφ. 54 μνημονευομένους δέκα κληρωτοὺς λογιστάς, πρὸς οὓς ἔδιδον λόγον οἱ ἄρχοντες μετὰ τὴν λῆξιν τῆς ἀρχῆς αὐτῶν. Ὅπόσον δ' αὐστηρὸς ἦτο ὁ τῶν ἀρχῶν ἔλεγχος ἐν Ἀθήναις, ὅπου οὐδεὶς τῶν διαχειριζομένων τὰ κοινὰ ἦτο ἀνεύθυνος, πλὴν τῆς ἐκκλησίας τοῦ δήμου καὶ τῶν δικαστῶν, καὶ ὅπόσον προσεῖχον μὴ μείνῃ ἀτιμώρητος παράβασίς τις τῶν νόμων ὑπὸ τῶν ἀρχόντων ἢ ἀδικημά τι αὐτῶν πρὸς τινὰ ἢ καθόλου παράλειψις τις καθήκοντος αὐτῶν, καταφαίνεται ἐκ τοῦ θεσμοῦ τῶν ὑπὸ τῆς βουλῆς κληρουμένων δέκα εὐθύνων. Τὰ ἔργα τῶν ἀρχόντων τούτων, περὶ ὧν οὐδὲν ἀκριβὲς ἦτο μέχρι τοῦδε γνωστὸν, δηλοῦνται σαφῶς ἐν τῇ Ἀθηναίων πολιτείᾳ. Αἱ κατ' εἰσήγησιν τῶν δέκα λογιστῶν (κεφ. 54) ἐκδιδόμεναι ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων περὶ τῶν εὐθύνων τῶν ἀρχῶν δὲν ἦσαν ὀριστικά, ἀλλὰ συμπλήρωμα ἀναγκαῖον αὐτῶν ἔθεωρεῖτο ἡ διαδικασία ἐνώπιον τῶν εὐθύνων. Οἱ ὑπὸ τῆς βουλῆς κληρούμενοι δέκα εὐθῆνοι, ὧν ἕκαστος εἶχε δύο παρέδρους, ὄφειλον νὰ κάθηται ἐν τῷ δημοσιωτάτῳ τῆς πόλεως τόπῳ, ἐν τῇ στοᾷ τῶν Ἐπωνύμων, ἐκεῖ δὲ πᾶς πολίτης εἶχε τὸ δικαίωμα ἐντὸς τριῶν ἡμερῶν ἀπὸ τῆς ἐκδόσεως τῆς περὶ τῶν εὐθύνων ἐκάστου ἄρχοντος δικαστικῆς ἀποφάσεως, νὰ ἐπιδίδῃ κατὰ τούτου καταγγελίαν ἐπὶ ἀδικήματι πρὸς ἰδιώτην ἢ πρὸς τὸ δημόσιον, ὀρίζων καὶ τὴν ποινὴν ἧς ἔκρινεν ἄξιον τὸν καταγγελλόμενον, διότι αἱ εὐθῆναι ἐτάσσοντο εἰς τοὺς τιμητοὺς λεγομένους ἀγῶνας, ἐν οἷς τὴν ποινὴν ὠρίζον οἱ δικασταί. Ὁ δ' εὐθῆνος ἢ ὁ παρέδρος, ἂν ἔκρινε βασίμους τὰς καταγγελίας παρέδιδε τὰς μὲν περὶ ἀδικημάτων ἰδιωτικῶν εἰς τοὺς κατὰ δήμους δικαστάς, τὰς δὲ περὶ δημοσίων εἰς τοὺς θεσμοθέτας, οἵτινες εἰσήγον ταύτας εἰς τὸ δικαστήριον· αἱ δ' ἀποφάσεις τῶν δικαστηρίων περὶ τούτων ἦσαν ὀριστικά.

Τὸ 49 κεφ. διαλαμβάνει περὶ τοῦ πῶς ἐπεμελεῖτο ἡ βουλή τῆς ἱππικῆς δυνάμεως τῆς πόλεως· μέχρι τοῦδε ὑπετίθετο ὅτι ἡ βουλή παρίστατο εἰς τὴν ἐπίδειξιν καὶ τοὺς ἐγκριθέντας ἱππεῖς καθίστη. Νῦν δὲ μανθάνομεν ὅτι ἡ βουλή ἐδοκίμαζε καὶ τοὺς ἱππους, ἂν ἦσαν κατάλληλοι πρὸς πόλεμον καὶ ἂν καλῶς ἐτρέφοντο, καὶ τοὺς προδρόμους, ἥτοι τοὺς μισθοφοροῦντας ἱππεῖς, τοὺς ἐλαφρῶς ὀπλισμένους χρησίμους δ' εἰς κατοπτεύσεις καὶ ταχείας ἐπιδρομάς, καὶ τοὺς ἀμίππους, ἥτοι τοὺς μετὰ τῶν ἱππέων ἐν τῇ αὐτῇ τάξει μαχομένους πεζοὺς, καὶ τούτους μισθοφοροῦντας. Τὸν δὲ κατάλογον τῶν ἱππέων συνέτασσον οἱ καταλογεῖς, δέκα ἄνδρες ὑπὸ τοῦ δήμου χειροτονούμενοι. Ἡ ἀρχὴ αὕτη δὲν εἶναι ἄλλοθεν γνωστὴ, ὑπετίθετο δὲ μέχρι τοῦδε ὅτι τὸν κατάλογον συνέτασσον οἱ φύλαρχοι. Ἄλλ' εἰς τούτους καὶ τοὺς ἱππάρχους παρέδιδον τὸν κατάλογον οἱ καταλογεῖς, ἀπεφάσιζε δ' ἡ βουλή ἂν εἶχέ τις τῶν ἐγγεγραμμένων λόγον ἐξαίρεσεως, καὶ ἐξήλειφε τοῦτον ἐκ τοῦ καταλόγου.—Ἐκρίνε δ' ἄλλοτε ἡ βουλή καὶ τὰ σχέδια τοῦ πέπλου, τοῦ ἀφιερουμένου εἰς τὴν πολιούχον θεᾶν κατὰ τὰ Παναθηναῖα, ἀλλὰ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ περὶ τούτων κρίσις εἰς τὸ δικαστήριον. Ἐπεμελεῖτο προσέτι ἡ βουλή καὶ τῶν εἰς τὰ Παναθηναῖα ἄθλων καὶ τῆς κατασκευῆς τῶν ἄλλων ἀναθημάτων εἰς τὴν θεᾶν, τῶν Νικῶν, συμπράττουσα ἐν τούτοις μετὰ τοῦ ταμίου τῶν στρατιωτικῶν, ὅστις ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν γινώσκωμεν, κατέβαλλεν εἰς τοὺς ταμίας τῆς Ἀθηνᾶς τὰς δαπάνας πρὸς κατασκευὴν τῶν χρυσῶν Νικῶν καὶ τῶν πομπικῶν σκευῶν.

Εἰς τὴν βουλὴν τέλος ἦτο ἀνατεθειμένη ἡ δοκιμασία τῶν ἀδυνάτων. Διὰ τοῦ περὶ τῶν ἀδυνάτων νόμος, ὅστις ἐλέγχει πεπλανημένην τὴν γνώμην τῶν ἰσχυριζομένων ὅτι αἱ ἀρχαὶ τῆς φιλάνθρωπίας καὶ τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης ἦσαν ἄγνωστοι εἰς τοὺς ἀρχαίους Ἕλληνας, οἱ Ἀθηναῖοι ἔλυσαν τὸ δυσχερέστατον πρόβλημα τοῦ λεγομένου νῦν κοινωνικοῦ ζητήματος. Ἡ πόλις, ἡγουμένη, ὡς λέγει ὁ Λυσίας, «κοινὰς εἶνε τὰς τύχας τοῖς πᾶσι καὶ τῶν κακῶν καὶ τῶν ἀγαθῶν», εἶχεν ἀνάλοθον τὸ καθήκον τῆς προστασίας τῶν μὴ δυναμένων νὰ ἐργάζωνται, ὑπὲρ ὧν ἐν ταῖς συγχρόνοις κοινωνίαις ἀτελῶς μεριμνᾷ ἡ ἰδιωτικὴ φιλάνθρωπία. Παρεῖχε δ' εἰς ἐκείνους, περὶ ὧν ἡ βουλή ἀπεφαινετο ὅτι ἦσαν ἀδύνατοι καὶ δὲν εἶχον περιουσίαν ἀνωτέραν τῶν 300 δραχμῶν, δύο ὀβολοὺς καθ' ἡμέραν εἰς ἕκαστον διὰ τροφὴν. Δύο ὀβολοὶ ἀντιστοιχοῦσι πρὸς 32 σημερινὰ λεπτά, ἀλλ' ἵνα ἐκτιμήσωμεν τὴν σχετικὴν ἀξίαν τοῦ νομίσματος, ἀνάγκη νὰ λάβωμεν πρὸ ὀφθαλμῶν ὅτι ἕνα μόνον ὀβολὸν ἐλάμβανον ἡμερήσιον ἐπίδομα οἱ πρυτάνεις εἰς σίτησιν, καὶ

ὅτι ἀντί δύο ὀβολῶν ἡγοράζοντο ἐν ἀρχῇ τοῦ Δ' αἰῶνος π. Χ. πέντε ὀκάδες σίτου, κατὰ δὲ τοὺς χρόνους τοῦ Ἀριστοτέλους 2 1/2 ὀκάδες περίπου. — Προστίθεται δ' ἐν τῷ κεφαλαίῳ τούτῳ ὅτι ἡ βουλὴ εἶχε καὶ διὸν τκμίαν, κληρούμενον ἐκ τῶν βουλευτῶν, ὅστις, ὡς ἐξ ἐπιγραφῶν γινώσκουμεν, διώκει τὰ κατὰ ψηφίσματα ἀναλισκόμενα τῇ βουλῇ, καὶ ὑπὲρ ἀπάντων, ὧν ὠκονόμηκεν ἀπελογεῖτο τῇ βουλῇ.

Ταῦτα μὲν ἦσαν τὰ διοικούμενα ὑπὸ τῆς βουλῆς, ἥτις ὅμως καὶ ταῖς ἄλλαις ἀρχαῖς καθόλου εἰπεῖν συνδιώκει τὰ πλεῖστα, ὡς παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης. Πραγματευόμενος δ' ἀπὸ τοῦ 50 κεφ. περὶ τοῦ μορίου τῆς πολιτείας τοῦ περὶ τὰς ἀρχάς, ἀρχεται ἀπὸ τῆς ἀστυνομίας, ὡς περιληπτικῶς κάλοῦμεν σήμερον τὰς διαφόρους ἀρχάς τὰς ἐπιμελουμένης τῆς εὐκοσμίας καὶ τῆς τηρήσεως τῶν νόμων ἐν τε τῇ ἀγορᾷ καὶ ἐν τῇ ἄλλῃ πόλει. Ποιεῖται δὲ πρῶτον λόγον περὶ τῶν ἐπισκευαστῶν τῶν ἱερῶν, δέκα ἀνδρῶν, οἱ ὅποιοι λαμβάνοντες παρὰ τῶν ἀποδεκτῶν τριάκοντα μνάς ἡμερίμων περὶ τῶν ἐπειγουσῶν ἐπισκευῶν τῶν ἱερῶν τῆς ἀρχῆς ταύτης τὸ ὄνομα ἐγινώσκουμεν ἐκ τοῦ Ἀθηναίου (Σ' σ. 235d.). Ἐπειτα δ' ὁμιλεῖ περὶ τῶν ἀστυνόμων, ὧν πέντε μὲν ἦρχον ἐν τῷ ἄστει πέντε δ' ἐν Πειραιεῖ, καθῆκον δ' εἶχον νὰ ἐπιβλέπωσι τὰς μουσουργοὺς ἐταίρας ὅπως μὴ λαμβάνωσι μισθὸν μείζονα τοῦ κεκανονισμένου, καὶ τοὺς κοπρολόγους ὅπως μὴ ρίπτωσι τὰς συναγομένης ἀκαθαρσίας ἐντὸς τῆς ἀκτίνος τῆς πόλεως, ἀλλὰ δύο περίπου χιλιόμετρα μακρὰν τοῦ τείχους· ἐκώλυον προσέτι οἱ ἀστυνόμοι τοὺς ἰδιοκτητὰς οἰκιῶν νὰ οἰκοδομῶσιν ἐπὶ τῶν ὁδῶν, ἢ νὰ ἔχωσιν ἐν ταῖς οἰκίαις ἐξώστας ἢ ὑπερῶς ὑπερέχοντα τῆς ὁδοῦ, ἢ ν' ἀνοίγωσι παράθυρα εἰς τὴν ὁδόν, ἢ δι' ὄχετῶν νὰ χύνωσι τὰ ὑέτεια ὕδατα ἀπὸ τῶν στεγῶν εἰς τὴν ὁδόν. Καὶ τοὺς ἐν ταῖς ὁδοῖς δὲ φονευομένους ἀπεκρίμιζον οἱ ἀστυνόμοι διὰ δημοσίων ὑπηρετῶν, ἐκτελοῦντες αὐτῷ ἔργῳ, ἅτινα νῦν περιλαμβάνονται εἰς τὰ τῆς δικαστικῆς ἀστυνομίας.

Ἐν τῷ 51 κεφ. πραγματεύεται περὶ ἄλλων μορίων τῆς ἀστυνομικῆς ἀρχῆς· περὶ τῶν ἀγορανόμων, δέκα καὶ τούτων, ἐπιμελουμένων ὅπως τὰ ὄνια ἄδολα καὶ καθαρὰ πωλῶνται· καὶ τοῦτο μὲν ἦτο βεβαίως τὸ κυριώτατον τῶν ἀγορανόμων καθῆκον, δὲν μνημονεύονται ὅμως καὶ ἄλλα ἔργα αὐτῶν, οἷον ἡ φύλαξις τῆς ἐν τῇ ἀγορᾷ εὐκοσμίας, ἢ εἰσπραξις τῶν τελῶν, τοῦ τε ἐπὶ τῶν ὀνίων καὶ τοῦ ξενικοῦ, καὶ ἡ ἐπιμέλεια τῆς ἐπισκευῆς τῶν ἐν τῇ ἀγορᾷ οἰκοδομημάτων· ἔπειτα περὶ τῶν μετρονόμων, ὧν τὸν ἀριθμὸν δέκα ὄντων ἐπίσης τὸ πρῶτον νῦν μανθάνομεν ἀσφαλῶς· οὗτοι εἶχον ἐπιμέλειαν ὅπως οἱ πωλοῦντες ποιοῦνται χρῆσιν μέτρων καὶ σταθμῶν συμφώνων πρὸς τὰ δημόσια. Αἱ λοιπαὶ δύο

ἀστυνομικαὶ ἀρχαί, ἡ τῶν σιτοφυλάκων καὶ ἡ τῶν ἐμπορίου ἐπιμελητῶν, σκοπὸν εἶχον τὴν ἐπιβλεψίν τῆς πωλήσεως τοῦ σίτου καὶ τοῦ ἄρτου καὶ τὴν πρόληψιν καταχρήσεων ἐν ταῖς ἀγοραπωλησίαις. Πρὸς ἀποτροπὴν τοῦ κινδύνου σιτοδείας ἠναγκάζοντο οἱ Ἀθηναῖοι, οἵτινες καὶ ἐν εὐφορίᾳ ἐπρομηθεύοντο ἐκ τῆς ἀλλοδαπῆς τὸ ἐν τρίτον περίπου τοῦ καταναλισκόμενου σίτου, νὰ περιορίζωσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου, ματαιοῦντες τὰ κερδοσκοπικὰ τεχνάσματα τῶν σιτοπωλῶν. Οἱ μὲν λοιπὸν σιτοφύλακες ἐπεμελοῦντο ὅπως ὁ ἐν τῇ ἀγορᾷ ἐναποθηκευμένος σίτος πωλῆται εἰς δικαίαν τιμὴν, καὶ οἱ μυλωθροὶ πωλῶσι τὰ τῶν κριθῶν ἄλευρα εἰς τιμὴν ἀνάλογον τῇ τῆς κριθῆς καὶ τὸν ἄρτον ἀναλόγως τῇ τιμῇ τοῦ σίτου· αὐτοὶ δ' ἐκανόνιζον καὶ τὸ βᾶρος τὸ ὁποῖον ἔπρεπε νὰ ἔχη ἕκαστος ἄρτος. Οἱ δ' ἐμπορίου ἐπιμεληταὶ ὑπεχρέουν τοὺς φορτωτὰς σιτοφόρων πλοίων καταπλεόντων εἰς τὸν Πειραιᾶ νὰ κομίζωσι τὰ δύο τρίτα τοῦ σίτου εἰς τὸ ἄστυ, διότι κατὰ τοὺς ἀττικοὺς νόμους ἀπηγορεύετο εἰς Ἀθηναίους ἐμπόρους νὰ κομίσωσιν ἀλλαχόσε σίτον. — Εἰς τὰς ἀστυνομικὰς ἀρχάς πρέπει νὰ τάξωμεν καὶ τοὺς πέντε ὁδοποιούς, οἵτινες ἔργον εἶχον νὰ ἐπισκευάζωσι τὰς ὁδοὺς διὰ δημοσίων ἐργατῶν· περὶ τούτων ὅμως πραγματεύεται ἐν τῷ 54 κεφ. Οὐδὲν δὲν λέγει ὁ Ἀριστοτέλης περὶ τῆς σπουδαιότητος, ἀστυνομικῆς ἐπίσης, ἀρχῆς τοῦ ἐπιμελητοῦ τῶν κρηνῶν, ἧς μόνον τὸ ὄνομα καὶ τὸν τρόπον τῆς ἐκλογῆς ἀναφέρει ἐν κεφ. 43 ὡς εἶδομεν. Ὁμοίως οὐδὲν λέγει περὶ γυναικονόμων, ἐξ οὗ συναγεται ὅτι εἶνε ὀρθὴ ἡ καταπολεμηθεῖσα ὑπὸ τινων γνώμη τοῦ Boeckh, ὅτι κατεστάθη τὸ πρῶτον ἡ ἀρχὴ αὕτη ἐπὶ Δημητρίου τοῦ Φαληρέως.

Ἐν τῷ ἐπομένῳ κεφ. διαλαμβάνει περὶ τῶν ἑνδεκα καὶ περὶ τῶν εἰσαγωγέων. Οἱ ἑνδεκα ἦσαν κληρωτὴ ἀρχὴ ἐκτελεστικὴ καὶ δικαστικὴ ἅμα, ἐκτελοῦσα καὶ ἐπιβάλλουσα σωματικὰς ποινὰς (φυλάκισιν, θανάτωσιν) καὶ ἐφορεύουσα ἐπὶ τῆς δημεύσεως τῆς περιουσίας τῶν ἀτίμων. Λαβοῦσα τὸ ὄνομα ἀπὸ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν ἀρχόντων, οὐδεμίαν δ' ἔχουσα σχέσιν πρὸς τὴν ἐπὶ Κλεισθένους διαίρεσιν τῶν φυλῶν, ὑπῆρχε καὶ ἐπὶ Σόλωνος, ὡς διδασκόμεθα ἐκ τοῦ κεφ. 7 τῆς Ἀθ. Πολιτείας. Τὰ τῶν ἑνδεκα καθῆκοντα διαγράφει λεπτομερῶς ὁ Ἀριστοτέλης, διευκρινῶν πολλὰ ἀμφίβολα, κυρῶν δὲ τὰς μαρτυρίας μεταγενεστέρων τινῶν γραμματικῶν περὶ τῆς δικαιοδοσίας τῶν ἀρχόντων τούτων ἐν τῇ ἀπαγωγῇ κακούργων καὶ ἐν ταῖς ἐνδείξεσιν· αἱ μαρτυρίαι ἐκεῖναι ἐκρίνοντο ἀνάξια πίστεως, ἀλλὰ νῦν καταφαίνεται ὅτι ἐλήφθησαν ἐκ τῆς Ἀθην. Πολιτείας. — Ἐπειτα δ' ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ πραγματεύεται περὶ τῶν εἰσαγωγέων, ὧν καὶ αὐτὸ τὸ ὄνομα παρεφθαρμένον (ἐπαγωγαῖς)

ἐφέρετο ἐν τοῖς χειρογράφοις τοῦ Πολυδεύκου (Η' 93. 401). ἦσαν δ' οὗτοι πέντε καὶ οὐχὶ δέκα, ὡς ὑπετίθετο. Ἡ κληρωτὴ αὐτῆ ἀρχὴ δὲν εἶχε διοικητικὰ καθήκοντα, ἀλλὰ μόνον δικαστικά, εἰσῆγε δηλαδὴ εἰς τὸ δικαστήριον δίκας τινάς, ἐξ ἐκείνων ὅσαι διὰ τὴν φύσιν αὐτῶν ἔπρεπε ἐντὸς βραχείας προθεσμίας, ἐντὸς μηνός, νὰ ἐκδικάζωνται. Κυρίως εἰπεῖν πᾶσαι αἱ δίκαι (πλὴν τῶν φονικῶν) ἦσαν ἔμμηνοι, διότι ὑπεχρεοῦντο οἱ ἡγεμόνες τῶν δικαστηρίων νὰ εἰσάγωσι ταύτας εἰς τὸ δικαστήριον ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν· ἀλλ' εἰς τὰς ὑπὸ τοῦ νόμου ὀριζομένας ἐμμήνους δὲν ἐπετρέπετο ἀναβολὴ τῆς ἐκδικάσεως, ὡς εἰς τὰς λοιπάς. Τοιαῦται δὲ δίκαι ὑπὸ τῶν εἰσαγωγέων εἰσαγόμεναι ἦσαν αἱ περὶ ἀποδόσεως προικός, αἱ ἀφορῶσαι εἰς δάνεια ἐπὶ μετρίῳ τόκῳ μέχρι 12 % , καὶ αἱ περὶ προκαταβολῆς τοῦ κεφαλαίου ἐμπορικῆς τινος ἐπιχειρήσεως· προσέτι δ' αἱ δίκαι αἰκίας, καὶ αἱ ἐρανικαὶ ἦτοι αἱ κατὰ τῶν καθυστερούντων μνησιαίων δόσιν εἰς κοινὸν ἐρανιστῶν, πιθανῶς δὲ καὶ κατὰ τῶν μὴ ἀποτινόντων ὄφλημα ἐξ ἐράνου, καὶ αἱ κοινωνικαὶ, αἰτινες καὶ ἐν χωρίῳ τινὶ τοῦ Δημοσθένους (περὶ συμμορ. 16) παρανοηθέντι μνημονεύονται· αὐταὶ δ' ὡς εἰκάζει ὁ Lipsius ἀνεφέροντο εἰς τὰς διαφορὰς σωματείων παρισταμένων ἐν δικαστηρίοις ὡς νομικῶν προσώπων· ἔπειτα αἱ ἀφορῶσαι εἰς διαφορὰς περὶ κυριότητος δούλων καὶ ὑπόζυγιον, αἱ τριηραρχικαὶ ἦτοι αἱ κατὰ τριηράρχων πρὸ πάντων περὶ ἀποδόσεως τῆς τριήρους ἐν καλῇ καταστάσει καὶ τελευταῖον αἱ τραπεζιτικαί· οἱ τραπεζῖται ἔνεκα τῆς φύσεως τοῦ ἔργου τῶν εἶχον μεγάλην πίστιν, διὸ καὶ ἐξαιρετικῆ ὠρίζετο διαδικασία διὰ τὰς ὑπὲρ αὐτῶν καὶ τὰς κατ' αὐτῶν δίκας. Δὲν περιλαμβάνονται δ' εἰς τὰς ἐμμήνους καὶ αἱ ἐμπορικαί, ὡς τινες ὑπέλαβον, διότι ταύτας ἐπὶ τῶν χρόνων τοῦ Ἀριστοτέλους εἰσῆγον οἱ θεσμοθέται (κεφ. 59, 5). Ἐμμηνοὶ ἐπίσης ἦσαν καὶ αἱ ὑπὸ τῶν ἀποδεκτῶν εἰσαγόμεναι δίκαι· αἱ ἀφορῶσαι εἰς διαφορὰς ἀναφουρέμενας κατὰ τὴν εἰσπραξίν τῶν τελῶν· ταύτας ἂν μὴ ὑπερέβαινον τὰς 10 δραχμάς εἶχον τὸ δικαίωμα νὰ δικάζωσιν αὐτοί, τὰς δ' ἄλλας εἰσῆγον εἰς τὸ δικαστήριον.

Τὸ 53 κεφάλαιον περιέχει πολυτιμοτάτας εἰδήσεις περὶ τῶν τεσσαράκοντα ἢ κατὰ δήμους δικαστῶν, καὶ περὶ τῶν διαιτητῶν, ἐν παρόδῳ δὲ καὶ περὶ τοῦ καταλόγου. Ἀσαφῆ σφόδρα ἦσαν τὰ περὶ τούτων, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὴν ἐκδοσιν τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας, ἔνεκα παρερμηνείας χωρίων τινῶν τοῦ κειμένου περὶ τῶν διαιτητῶν καὶ τῶν ἐπωνύμων, πολλὴ προήλθε σύγχυσις. Νομίζομεν ὅμως ὅτι δι' ἀκριβεστέρας ἐρμηνείας διευκρινιοῦνται τάσαφῆ καὶ διαλύεται πᾶσα ἀμφιλογία περὶ τε τοῦ ἔργου τῶν διαιτητῶν καὶ περὶ τῆς ὀνομασίας τῶν

ἐπωνύμων ἀρχόντων. Πρὸς τοῦτο ἀναγκαίαν κρίνομεν λεπτομερεστέραν ἀνάλυσιν τῶν ἐν τῷ προκειμένῳ κεφαλαίῳ.

Τοὺς κατὰ δήμους δικαστὰς κατασκεύασεν ὁ Πεισίστρατος, ὡς ἐκ τοῦ κεφ. 16 διδασκόμεθα, ὅπως μὴ ἀναγκάζωνται οἱ ἔχοντες δίκας ἀγρόται νὰ καταβαίνωσιν εἰς τὸ ἄστυ καὶ παραμελῶσι τῶν ἀγρῶν. Ὅθεν ὑπήγαγεν εἰς τὴν δικαιοδοσίαν τῶν τὰς δίκας τῶν ἐν τοῖς ἀγροῖς οἰκούντων, ἐν ᾧ αἱ τῶν ἐν ἄστει εἰσῆγοντο εἰς τὰ δικαστήρια, καὶ ἐδίκαζον τὰς δίκας ἐκείνας οἱ κατὰ δήμους δικασταὶ περιοδεύοντες, διὸ παραβάλλονται πρὸς τοὺς παρὰ Πέρσαις δικαστὰς τῶν περιχώρων, οὓς ἀναφέρει ὁ Αἰλιανὸς (Ποικ. Ἰστ. Α' 34) καὶ πρὸς τοὺς παρ' Ἀγγλοῖς Itinerantjudges. Καταργηθεῖσα δ' ἡ ἀρχὴ αὐτῆ πιθανῶς ἅμα τῇ καταλύσει τῆς τυραννίδος, κατεστάθη καὶ πάλιν ἐν ἔτει 453/2 π. Χ. ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης ἐν κεφ. 26. Ὁ ἀριθμὸς αὐτῶν, τριάκοντα πρότερον ὄντων, μετὰ τὴν ὀλιγαρχίαν τῶν Τριάκοντα ἠξήθη κατὰ δέκα «μίσει τοῦ ἀριθμοῦ τῶν τριάκοντα», ὡς παρατηρεῖ ὁ Πολυδεύκης. Μετὰ τὴν μεταβολὴν ταύτην ἐκαλοῦντο «οἱ τετταράκοντα», διετηρεῖτο ὅμως καὶ κατὰ τὸν Δ' αἰῶνα ἡ χρῆσις τοῦ παλαιοῦ ὀνόματος «οἱ κατὰ δήμους δικασταί», καίτοι ἀπὸ τοῦ τέλους τοῦ Ε' αἰῶνος, ἂν μὴ καὶ ἀπὸ τῶν μέσων αὐτοῦ, δὲν ἐδίκαζον τὰς τῶν ἀγροτῶν δίκας, ἀλλὰ καθήκοντα εἶχον ἄλλα, περὶ ὧν μετὰ μικρὸν θὰ διαλάβωμεν. Ἦσαν δὲ κληρωτοί, ἂν καὶ χειροτονητοὺς λέγει αὐτοὺς μεταγενέστερός τις γραμματικὸς· ἀλλ' ἡ περὶ τούτου μαρτυρία τοῦ Ἀριστοτέλους εἶναι ἀναμφισβήτητος, κυρουμένη καὶ ὑπὸ τοῦ Δημοσθένους (κατὰ Τιμοκρ. 112). Ἐκκληροῦντο δὲ τέσσαρες ἐξ ἐκάστης φυλῆς, ἀποτελοῦντες δέκα τετραμελῆ τμήματα, ὧν ἕκαστον ἐδίκαζεν ἀνὰ μίαν τῶν δέκα φυλῶν· ὠρίζετο δ' ἡ ἀρμοδιότης ἐκάστου τμήματος ἐκ τῆς φυλῆς τοῦ ἐναγομένου (τοῦ φεύγοντος), ὃν ἐδίκαζον οἱ εἰς τὴν αὐτὴν φυλὴν ἀνήκοντες τέσσαρες δικασταί. Ἐπειδὴ δὲ πλὴν τῶν πολιτῶν ἐδίκαζον οἱ τεσσαράκοντα καὶ τοὺς δούλους καὶ τοὺς μετοίκους, διὰ μὲν τὰς πρὸς τοὺς δούλους δίκας ἀρμόδιον ἦτο τὸ τὴν φυλὴν τοῦ κεκτημένου δικάζον τμήμα (ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ἰσαῖος), διὰ δὲ τὰς πρὸς τοὺς μετοίκους τὸ τμήμα εἰς ὃ παρεπέμποντο ὑπὸ τοῦ πολεμάρχου, ὑπὸ τούτου κληρούμεναι. (Ἀθην. πολιτ. κεφ. 58). Ἡ δικαιοδοσία τῶν τεσσαράκοντα περιελάμβανε πᾶσας τὰς δίκας τοῦ ἰδιωτικοῦ δικαίου, ἐξαιρουμένων τῶν ἐμμήνων, τῶν ὑπὸ τῶν εἰσαγωγέων καὶ τῶν ἀποδεκτῶν δικαζομένων, καὶ τῶν πλείστων τοῦ οἰκογενειακοῦ δικαίου, ἃς εἰσῆγεν ὁ ἄρχων. Ἐδίκαζον, ὡς λέγει ὁ Ἰσοκράτης, «τοὺς ἐν τοῖς ἰδίοις πράγμασιν ἀδικούντας». Καὶ τὰ μὲν μικρὰ συναλλάγματα,

τά μέχρι δέκα δραχμῶν, ἐδίκαζον αὐτοὶ ἀνεκκλήτως, διότι, ὡς ἀλλαχοῦ παρατηρεῖ ὁ Ἀριστοτέλης (Πολιτ. Δ' 13 σ. 1300 β') «δεῖ καὶ περὶ τούτων γίνεσθαι κρίσιν, οὐκ ἐμπίπτει δὲ εἰς δικαστῶν πλῆθος». Ἐὰν δὲ ὑπὲρ τούτου τὸ τίμημα παρέδιδον εἰς τοὺς διαιτητάς, ὀριζομένων διὰ κλήρου τῶν δικῶν, ἄς ἕκαστος αὐτῶν ὄφειλε νὰ δικάσῃ.

Ἐὰν περὶ διαιτητῶν ἐκτίθενται ἐνταῦθα ἐν συνειρημῶ καὶ σαφηνίζονται αἱ περὶ τούτων συγκεχυμέναι εἰδήσεις μεταγενεστέρων γραμματικῶν ὑπὸ τοῦ Ἀριστοτέλους δ' ὀδηγοῦμενοι δυνάμεθα νὰ ἐρμηνεύσωμεν ὀρθῶς χωρία τινὰ τῶν Ἀττικῶν ῥητόρων, δυσνόητα θεωρούμενα. Περιττὸν κρίνωμεν νὰ κάμωμεν λόγον περὶ τῶν πλημμελῶν συμπερασμάτων εἰς ἃ παρήγαγε πολλοὺς τῶν νεωτέρων ἀρχαιολόγων ἢ παρερμηνεία τῶν χωρίων τούτων καὶ τινος ἀττικῆς ἐπιγραφῆς ὑπὸ τοῦ Ραγκαβῆ ἐκδοθείσης τὸ πρῶτον (Ant. hell. 1163), περιοριζόμεθα δ' εἰς τὴν ἀνάλυσιν μόνον τῶν παρ' Ἀριστοτέλει εἰδήσεων. Διαιτηταὶ ἐγίνοντο οἱ ἄγοντες τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος καὶ μὴ ὑποχρεούμενοι πλέον εἰς στρατεύσιν· ὄφειλον δὲ νὰ ἐκπληρώσωσιν ἐπὶ ἐν ἔτος τὰ δικαστικὰ ταῦτα καθήκοντα, διότι ἄλλως κατεδικάζοντο εἰς ἀτιμίαν· τῆς ὑποχρέωσης ταύτης ἀπῆλλαγμένοι (ἀτελεῖς) ἦσαν οἱ ἀποδημοῦντες μόνον ἢ ὅσοι ἔτυχε νὰ ἀρχωσιν ἀρχὴν τινα κατ' ἐκεῖνο τὸ ἔτος. Παραλαμβάνοντες οἱ διαιτηταὶ τὰς ὑποθέσεις παρὰ τῶν τεσσαράκοντα ἐποιοῦντο πρῶτον ἀπόπειραν συμβιβασμοῦ, μὴ ἐπιτυγχανομένου δὲ τούτου, ἀπεφαινοντο τὰς διαίτας, ὀμνύοντες ἕκαστος τὸν ὀρισμένον εἰς τοὺς δοκιμαζομένους ἄρχοντας καὶ τοὺς μάρτυρας ὄρκον (βλ. κεφ. 55). Καὶ ἂν μὲν οἱ ἀντίδικοι παρεδέχοντο τὴν ἀπόφασιν ἐτελείωνεν ἡ δίκη· ἂν δ' ὁ ἕτερος αὐτῶν ἔκαμνεν ἔφασιν εἰς τὸ δικαστήριον, οἱ διαιτηταὶ συνήγον τὰς μαρτυρίας καὶ τὰς προκλήσεις πρὸς προσαγωγὴν ἐγγράφων ἢ μαρτυριῶν, καὶ τοὺς νόμους, οὓς ἐπεκλήθησαν ἑκάτεροι, καὶ ἐπέβαλλον πάντα εἰς χαλκοῦς καδίσκους (ἐχίνους), χωριστὰ μὲν τὰ τοῦ ἐνάγοντος, χωριστὰ δὲ τὰ τοῦ ἐναγομένου, σφραγίσαντες δὲ τοὺς ἐχίνους καὶ προσαρτήσαντες τὴν ἀπόφασιν τοῦ διαιτητοῦ γεγραμμένην ἐν γραμματεῖῳ, παρέδιδον εἰς τοὺς δικάζοντας τὴν φυλὴν τοῦ ἐναγομένου· οὗτοι δὲ παραλαβόντες εἰσήγον τὰς μὲν μέχρι χιλίων δραχμῶν εἰς δικαστήριον συγκροτούμενον ἐκ διακοσίων καὶ ἐνὸς δικαστῶν, ἦτοι τοῦ κατωτάτου πρὸς συγκρότησιν ἡλιαστικοῦ δικαστηρίου ἀπαιτουμένου ἀριθμοῦ, τὰς δὲ ἄνω τῶν χιλίων δραχμῶν εἰς δικαστήριον ἐκ τετρακοσίων καὶ ἐνός· (ὁ περιττός ἀριθμὸς τῶν δικαστῶν ὀρίζετο πρὸς ἀποφυγὴν ἰσοψηφίας). Τὸ δικαστήριον δ' ἀπεφάσιζεν ἐπὶ τῇ βάσει τῶν προσαχθέντων αὐτῶ στοιχείων, καὶ οὔτε εἰς τὸν ἐφεσιβάλλοντα, οὔτε

εἰς τὸν ἐφεσιβλήτον ἐπετρέπετο νὰ προσθήσῃ ἐπιχείρημά τι εἰς τὰ ἀναπτυχθέντα ἐνώπιον τοῦ διαιτητοῦ, οὐδὲ εἰς τοὺς δικαστὰς νὰ ἐφαρμόσωσι νόμον ἄλλον παρὰ τοὺς μνημονευθέντας ἐν τῇ διαίτῃ. Κατὰ διαιτητοῦ ἀδικήσαντος ἡδύνατο νὰ γείνη εἰσαγγελία ὑπὸ τοῦ ἀδικηθέντος· ἐν τῇ περιπτώσει ὅμως ταύτῃ ἢ εἰσαγγελία δὲν εἰσήγετο ὡς συνήθως διὰ τῆς βουλῆς εἰς τὴν ἐκκλησίαν καὶ εἶτα εἰς τὸ δικαστήριον, ἀλλ' εἰς αὐτοὺς τοὺς συναδέλφους τοῦ ἀδικήσαντος διαιτητάς, οἵτινες ἂν ἔκρινον αὐτὸν ἔνοχον κατεδικάζον εἰς ἀτιμίαν· εἶχεν ὅμως ὁ καταδικασθεὶς διαιτητῆς τὸ δικαίωμα ἐφέσεως. Ὁ Ἀριστοτέλης δὲν ὀρίζει ὅποιον τὸ ἀδίκημα, καθ' οὗ ἐπετρέπετο ἢ εἰσαγγελία· προδήλως δὲν ἐθεωρεῖτο τοιοῦτο ἢ πεπλανημένη δικαστικὴ ἀπόφασις, ἀφ' οὗ οἱ δικασταὶ δὲν ὑπέιχον κατὰ γενικὸν κανόνα εὐθύνας, καὶ διὰ τῆς ἐφέσεως ἐπληρωθοῦτο τὸ κακόν. Μᾶλλον δυνάμεθα νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι ἀδίκημα ἐθεωρεῖτο ἢ ἄρνησις διαίτης ἢ ἡ ὁλοκλήρως παραλείψις τινῶν τῶν εἰς τοὺς ἐχίνους ἐμβαλλομένων στοιχείων τῆς κρίσεως.

Ἐν τῷ περὶ τῶν διαιτητῶν νόμῳ δὲν ἀνεγράφετο τὸ ἔτος τῆς ἡλικίας αὐτῶν, πιθανώτατα ὅμως ἀντὶ τούτου ὀρίζετο ὅτι οἱ τεσσαράκοντα λαβόντες τὴν στήλην τὴν ἔχουσαν ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ τελευταίου τῶν ἐπώνυμων διένεμον τὰς διαίτας τοῖς ἐγγεγραμμένοις εἰς αὐτήν. Ὅπως δὲ καταδείξῃ ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι οὗτοι ἦγον τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος, ποιεῖται παρέκθεσιν τινα περὶ ἐγγραφῆς τῶν ἐφήβων, καὶ ἐκ ταύτης λαμβάνων ἀφορμὴν ἐτέραν περὶ τῆς προσκλήσεως ἡλικιῶν πρὸς στρατείαν.

Ὁ πρῶτος τῶν ἐννέα ἀρχόντων καλεῖται παρὰ μεταγενεστέροις συγγραφεῦσι (Παυσ. Γ' ια' 2. Πολυδ. Η. 89. Ἡσύχ. ἐν λ.) καὶ ἐν ἐπιγραφαῖς νεωτέροις (τοῦ Α' αἰῶνος μ. Χ.) ἄρχων ἐπώνυμος. Ἄλλ' ἐν τοῖς παλαιότεροις χρόνοις ἐκαλεῖτο ἀπλῶς ἄρχων, προσεπεκαλεῖτο δὲ καὶ ἐπώνυμος ἐπὶ τινα ἔτη μόνον, καὶ τούτο οὐχὶ διότι ἀπ' αὐτοῦ ἠριθμεῖτο ὁ χρόνος, ἀλλὰ διότι ἔδιδε τὸ ὄνομα εἰς ἡλικίαν στρατευσίμων, τῶν κατὰ τὴν ἀρχοντείαν αὐτοῦ ἐγγραφέντων εἰς τοὺς ἐφήβους· δηλονότι ἦτο ἐπώνυμος ἡλικίας καὶ οὐχὶ τοῦ ἐνιαυτοῦ. Διετήρει δὲ τὴν ἐπικλησίαν ταύτην ἐφ' ὅσον χρόνον ἦσαν ὑπόχρεοι πρὸς στρατεύσιν οἱ ἐπὶ τῆς ἀρχοντείας αὐτοῦ ἐγγραφέντες ἐφηβοί, ἦτοι ἐπὶ ἔτη 42, διότι πᾶς Ἀθηναῖος ἦτο ὑπόχρεος πρὸς στρατεύσιν ἀπὸ τοῦ 18 ἔτους τῆς ἡλικίας του μέχρι τῆς συμπληρώσεως τοῦ 59. Ὅθεν πάντες οἱ ἄρξαντες τὴν ἀρχὴν τοῦ πρώτου τῶν ἐννέα ἀρχόντων δὲν ἐλέγοντο καὶ ἐπώνυμοι, ἀλλ' ἐκ τούτων μόνον 42 ἐκάστοτε. Οἱ ἐφηβοὶ ἐγγραφόμενοι πρότερον μὲν ἐνεγράφοντο εἰς λευκωμένα γραμματεῖα, κατὰ δὲ τοὺς χρό-

νους τοῦ Ἀριστοτέλους εἰς στήλην χαλκῆν, ἥτις ἴστατο πρὸ τοῦ βουλευτηρίου παρὰ τοὺς ἐπωνύμους. Ἐπεγράφετο δὲ εἰς τὴν στήλην τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος καὶ τὸ τοῦ πρὸ ἐτῶν 42 ἄρξαντος, ἥτοι τοῦ ἐπωνύμου τῆς ἡλικίας τῶν ἀπαλλαγέντων κατὰ τὸ προηγούμενον ἔτος τῆς πρὸς στρατεύειν ὑποχρέωσης καὶ διαιτησάντων· οὗτος δ' εἶνε «ὁ ἐπώνυμος ὁ τῷ πρότερον ἔτει δεδιαιτηκώς». Ὅθεν ἂν περιεσφίζοντο πᾶσαι αἱ στήλαι αἱ ἀναγράφουσαι τὰ ὀνόματα τῶν ὑποχρέων πρὸς στρατεύειν ἐν τινι ἔτει θὰ ἀνεγινώσκωμεν ἐπιγεγραμμένα ἐν αὐταῖς τὰ ὀνόματα 84 ἀρχόντων, ἐξ ὧν ἐν μὲν θὰ ἦτο τὸ τοῦ ἄρχοντος, ἐπωνύμου τῆς πρώτης ἡλικίας τῶν δεκαοκταετῶν ἐφήβων, τὰ δὲ λοιπὰ τῶν κατὰ τὰ πρότερα ἔτη ἄρξάντων, καὶ ἐκ τούτων 41 τῶν ἐπωνύμων τῶν ἡλικιῶν καὶ 42 τῶν δεδιαιτηκῶτων. Ἰσχυροῦμεν π. χ. ὅτι εἰχομεν πλήρη τὸν κατάλογον τῶν στρατευσίμων τοῦ ἔτους 342 π. Χ. ἥτοι καὶ τὰς 42 στήλας καὶ τὰ γραμματεῖα, ἐν οἷς ἦσαν ἐγγεγραμμένα τὰ ὀνόματα αὐτῶν. Ἐν τῇ στήλῃ τοῦ ἔτους τούτου πρὸ τῶν ὀνομάτων τῶν συμπληρωσάντων τὸ 17 ἔτος τῆς ἡλικίας τῶν Ἀθηναίων θὰ ἦτο ἐπιγεγραμμένον τὸ ὄνομα τοῦ τότε ἄρχοντος Σωσιγέου καὶ τοῦ ἐπωνύμου τοῦ τῷ πρότερον ἔτει δεδιαιτηκῶτος ἥτοι τοῦ ἐν ἔτει 385 ἄρξαντος Δεξιθέου. Οἱ ἐπὶ τούτου ἐγγραφέντες ἔφηβοι, τὸ ἐξηκοστὸν ἔτος ἄγοντες τῷ 343 διήτησαν τότε τὰς διαίτας, τῷ δὲ 342 ἔπρεπε νὰ ἐκλεχθῶσι διαιτηταὶ οἱ ἐπὶ Διαιτρέφους τοῦ διαδόχου τοῦ Δεξιθέου ἐγγραφέντες. Ὁ Διαιτρέφης θὰ ἦτο ὁ τελευταῖος τῶν ἐπωνύμων, οὗ τὴν στήλην λαβόντες οἱ τεσσαράκοντα διένειμαν τὰς διαίτας τοῖς ἐγγεγραμμένοις ἐν αὐτῇ. Θὰ εἴχομεν δ' ἐν ταῖς 42 στήλαις τὰ ὀνόματα τῶν ἀπὸ τοῦ 426-342 π. Χ. κληρωθέντων ἀρχόντων. Οἱ δὲ τῷ 342 π. Χ. ἐπὶ Σωσιγέου ἐγγραφέντες ὤφειλον νὰ ὑπερετήσωσιν ὡς διαιτηταὶ ἐπὶ Ἡγεμάχου, τῷ 300 π. Χ. ἂν διετηρεῖτο τότε ὁ περὶ διαιτητῶν νόμος. — Προστίθησι δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι καὶ πρὸς τὰς στρατείας ἔκαμνον χρῆσιν τῶν ἐπωνύμων· ἦσαν δ' αὐταὶ αἱ λεγόμεναι στρατεῖαι ἐν τοῖς ἐπωνύμοις· ὁσάκις ἀπεφασίζετο ὑπὸ τοῦ δήμου ἢ ἐπιστράτευσις, ὡς λέγομεν σήμερον, ἡλικιῶν τινων, ὠρίζοντο αὐταὶ διὰ τοῦ ὀνόματος τοῦ ἄρχοντος καὶ τοῦ ἐπωνύμου, τῶν ἐν ἐκάστῃ στήλῃ ἐπιγεγραμμένων, μνημονευομένων μόνων τῶν ἐν ταῖς στήλαις τῆς πρώτης καὶ τῆς τελευταίας τῶν καλουμένων ἡλικιῶν· «προγράφουσιν ἀπὸ τίνος ἄρχοντος καὶ ἐπωνύμου μέχρι τίνων δεῖ στρατεῦσθαι.» — Ἐπειδὴ δὲ ἐν Ἀθήναις πλὴν τῶν ἐπωνύμων τῶν ἡλικιῶν ἦσαν καὶ ἄλλοι ἐπώνυμοι, ἀναφέρει καὶ τούτους ὁ Ἀριστοτέλης ὅπως μὴ ἐπέλθῃ τις σύγχυσις· «εἰσὶ γὰρ ἐπώνυμοι δέκα μὲν οἱ τῶν φυλῶν, δύο δὲ καὶ τετταράκοντα οἱ τῶν ἡλικιῶν.» Οἱ τῶν φυλῶν ἐπώνυμοι ἦσαν μυθικοὶ ἥρωες,

ἐξ ὧν ἔλαβον τὸ ὄνομα ἐπὶ Κλεισθένης αἱ δέκα φυλαὶ· «Ταῖς δὲ «φυλαῖς ἐποίησεν ἐπωνύμους ἐκ τῶν προκριθέντων ἑκατὸν ἀρχηγῶν αὐὸς ἀνεῖλεν ἢ Πυθία δέκα» (κεφ. 21).

Καὶ ἐκ τοῦ 54 κεφαλαίου πολλὰ διδασκόμεθα ἄγνωστα· ὁμιλεῖ πρῶτον περὶ τῶν ὁδοποιῶν, ὧν ἐμνήσθημεν ἀνωτέρω, εἶτα δὲ περὶ τῶν λογιστῶν, διαφωτίζων τὰ περὶ τοῦ παρ' Ἀθηναίους συστήματος τοῦ ἐλέγχου τῶν ἀρχόντων. Οἱ δέκα κληρωτοὶ λογισταί, ἄλλοι παρὰ τοὺς ἐν κεφ. 48 ἀναφερομένους λογιστὰς τῆς βουλῆς, ἔχοντες βοηθοὺς δέκα κληρωτοὺς ἐπίσης συνηγόρους (οἵτινες πιθανῶς ὑπεστήριζον τὰς κατηγορίας ἐν τοῖς δικαστηρίοις) ἐξήλεγγον πάντας τοὺς ἄρχοντας μετὰ τὸ τέλος τῆς ἀρχῆς αὐτῶν (κατὰ τῶν μὴ διδόντων λόγον ἐντὸς τριάκοντα ἡμερῶν ἀλογίου ἐγράφετο δίκη, ὡς ἄλλοθεν γινώσκωμεν)· εἰσῆγον δ' οἱ λογισταὶ τὰς εὐθύναις τῶν ἀρχόντων εἰς τὸ δικαστήριον, καὶ οἱ κριθέντες ἔνοχοι κλοπῆς δημοσίων χρημάτων κατεδικάζοντο νὰ πληρώσωσι δεκαπλοῦν τὸ κλαπέν ποσόν, οἱ δ' ἔνοχοι δωροδοκίας (δῶρων) δεκαπλοῦν ἐπίσης τὸ ληφέν· ἂν δ' ἰδιώτην τινὰ ἠδίκησαν κατεδικάζοντο εἰς ἀπότισιν ἀπλοῦ τοῦ τιμήματος διὰ τῆς ἀδικίου δίκης, περὶ τῆς μανθάνομεν νῦν ἀκριβῶς τί ἦτο. Καὶ ἂν μὴ ἀπέτινον πρὸ τῆς ἐνάτης πρυτανείας, τὸ ἀπλοῦν μὲν ἐδιπλοῦτο, οὐχὶ δὲ καὶ τὸ δεκαπλοῦν. Ἐπειτα διαλαμβάνει περὶ τῶν γραμματέων, διακρίνων σαφῶς ἀπ' ἀλλήλων τοὺς πρότερον μὴ ἐπαρκῶς διακεκριμένους τρεῖς γραμματεῖς· τὸν κατὰ πρυτανείαν, ὅστις δὲν ἦτο βουλευτής, ὡς ὑπετίθετο, ἀλλὰ παρεκάθητο τῇ βουλῇ καὶ τὰ ψηφίσματα ἐφύλαττε, χειροτονητὸς δ' ὧν πρότερον εἶχε γείνη κληρωτὸς ἐπὶ Ἀριστοτέλους· δεύτερον τὸν ἐπὶ τοὺς νόμους γραμματεῖα, παρακαθήμενον ἐπίσης τῇ βουλῇ, ἔργον δ' ἔχοντα ν' ἀντιγράψῃ τοὺς νόμους, καὶ τρίτον τὸν ἐν ταῖς ἐπιγραφαῖς καλούμενον «γραμματεῖα τοῦ δήμου», παρὰ δὲ τῷ Θεουκιδίῃ (Ζ' 10) «γραμματεῖα τῆς πόλεως», ἔργον μόνον ἔχοντα ν' ἀναγινώσκῃ ἐν τῇ βουλῇ ἢ ἐν τῇ ἐκκλησίᾳ τὰ δημόσια γράμματα· οὗτος ἦτο χειροτονητὸς, διότι, ὡς ὀρθῶς παρατηρεῖ ὁ Dareste, ἦτο χρεῖα νὰ ἔχη λαμπρὰν φωνήν, ἐν ᾗ διὰ τοῦ κλήρου ἦτο ἐνδεχόμενον νὰ ἐκλεχθῇ ποτε ἰσχυρόφωνός τις ἢ ἄφωνος, ἄχρηστος πρὸς τὸ ἔργον. — Ἐν τῷ αὐτῷ κεφαλαίῳ διαλαμβάνει ὁ Ἀριστοτέλης καὶ περὶ τῶν ἱεροποιῶν, οἵτινες δὲν ἦσαν ἱερεῖς, ἀλλὰ δημόσιοι ἄρχοντες φροντίζοντες περὶ ἐκτελέσεως θρησκευτικῶν καθηκόντων τῆς πόλεως. Τούτων ὑπῆρχον δύο δεκαμελῆ συνέδρια, ὡς τὸ πρῶτον νῦν μανθάνομεν, διότι οἱ μεταγενέστεροι γραμματικοί, οἵτινες ἐκ τῆς Ἀθηναίων Πολιτείας παρέλαβον τὰ περὶ τούτων, παραλείπουσι τὴν διάκρισιν. Οἱ μὲν τούτων ἐκαλοῦντο «οἱ ἐπὶ τὰ ἐκθύματα», ἥτοι οἱ ἐπιμελούμενοι

τῶν ἐξιλασθηρίων θυσιῶν, διότι ταύτην τὴν ἔννοιαν ἔχει πιθανώτατα ἡ λέξις, ἣν ἄλλως ἄλλοι ἐρμηνεύουσιν ἢ διορθῶσι¹, καὶ ἔθουον τὰ κατὰ μαντείας ἱερά καὶ μετὰ τῶν μάντεων ἔθουον ἐπὶ αἰσίσις οἰωνοῖς. Οἱ δὲ ἐκαλοῦντο «οἱ κατ' ἐνιαυτὸν» καὶ ἔθουον θυσίας τινὰς καὶ δῖφκουν τὰς πεντετηρίδας ἀπάσας πλὴν τῶν Παναθηναίων· προστίθησι δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι πέντε τοιαύτας μεγάλας ἑορτὰς κατὰ τετραετίαν ἀγομμένας εἶχον οἱ Ἀθηναῖοι. Μία μὲν ἦτο ἡ εἰς Δῆλον, ἣν ὡς ἱστορεῖ ὁ Θεουκιδίδης (Γ' 104) ἀνεπέωσαν οἱ Ἀθηναῖοι τὸν χειμῶνα τοῦ 426 π. Χ. δευτέρα δὲ τὰ Βραυρώνια, ἀγομμένη εἰς τιμὴν τῆς Ἀρτέμιδος ἐν Βραυρώνι τῆς Ἀττικῆς, τρίτη τὰ Ἡράκλεια, ὡς συμπληροῦται τὸ ἐν τῷ παπύρῳ ἐξίτηλον ὄνομα τῆς ἑορτῆς ἐκ τοῦ Δημοσθένους (π. παραπρ. 86. 125) τοῦ Ἀρποκρατίωνος καὶ τοῦ Πολυδεύκου (Η, 107), ἀγομμένη ἐν Μαραθῶνι πιθανῶς· τετάρτη τὰ Ἐλευσίαια, ὡς συμπληροῦται τὸ ὄνομα τῆς ἑορτῆς, μνημονευομένης καὶ ἐν ἐπιγραφῇ τῆς Ἐλευσίνας ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος, ἣτις καὶ τριετηρίδα αὐτόθι ἀναφέρει (Ἀρχαιολ. ἐφημ. 1883 σ. 123 στ. 46. 49)· πέμπτη δὲ τὰ Παναθηναῖα. Παρατηρεῖ δ' ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι οὐδεμία τῶν ἑορτῶν τούτων ἐγένετο ἐν τῷ αὐτῷ τόπῳ². Τὰ κατὰ τὰς ἑορτὰς ταύτας ἐκανονίσθησαν πιθανῶς ἐπὶ Κηφισοφῶντος ἄρχοντος· τὸ περὶ τούτου χωρίον τοῦ κειμένου εἶνε ἐφθαρμένον, σαφῶς ὁμως ἀναγινώσκειται τὸ ὄνομα τοῦ ἄρχοντος, ἐξ οὗ δηλοῦται ὅτι τὸ βιβλίον συνεγράφη μετὰ τὸ 329—8 π. Χ. δηλαδὴ μετὰ τὴν ἀρχοντείαν τούτου.

Τελευταῖον λέγει ὁ Ἀριστοτέλης ὅτι ἐκληροῦντο καὶ ἐν Πειραιεῖ δὴ-

¹ Τὸ μέσον ἐκθύομαι σημαίνει ἀποτρέπω ἄγος διὰ θυσίας, διὰ θυσίας ἐξευμενίζω τοὺς θεούς· τὴν αὐτὴν δὲ σημασίαν φαίνεται ἔχον τὸ ῥῆμα καὶ εἰς ἐνεργητικὴν φωνὴν παρὰ Σοφοκλεῖ (Ἠλέκτρ. 571) «ὡς πατήρ ἀντίσταθμον τοῦ θεοῦ ἐκθύσειε τὴν αὐτοῦ κόρην» ἢ Ἄρτεμις μνησικακήσασα ἐκ τοῦ ἐν τῷ ἄλλοις τῆς φόνου ἐλάφου ὑπὸ τοῦ Ἀγαμέμνονος κατεῖχε τοὺς Ἀχαιοὺς ἐν τῇ Αὐλίδι· ἡναγκάσθη δ' ὁ Ἀγαμέμνων ὅπως ἐξευμενίσῃ τὴν θεὰν νὰ θύσῃ τὴν κόρην αὐτοῦ.—² Ἐν τινι δὲ κωακῇ ἐπιγραφῇ (Paton and Hicks, The Inscr. of Cos ἀρ 44) τὸ ῥῆμα σημαίνει ἀπλῶς θύειν τεταγμένην τινὰ θυσίαν· καὶ τὰ ἱερά ἐχθύσαντες κατὰ τὰ πάτρια».

² Οὐχὶ ἐνιαυτῷ ὡς ἀναγινώσκουσιν οἱ Ὀλλανδοὶ καὶ οἱ Γερμανοὶ ἐκδόται, παραγόμενοι καὶ εἰς ἄλλας παραδιωρήσεις ἕνεκα τῆς ἀναγνώσεως ταύτης. Ἐν τῷ παπύρῳ κεῖται «ἐν τῷ αὐτῷ γίνεταί», εἶνε δ' ὑπὲρ τὴν πρώτην συλλαβὴν τοῦ ῥήματος ἐπιγεγραμμένον πρὸς διόρθωσιν EN. «Ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ» εἶνε βεβαίως πρόχειρος διόρθωσις ὑποδεχθεῖσα καὶ ὑπὸ τοῦ Kenyon, ὅστις ὁμως ὀρθότατα ποιῶν δὲν εἰσήγαγεν αὐτὴν εἰς τὸ κείμενον, διότι ἴσα ἴσα ἐν τῷ αὐτῷ ἐνιαυτῷ (τῷ γ' ἔτει ἐκάστης Ὀλυμπιάδος) ἐγίνοντο τὰ Δῆλια καὶ τὰ Παναθηναῖα, πιθανῶς δὲ καὶ τὰ Ἡράκλεια.

μαρχος καὶ ἐν Σαλαμῖνι ἄρχων, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι δὲν εἶνε βᾶσιμος ἡ γνώμη τῶν παραδεχομένων ὅτι ἡ Σαλαμίς ἀπετέλει δῆμον τῆς Ἀττικῆς ἀπὸ τοῦ Σόλωνος μέχρι τῶν Μακεδονικῶν χρόνων· ἀφ' οὗ ἀπεστέλλετο ἐκεῖσε ἄρχων ἦτο κληρουχία, καίτοι δὲν μνημονεύεται ἐν κεφ. 62 μεταξύ τῶν κληρουχιῶν.

(Ἔπεται τὸ τέλος)

N. Γ. Πολίτης.

ΟΔΟΠΟΡΙΚΑΙ ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

ΕΚ ΚΑΪΡΟΥ ΕΙΣ ΑΝΩ ΑΙΓΥΠΤΟΝ. ΤΟ BARRAGE.

Τὸ Μπαρράζ

Μετὰ ὀκταήμερον ἐργασίαν ἐν Καίρῳ, καὶ πρὶν ἢ ἀναχωρήσω δι' Ἄνω Αἴγυπτον, ἐπωφελήθην τῆς ἐκλεκτῆς συντροφιάς, ἐκ ξένων καὶ ἡμετέρων ὧν καὶ μία Ἀθηναία δεσποινίς καὶ ἐπισκέφθη τὸ Barrage, ἦτοι τὸ φράγμα τῶν ὑδάτων τοῦ ποταμοῦ, ἐν ἐκ τῶν ἐκτάκτων τοῦ αἰῶνος μας ἔργων, καὶ ἀληθὲς ἀριστούργημα καλαισθησίας, καὶ ὀχυρωτικῆς.

Ἡ ἀμάξοστοιχία ἀναχωρεῖ τὴν 8 καὶ 30 τῆς πρωῆας ὥραν, ἐκ τοῦ πρὸς Μ. τοῦ Καίρου σταθμοῦ. Διέρχεται τὰ χωρία Σούμπρα καὶ Καλλιούμε, καὶ φθάνει, μετὰ ἡμίσειαν ὥραν, εἰς τὸν σταθμὸν τοῦ Barrage. Εἰς τὸν σταθμὸν τοῦτον ὑπάρχουσιν οἰκίσκοι τινὲς πλινθόκτιστοι καὶ ἐν μικρὸν ξενοδοχεῖον καὶ καφενεῖον. Ὅπως μεταβῆ τις εἰς τὸ Barrage, εἰσέρχεται εἰς τὰς καθ' ὅλην τὴν ἔκτασιν τούτου κυκλοφορούσας χάριν τῆς ὑπηρεσίας, καὶ τῆς μεταφορᾶς ἀνθρώπων εἰς τὸ χωρίον Μανάσε μικρὰς ἀμάξας, ἐκ τεσσάρων θέσεων (waggonets) κινουμένων ἐπὶ σιδηρῶν γραμμῶν δι' ὑπηρετῶν ἀράβων, καὶ φθάνει μετὰ πέντε λεπτά εἰς τὴν κεντρικὴν διεύθυνσιν, ἔνθα τὰ γραφεῖα. Ἐν τῷ κεντρικῷ τούτῳ γραφεῖῳ εὐρήται χάρτης μὲ κλίμακα 1/1000, ἐξεικονίζων τὴν ἐκ τοῦ ἀρχικοῦ σημείου τοῦ Δέλτα διανο-

¹ Σ. Δ. Παρασσῶ. Αἱ σημειώσεις αὗται, ἃς ἐπιστέλλει ἡμῖν ἐξ Ἀλεξανδρείας ὁ κ. Λεων. Μπαῖρας, δικαστῆς παρὰ τῷ αὐτόθι προξενικῷ δικαστηρίῳ, ἐγράφησαν ὑπὸ τοῦ φιλοπόνου καὶ διακεκομμένου τούτου ὑπαλλήλου κατὰ τὰς ὥρας τῆς σχολῆς αὐτοῦ, ἄνευ φιλολογικῶν ἀξιώσεων, καὶ ὡς ἀτομικαὶ ἐντυπώσεις αὐτοῦ κατὰ τὰς συχὰς περιόδους, ἃς χάριν τῆς ὑπηρεσίας ἐκτελεῖ ἀνὰ τὴν χώραν ἐκείνην. Μετὰ πόσης ὁμως ἀνεπιτηδεύτου γλαφυρότητος καὶ εὐστοχίας εἰσὶ γεγραμμένα καὶ πόσον ἐνδιαφερούσας πληροφορίας παρέχουσιν, οἱ ἀναγνώσται τοῦ «Παρνασσῶ» ἠδυνήθησαν καὶ ἐξ ἄλλων προτέρων δημοσιευθειῶν νὰ ἐκτιμήσωσιν.

μην τῶν ὑδάτων εἰς ὅλην τὴν κάτω Αἴγυπτον. Ἡ ὅλη ἀρδευσις τῶν γαιῶν τούτων γίνεται διὰ τῶν μεγάλων βραχιόνων Ροζέττης καὶ Δαμιέττης καὶ τῶν τεχνητῶν διωρύγων Μαχμουδιέ καὶ Ἰσμαηλίας. Ἐπὶ τῶν δύο πρώτων μεγάλων βραχιόνων καὶ ὀλίγον κάτωθι τοῦ σημείου, ἐνθα ἡ διχοτόμησις τοῦ Νείλου καὶ ἡ ἀρχὴ τοῦ Δέλτα, κατεσκευάσθη τὸ μέγα ἔργον τοῦ Barrage. Ἡ ὅλη αὐτοῦ ἔκτασις εἶνε 2500 μέτρων. Τὸ μέρος τῆς γεφύρας ὕπερ διασχίζει τὸν βραχιονα τῆς Ροζέττης, εἶνε μήκους 475 μέτρων. Ἐχει 62 τόξα ἐκ 4 μέτρων καὶ 99 % καὶ 62 κτιστοὺς στύλους, 1 μ. καὶ 95 %. Τὸ δὲ τῆς Δαμιέττης εἶνε μήκους 500 καὶ ἔχει 72 τόξα καὶ ἰσαριθμοὺς στύλους. Τὸ κενὸν τῆς σχηματιζομένης στοᾶς κλείεται διὰ σιδηρᾶς θύρας, πάχους 40 % τοῦ μέτρου ἄνωθεν ἐκάστου στύλου καὶ ἐπὶ τῆς γεφύρας ὑπάρχει μικρὰ ἔπαλξις δυναμένη νὰ περικλείσῃ ἀρκετοὺς στρατιῶτας, καὶ κατασκευασθεῖσα πιθανῶς πρὸς τὸν σκοπὸν τῆς ὑπερασπίσεως, δι' ἣν περιστάσιν ἤθελεν ἀποπειραθῆ τὴν διάβασιν στολίσκος. Ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς πλευρᾶς τῆς γεφύρας, ὑπάρχει καθ' ὄλον τὸ μήκος αὐτῆς σιδηρᾶ γραμμὴ, ἐφ' ἧς, κινούμενον μηχανήμα ἀναβιβάζει καὶ καταβιβάζει τὰς πελωρίας ταύτας θύρας, τιθέμενον εἰς κίνησιν δι' ἐργατῶν. Ὅταν δὲν ὑπάρχῃ ἀνάγκη ἀρδεύσεως, αἱ θύραι αὐταὶ πίπτουσι, καὶ εἰς τὰς δύο γεφύρας, καὶ οὕτως ὁ Νεῖλος περικλειόμενος, σχηματίζει μεγάλην παρακαταθήκην ὕδατος (réservoir), ἐκ τε τῶν δύο μεγάλων βραχιόνων καὶ τοῦ ἄνωθεν αὐτῶν ποταμοῦ, μέχρι τοῦ Χιλουάν. Κάτωθι δὲ τῶν πιπτουσῶν θυρῶν ρεεῖ ἐν μέρος αὐτοῦ. Τὸ ἄκρον τοῦ Δέλτα περιβάλλει τοῖχος (quai) μήκους 1500 μέτρων, Ἐπὶ τῶν δύο ἄκρων ἐκάστης γεφύρας καὶ ἐν τῷ μέσῳ ὑπάρχουσι μικραὶ γέφυραι κινηταὶ (pont-levis), αἵτινες ἀνοίγουσιν ὀρθοῦμεναι δι' ἀλύσσεων ὅπως διέλθωσι τὰ πλείοντα τὸν ποταμὸν, καὶ μεταφέροντα τὸν βάμβακα καὶ ἄλλα προϊόντα πλοιάρια. Εἰς ἐκάστον δ' ἄκρον κεῖνται ὠραῖαι οἰκοδομαί, ὑψηλαί, γοθικοῦ ρυθμοῦ μετὰ πυργίσκων, ἐξ ὧν ἡ θέα ἐκτείνεται μέχρι τῶν Πυραμίδων καὶ ἐπὶ μεγάλου μέρους τῆς κοιλάδος τοῦ Νείλου. Ὅντως εὐτυχῆς ἡ Αἴγυπτος, δυναμένη νὰ καυχᾶται ὅτι ἐν αὐτῇ κατεσκευάσθησαν τὰ δύο μεγαλειότερα τοῦ αἰῶνός μας ἔργα, τὸ τῆς Διῶρυγος τοῦ Σουέζ, καὶ τὸ τοῦ Barrage. Διὰ τὸ τελευταῖον τοῦτο ἐδαπανήθησαν πλεον τῶν 200 ἑκατ. Κατασκευαστῆς αὐτοῦ ὑπῆρξεν ὁ Γάλλος μηχανικὸς Mougel-Bey, ὁ δὲ θεμέλιος λίθος ἐτέθη ἐπὶ Μεχμέτ-Ἀλῆ τῷ 1847. Κατὰ τὴν τελετὴν ταύτην τῶν ἐγκαινίων παρέστησαν 15,000 στρατιῶται, οἵτινες καὶ ἔλαβον μέρος εἰς τὴν ἐργασίαν. Ὅλοι οἱ ὑπάλληλοι τοῦ κράτους, καὶ οἱ ἀρχηγοὶ τῶν διαφορῶν θρη-

σκαιῶν ἔλαβον ἐπίσης μέρος εἰς τὴν ἑορτὴν ταύτην, καθ' ἣν ἐθυσιάσθησαν 50 βούβαλοι, καὶ ἦτις ἐτελείωσε μὲ μεγάλα δαῖπνα καὶ χορούς. Ἐπὶ τῶν Ἀγγλῶν ἐγένοντο πολλαὶ ἐργασίαι, καὶ δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι εἰς αὐτοὺς ὀφείλεται ἡ χρησιμοποίησις τοῦ μεγάλου τούτου ἔργου τελευταίως, καθ' ἣν ἐποχὴν δηλαδὴ ὁ κατασκευαστῆς τούτου Mougel-Bey ἀπέθνησκεν ἐπὶ ψάθης ἐν Γαλλίᾳ. Τοιοῦτον, ἐν συντομίᾳ, τὸ τοῦ Barrage ἔργον, δι' οὗ ὁ μέγας ποταμὸς Νεῖλος ἐτέθη ὑπὸ τὰς κλειδας, καὶ εἰς τὴν διάθεσιν τῶν μηχανικῶν τῆς Αἴγυπτου.

Ἡ ἄνω Αἴγυπτος

Ἀνεχωρήσαμεν ἐκ Καΐρου δι' ἄνω Αἴγυπτον τὴν 8ην ἀκριβῶς τῆς πρώτης ὥραν. Ἡ ἀμαξοστοιχία διέρχεται τὸν Νεῖλον, διὰ τῆς μεταξύ τῶν σταθμῶν Ράμλε Μπουλάχ καὶ Ἀμπαμπέχ γεφύρας, ἀρκούντως μεγάλης, καὶ ἐκ σιδήρου, καὶ ἀφοῦ διέλθῃ τὸν σταθμὸν Μπουλάχ-Ντακρά, εἰσέρχεται εἰς τὴν ἄνω Αἴγυπτον, καὶ ἐν τῇ Μουδιριά (Νομαρχία) τῆς Γκιζας. Ἐν τῇ χώρᾳ ταύτῃ παύει τὸ βασιλεῖον τοῦ βάμβακος καὶ ἀρχεται τὸ τοῦ ζακχαροκαλάμου. Κατὰ τὴν ἐποχὴν ταύτην ὁ Νεῖλος εἶνε εἰς τὴν ἀνωτέραν του ὕψωσιν, τούτου ἕνεκα, καὶ μεγάλη ὑπῆρξεν ἡ ἐκπληξίς μου, ὅταν ἡμίσειαν ὥραν ἀπὸ τοῦ Καΐρου εὐρέθην ἐντὸς θαλάσσης, ἐντὸς τῶν πλημμυρισμένων δηλαδὴ, ἀπεράντου ἐκτάσεως γαιῶν. Δὲν ἐγνώριζον πλεον ἂν διὰ τῆς σιδηροδρομικῆς ὁλκῆς διέσχίζον ξηράν, ἢ ἔπλεον θάλασσαν. Ἐντὸς τῆς ἀμάξης καθήμενος, ἔβλεπον καὶ ἐκ τοῦ ἐνός καὶ τοῦ ἄλλου μέρους θάλασσαν μέχρι τοῦ ὀρίζοντος, καὶ θάλασσαν μάλιστα μετὰ κυμάτων, ἅτινα ἐξέσπων ἐπὶ τῆς ὁδοῦ, ἐξ ἧς διήρχετο ἡ σιδηροδρομικὴ ὁλκὴ καὶ μεθ' ὅλου τοῦ θορύβου ὃν παράγει τὸ κύμα ἐπὶ τῆς παραλίας. Περιέργος τῇ ἀληθείᾳ εἰκῶν! Κατὰ διαστήματα ἀνέδυσον ἐκ τῆς θαλάσσης ταύτης μικρὰ χωρία μετὰ τῶν φοινίκων, συγκαινωνοῦντα μεταξύ των διὰ πλοιαρίων, ἅτινα ἐταξείδευον δι' ἰστιῶν, καὶ τὰ ὅποια καθίστων γραφικώτερον τὸ θέαμα. —πολλὰ ἐξ αὐτῶν διήρχοντο πλησίον ἡμῶν.

Ἡ σιδηροδρομικὴ ὁλκὴ βαδίζει ἐπὶ γραμμῆς παραλλήλου τοῦ Νείλου. Παραπλεύρως αὐτοῦ, ἐπὶ τῆς ἀνατολικῆς ὄχθης, ἐκτείνεται ἡ σειρά τῶν ὀρέων Μοκάταμ, κάτωθι τῶν ὁποίων, καὶ ἐπὶ τῆς ἑχθῆς κεῖνται κῆποι, ἐφ' ὧν ὁ ὀφθαλμὸς ἐπαναπαύεται ἡδύτατα, καὶ ἐν οἷς διακρίνονται αἱ ὑψιτενεῖς ἀκακίαι καὶ αἱ βαθύσκιαι συκομωρέαι μετὰ μεγάλου ἀριθμοῦ γαζιῶν. Ἐπαναλαμβάνω ὅτι εἶνε ἀδύνατον νὰ ἴδῃ τις γραφικώτερον θέαμα, ὁμολογῶ δὲ ὅτι δὲν ἐφάνταζόμεν τὴν ἄνω Αἴγυπτον, μὲ τόσην ποικιλίαν φύσεως. Μίαν καὶ ἡμίσειαν ὥραν μακρὰν τοῦ Καΐρου καὶ

μεταξύ τῶν χωρίων Ματανιέ καὶ Καφρ-άμαρ, πρὸς τὸ μεσημβρινὸν μέρος, εὐρίσκεται ἡ πυραμὶς τοῦ Μείδουμ. Μετὰ τὸ Καφρ-άμαρ περὶ τὴν 10 ὥραν ἡ ὄλκῃ φθάνει εἰς Βάσταν, χωρίον ἀραβικὸν ἐν γραφικῇ θέσει. Ἐξῶθεν τοῦ χωρίου τούτου ἡ ἀμαξοστοιχία διέρχεται γέφυραν μῆκους πλέον τῶν 500 μέτρων, ἀνεγερθεῖσαν ἐπὶ τῆς μεγάλης διώρυγος, δι' ἧς εἰσέρχονται τὰ ὕδατα, καὶ πλημμυροῦσιν αἱ γαῖαι. Περὶ τὴν 11 ὥραν ἐφθάσαμεν εἰς Μπενί-Σουέφ πρωτεύουσαν τῆς ὁμωνύμου Μουδιρίας. Ἡ πόλις αὕτη ἔχει πληθυσμὸν περὶ τὰς 40 χιλ., ἐξ ὧν μόλις 100 Ἕλληνες. Ἐκ τοῦ σταθμοῦ παρετήρουν ἀρκετὰς οἰκοδομὰς μεγάλας, ἐν ξενοδοχείῳ, καὶ δύο ἐκκοικιστικὰς μηχανὰς, ὧν ἡ μὲν μία ἀνήκει εἰς τὸν Ἄγγλον Κάρβερ, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὸν ὁμογενῆ Οἰκονόμου, τὸν δωρητὴν καλῆς βιβλιοθήκης ἐκ νομικῶν συγγραμμάτων πρὸς τὸ ἡμέτερον Γενικὸν Προξενεῖον ἐν Ἀλεξανδρείᾳ. Ἡμίσειαν ὥραν μετὰ τὸ Μπενί-Σουέφ διερχόμεθα διὰ μικροῦ ἀραβικοῦ χωρίου, ἐνθα καὶ μεγάλη μηχανὴ ζακχαροκαλάμου ἀνήκουσα εἰς τὴν Δάιραν Σανίαν. Μετὰ τὸ χωρίον τοῦτο διεκόπτοντο καὶ αἱ πλημμυρισμέναι γαῖαι, καὶ εἰσῆλθον ἐντὸς πρασίνου τάπητος. Δὲν ἀπηλαύσαμεν ἐπὶ πολὺ τοῦ θεάματος τούτου, καὶ μετὰ δρόμον $\frac{5}{8}$ τῆς ὥρας καὶ ἔξωθεν τοῦ χωρίου Φάντε, ἀνεφάνησαν καὶ πάλιν πλημμυρισμέναι γαῖαι, ἀλλὰ πρὸς τὸ νότιον μόνον μέρος, καὶ ὁμοιάζουσαι πρὸς λίμνην, γύρωθεν τῆς ὁποίας ἦσαν μεγάλα δένδρα καὶ ὁ αἰώνιος φοῖνιξ. Ἐκ τοῦ σημείου τούτου ἄρχεται πλέον ἡ ἀνυπόφορος κόνις, διεισδύουσα καὶ διὰ τῶν κεκλεισμένων θυρίδων τῆς σιδηροδρομικῆς ἀμαξίας. Ἐπὶ δύο ὀλοκλήρους ὥρας ἐμένομεν μετ' ὄλην τὴν ζέστην τῆς μεσημβρίας μετὰ κλειστῶν παραθύρων, ὅπως ἀποφύγωμεν τὴν κόνιν· οἷα ἀβελτηρία τῆς Αἴγυπτ. Κυβερνήσεως, ἥτις, ἐνῶ ἀπολαμβάνει τσαῦτα κέρδη, ἐκ τῶν σιδηροδρόμων τῆς (πλέον τῶν 50 τοῖς % ἐπὶ τοῦ καθαροῦ) οὐδέποτε ἐφρόντισε νὰ ἐπιχαλικώσῃ τὰς γραμμὰς αὐτῆς, ὅπως ἐκλείψῃ ἡ ἀληθὴς αὕτη μάλιστα διὰ τοὺς ταξειδεύοντας! Περὶ ὥραν δευτέραν μ. μ. ἐφθάσαμεν εἰς τὸ πέρας τοῦ ταξειδίου ἡμῶν, εἰς Μίνιαν. Ἡ πόλις αὕτη κεῖται ἐπὶ τῆς δυτικῆς τοῦ Νείλου ὄχθης. Εἶνε πρωτεύουσα τῆς ὁμωνύμου Μουδιρίας, ἔχει πληθυσμὸν περὶ τὰς 25000, ἐξ ὧν μόνον 80—100 Ἕλληνες. Ἐχει ἀρκετὸν ἀριθμὸν καλῶν οἰκοδομῶν, δύο μετρίας τάξεως ξενοδοχεῖα παρ' Ἑλλήνων διευθυνόμενα, ἐν ὡραῖον καφενεῖον (Café), ἐκκλησίαν ὀρθόδοξον, ἀρκετὰ κομφὴν ὁ Ἄγ. Ἰωάννης, ἐκκλησίαν κοπτικὴν, καὶ ἀρκετὰ τζαμιά. Ἐχει δύο ἐκκοικιστικὰς τοῦ βάμβακος μηχανὰς, ὧν ἡ μία ἀνήκει εἰς τοὺς ὁμογενεῖς Ἀλφιέρην καὶ Βιτιάδην, ἡ δ' ἑτέρα εἰς τὸν Γάλλον Ἄλλε. Τὸν διὰ τὴν ἐκκόκισιν βάμβακα μεταφέρουσι διὰ τοῦ

ποταμοῦ πλοίαρια ἐκ Μπενί-Σουέφ καὶ ἄλλων γειτονικῶν μερῶν, ἀλλ' ὡς ἐν ἀρχῇ εἶπον, ἐν τῇ ἄνω Αἴγύπτῳ βασιλεύει οὐχὶ ὁ βάμβαξ ἀλλὰ τὸ ζακχαροκάλαμον καὶ οἱ λοιποὶ δημητριακοὶ καρποί. Ὁ ἐκ τῆς ὄλης ἄνω Αἴγύπτου βάμβαξ δὲν ὑπερβαίνει τὰς 200,000 καντάρια, ἐν ᾧ ἡ παραγωγή αὐτοῦ εἰς τὴν κάτω Αἴγυπτον φθάνει εἰς τὰς καλὰς ἐσοδείας μέχρι 5 ἰακτομ.

Αἱ καθ' ὄλην τὴν ἄνω Αἴγυπτον μηχαναὶ ζακχαροκαλάμου εἰσὶν 7, ὧν αἱ 5 ἀνήκουσιν εἰς τὴν Δάιραν Σανίαν¹ καὶ 2 εἰς ἰδιώτας. Τὸ ποσὸν τῆς παραγομένης ζακχαρέως ἀνὰ πᾶσαν τὴν ἄνω Αἴγυπτον ἀνέρχεται εἰς 1 ἰακτομ. καντάρια κατ' ἔτος. Ἡ κυριωτέρα ἀτμομηχανὴ εἶνε ἡ ἐν Μίνιᾳ· ἐν αὐτῇ ἐργάζονται περὶ τὰς 3,000 ἐργάται, παράγει δὲ περὶ τὰς 200 χιλ. καντάρια ἐτησίως. Ἡ τοῦ ζακχαροκαλάμου καλλιέργεια εἶνε τὰ μάλα προσοδοφόρος. Ἐχει ἔξοδα καλλιέργειας ἐν γένει 7—8 κατὰ φεδάνιον λίρας, ἐν ᾧ ἀποφέρει 20—22 λίρας. Ἡ ἐν Μίνιᾳ μηχανὴ καταναλίσκει καθ' ἑκάστην περὶ τὰς 30,000 καντάρια ζακχαροκαλάμου καὶ παράγει 2 χιλ. καντ. ζάκχαριν. Ἡ κατασκευαζομένη παρὰ τῆς μηχανῆς ζάκχαρις εἶνε τριῶν ποιότητων· ἀλλὰ πρὸς τούτοις παράγεται ἐξ αὐτῆς εἶδος μέλιτος καὶ οἰνόπνευμα. Πλησίον τῆς ἐν Μίνιᾳ μηχανῆς ὑπάρχει καὶ τὸ τοῦ Κεδίβου Ἰσμαήλ ἀνάκτορον, ἐντελῶς ἀνατολικοῦ σχεδίου. Εἰς τὸν Κεδίβην τούτον ὀφείλει ἡ ἄνω Αἴγυπτος τὸν σιδηροδρόμον καὶ τὴν διώρυγαν τῆς Ἰμπραημίας, δι' ἧς ποτιζονται αἱ ἀπέραντοι γαῖαι. Ἐν Μίνιᾳ δὲν ὑπάρχουσιν ἀρχαιότητες αἰγυπτιακαί, ἀλλὰ μόνον εἰς ἀπόστασιν μιᾶς ὥρας τάφοι τινές, οὓς δυστυχῶς δὲν ἠδυνήθη δι' ἔλλειψιν χρόνου νὰ ἐπισκεφθῶ. Μετὰ διήμερον διαμονὴν ἐν Μίνιᾳ ἀνεχώρησα διὰ τῆς ἰδίας γραμμῆς, οὐδὲν νεώτερον ἔχων νὰ ἴδω, οὐδὲν ἀπολύτως πλέον νὰ θαυμάσω, ἢ μόνον περὶ τὴν δύσιν τοῦ ἡλίου τὸν μακρόθεν φαινόμενον Νεῖλον, δικαιοῦντα τὴν ἔκφρασιν τοῦ συγγραφέως τῶν Orientales :

Comme une peau de tigre, au couchant s'allongait
Le Nil, tacheté d'îles.

Ἐν Ἀλεξανδρείᾳ.

Λεωνίδας Μπαῖρας

¹ Τράπεζα, εἰς ἣν ἀνήκουσι τὰ κτήματα τοῦ πρῶην Κεδίβου Ἰσμαήλ, διοικουμένη παρ' ἐπιτροπῆς συστηθείσης συγχρόνως μετὰ τὴν σύστασιν τοῦ Contrôle ἐν Αἴγύπτῳ. Τὰ κτήματα ταῦτα ὑπολογίζονται εἰς πλέον τοῦ ἡμίσεος τῶν καλλιεργησίμων ἐν Αἴγύπτῳ γαιῶν.

ΜΕΓΑΣ ΕΝ ΚΡΗΤΗ ΣΕΙΣΜΟΣ

ΚΑΤΑ ΤΟ 1629

Ὁ Ἀνδρέας Ρούσος πλοίαρχος ἐμπορικοῦ πλοίου, καταπλεύσας εἰς Ζάκυνθον ὁμολογεῖ μεθ' ὄρκου εἰς τὰς ἀρμοδίας ἀρχάς καὶ εἰς τὸν ἑβραῖον Ἀβραάμ Κανδιώτην, εἰς δὲ ἀνήκει τὸ φορτίον, ὅτι :

«Τῆ 27 Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1629 ἀναχωρήσας περὶ τὸ μεσονύκτιον ἐκ Κρήτης, μετὰ δέκα περίπου ὥρας, ἂν καὶ ὁ καιρὸς ἦτο κακλός, καὶ ἄνεμος δὲν ἔπνεε καὶ ὁ οὐρανὸς ἦτο λίαν κυανῶς (azzur-rissimo), αἰφνης εἶδον μακρόθεν πρὸς βορρᾶν εἰς τὴν θάλασσαν «βουὰ κυμάτων, ἅτινα ἐκ τοῦ ἀφροῦ ἐφαίνοντο ὡς χιονοσκεπῆ, καὶ «πρὸς νότον διευθυνόμενα ὡς ἀστραπή. Ἐν ριπῇ ὀφθαλμοῦ καὶ ἡ πέ-«ριξ ἡμῶν θάλασσα ἐπάφλαζε καὶ ἤφριζε. Πρὶν δὲ λάβω τὸν καιρὸν «ἀνὰ ἐρωτήσω τὸν πηδαλιούχον περὶ τοῦ πρωτοφανοῦς τούτου παραδό-«ξου φαινομένου, ἤκουσα ὑποθαλάσσιον θόρυβον ὁμοιάζοντα μὲ ἀλύσεις «συρομένας. Ἐνόμισα ὅτι τὸ πλοῖον ἐσταμάτησεν ἢ μάλλον ὅτι προσέ-«κρουσεν εἰς βράχους, ὅτι κατεποντίσθημεν διότι, ἂν καὶ πολὺ μακρὰν «ἤμεθα τῶν φοβερῶν ἐκείνων θαλασσιῶν βουνῶν, οὐχ ἦττον ἢ θά-«λασσα ἔνθα εὐρισκόμεθα ἦτο τόσον ἀγρία, ὥστε ἐνόμισα ὅτι τὸ πλοῖον «ἔγεινε βορὰ τοῦ καταστρεπτικοῦ ἐκείνου κύματος. Ἐπανῆλθεν ἡ ἡρε-«μία, ἂν καὶ ἡ θάλασσα ἐξηκολούθει βράζουσα (bollire). Τότε μόνον «ἤκουσα τὰς ἀπελπιστικὰς φωνὰς τῶν ναυτῶν μου. Καίπερ ἡμιθανεῖς, «ἐστρέψαμεν τοὺς ὀφθαλμούς πρὸς τὰ κύματα, ἐκ τοῦ φόβου μήπως «ἐπαναληφθῆ τὸ κακόν, ἀλλὰ τὰ κύματα προὐχώρουσαν πρὸς νότον ἀφι-«νοντα ὀπισθεν γαλήνην μὲν, ἀλλὰ τεταραγμένην θάλασσαν, φαιοῦ «χρώματος μετὰ μικροῦ ἀφροῦ, ἐνῶ ὁ οὐρανὸς ἐξηκολούθει νὰ εἶνε λίαν «κυανῶς καὶ αἰθριος. Εἰς τὴν θάλασσαν εἶδομεν λείψανα πλοίου. «Πάντα ταῦτα συνέβησαν εἰς ὀλίγιστα λεπτά. Μόλις ἀνέλαβον εἶδον, «μετ' ἄλγους τῆς ψυχῆς μου, ὅτι ἔλειπεν ὁ ναυτόπαις (mozzo) καὶ «τὰ ἐπὶ τοῦ καταστρώματος βυτία (botte) 1».

Αἱ ἀρχαὶ ἀπέδέχθησαν τὴν ὁμολογίαν ταύτην τοῦ πλοίαρχου, οὐχὶ ὁμῶς καὶ ὁ ἑβραῖος ἔμπορος, ὅστις ἀπῆτει τὴν πληρωμὴν τῶν ἀπολεσθέν-

1 Diversorum Reggimento G. Bembo ('Αρχαιοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια) καὶ Carte Sanità ('Αρχαιοφυλακεῖον).

των, ἐπιμένων ὅτι ἦτο ἀδύνατον νὰ συμβῶσι τὰ παρὰ τοῦ πλοίαρχου λεγόμενα καὶ ἐπομένως ἀξιῶν καὶ νὰ τιμωρηθῆ ὁ Ἀνδρέας Ρούσος, ὁ ἀτυχὴς πλοίαρχος. Ὁ προβλεπτής Βέμβος ἐπὶ τῆς κατηγορίας ταύτης ἀπεφάνθη ὅτι ἐκ τῆς γενομένης ἀνακρίσεως δὲν προέκυπτεν ὅτι ὁ πλοίαρχος ἦτο ἄξιος τιμωρίας καὶ ἀφοῦ ἡ διοίκησις (Reggimento) ἐπισήμως ἤθελε μάθει τὴν ἀλήθειαν, ἂν μὲν ὁ πλοίαρχος ἠπάτησε τὰς ἀρχάς ἰδίως, θὰ ἐτιμωρεῖτο παραδειγματικῶς· ἂν δὲ ὁμολόγησε τὴν ἀλήθειαν, τότε παραδειγματικῶς ἐπίσης θὰ ἐτιμωρεῖτο ὁ ἔμπορος 1.

Μετὰ παρέλευσιν μηνῶν ἕνεκα σφοδρᾶς τρικυμίας, κατέπλευσεν εἰς τὸν λιμένα Ζακύνθου ἰσπανικὸν πολεμικὸν πλοῖον, οὗ ὁ πλοίαρχος ἦτο τοῦ προβλεπτοῦ φίλος. Οὗτος σὺν ἄλλοις περιέργοις διηγήθη ὅτι ἐνῶ τὸ πλοῖόν του εἶχεν ἀναχωρήσει κατὰ τὰς ἀρχάς τοῦ Μαρτίου ἐκ Μήλου, αἰφνης ἡ θάλασσα ἐξηγριώθη, ἐταράχθη, ἂν καὶ ὁ καιρὸς ἦτο ὠραῖος καὶ οὐδὲ ἄνεμος ἔπνεε καὶ καύσων ὑπερβολικὸς ἐπεκράτει. Καὶ οὐ μόνον τὴν πλήμμυραν ταύτην παρετήρησε καὶ αἰφνιδίως ἀνυψωθέντα ἐξ ἀφροῦ θαλάσσια βουὰ, διευθυνόμενα πρὸς τὰ νοτιοανατολικά, ἀλλὰ καὶ ὑποβρόχιον ταραχὴν ἡσθάνθη ὁμοιάζουσαν μὲ δυνατὴν θραῦσιν σανίδων (spezzamento di tavole). Τὸ πλοῖόν του οὐδὲν δυσάρεστον ἔπαθε, καὶ μόνον τὸ πλήρωμα κατεπλάγη ἐκ τοῦ φόβου. Καταπλεύσαντες εἰς Κύθηρα, ἔμαθον ὅτι κατὰ τὴν αὐτὴν ἡμέραν καὶ ὄραν ἡσθάνθησαν αὐτόθι οἱ κάτοικοι σεισμὸν μετρίως σφοδρότητας· ἡ θάλασσα εἰς τὴν προκυμαίαν τῆς νήσου οὐδὲν ἔκτακτον φαινόμενον παρούσασεν, εἰμὴ μικρὰν πλημμυρίδα 2. Ὁ προβλεπτής παρεκάλεσε νὰ καταθέσῃ πάντα ταῦτα ἐπισήμως, ὅπως χρησιμεύσωσιν ὑπὲρ τῆς ἀθώσεως τοῦ πλοίαρχου, τοῦ κατηγορουμένου παρὰ τοῦ ἑβραίου ἐμπόρου ἐπὶ ἀπάτη 3.

Μετὰ παρέλευσιν ἕξ μηνῶν ἀφίκετο εἰς Ζάκυνθον πλοίαρχος πολεμικῆς ἐνετικῆς γαλέρας ἐκ Κερκύρας, ὅστις, μαθὼν τὴν περιέργον τοῦ ἑβραίου κατηγορίαν κατὰ τοῦ πλοίαρχου, κατέθεσεν ὅτι περιπλέων κατὰ τὸν Μάρτιον μῆνα εἶδεν ἐπὶ τῆς θαλάσσης λείψανα πλοίων καὶ πτώματα ναυαγῶν καὶ ἄλλα ἀποδεικνύοντα σοβαρὰ ναυάγια. Περὶ σεισμοῦ οὐδὲν ὁμῶς εἶχεν ἀκούσει 4.

Ἐν ἔγγραφον τοῦ 1631 (Ἰανουαρίου 4) προερχόμενον ἐκ τοῦ διοι-

1 Filze Ordini diversi ('Αρχαιοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια).

2 Carte diverse 1600-1700 non registratie nei libri ('Αρχαιοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια).

3 Libri lettere ('Αρχαιοφυλακεῖον).

4 Filza avvisi ('Αρχαιοφυλακεῖον).

κητηρίου (Reggimento) τεκμηριώσθε ότι αἱ ἀρχαὶ ἔλαβον τὰς σχετικὰς πληροφορίες ἐπισήμως, ἀς δυστυχῶς δὲν εὐρομεν ἐν τῷ φακέλλῳ. Τὸ ἔγγραφο τοῦτο ἐν συντόμῳ ἔλεγεν ὅτι: «Ἐκ τῶν ἐπισήμων πληροφοριῶν «καὶ καταθέσεων διαφόρων ἀξιοπίστων μαρτύρων ἡ ὁμολογία τοῦ πλοιάρχου Ρούσου καταφαίνεται πιστὴ καὶ ἀληθὴς (fedele e vera). Γνωρίζει ἐπίσης ἐπισήμως ἡ δικαιοσύνη ὅτι ἐκ τῆς θαλασσοῦ ἐκείνης στιγμιαίας διαταρᾶξεως πολλὰ ναυάγια συνέβησαν. Ἐπομένως, κατὰ τὴν «γενομένην ἀπόφασιν τῆς δευτέρας Ἰαπωνίου τοῦ ἔτους 1629, σήμερον «καταδικάζομεν τὸν Ἑβραῖον Κανδιώτην διὰ τὴν δυσπιστίαν του πρὸς «τὰς ἀρχάς, νὰ ἐκτεθῆ ἐπὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὸν κύφωνα (berlina) «ἐντὸς τῆς πόλεως Ζακύνθου καὶ ἐπὶ μίαν ἡμέραν εἰς τὸ προάστειον «τοῦ Αἰγιαλοῦ, εἰς τριῶν μηνῶν φυλάκισιν καὶ εἰς τὰ ἔξοδα τῆς «ἀδίκης. Ὁ δὲ πλοίαρχος ἔχει τὸ δικαίωμα νὰ ζητήσῃ ἀποζημιώσιν διὰ «τὴν χρονοτριβὴν του¹.»

* *

Τὰ περίεργα ταῦτα ἀναγνόντες πρὸ τεσσάρων ἐτῶν, ἀντεγράψαμεν τὰ σχετικὰ ἀποσπάσματα, ὅπως ἐξετάσωμεν τοὺς ἱστορικοὺς καὶ μάθωμεν ὁ μέγας οὗτος σεισμός, ὁ ἔχων βεβαίως τὸ σεισμογόνον κέντρον εἰς τὴν θάλασσαν τὴν μεταξὺ Κρήτης, Θήρας, Μήλου καὶ Κυθήρων, ἐπήνεγκέ που καταστροφὰς. Δυστυχῶς ἐκ τῶν ἱστορικῶν, οὓς προχείρους εἶχομεν, οὐδὲν ἠδυνήθημεν νὰ ἐξαγάγωμεν. Ἡ προσοχὴ ἡμῶν εἶχε ἰδίως περιστραφῆ εἰς τὴν πολλάκις σειομένην Κρήτην, ἣτις εἶνε, ὡς γνωστόν, αὐτόσειστος καὶ ὑπέστη εἰς τινὰ παράλια ἐξάρσεις². ἄλλ' αἱ ἐλπίδες ἡμῶν ἀπέβησαν μάταιαι.

Ὅτε πρὸ τριῶν ἐτῶν ὁ κ. Ν. Σταυράκης ἐξέδωκε τὴν Στατιστικὴν τοῦ πληθυσμοῦ τῆς Κρήτης μετὰ ἀξιολόγου εἰσαγωγικῆς μελέτης, εἶδομεν ὅτι φιλοπόνως συνεπλήρωσε τὸν κατάλογον τῶν σεισμῶν τῆς Κρήτης δι' ὧν ἠδυνήθη εἰδήσεων, ἐκ πηγῶν ἢ ἐκ παραδόσεων καὶ συγχρόνων παρατηρήσεων. Ἄλλ' ὁ κ. Σταυράκης ἀναφέρει (σελ. 108) ὅτι κατὰ τὸν δέκατον ἑβδόμον αἰῶνα μόνον ἑπτὰ σεισμοὶ συνεκλόνησαν τὴν Κρήτην, κατὰ τὰ ἔτη 1604, 1612, 1650, 1662, 1665, 1673, 1681.

Εὐτυχῶς πρὸ δύο μηνῶν ἠγοράσαμεν ἀρχαῖον ἐκκλησιαστικὸν κώδικα ἀνήκοντα εἰς Κρήτα, καὶ ἐδώρησαμεν αὐτὸν εἰς τὴν Δημοτικὴν Φωσκολιανὴν Βιβλιοθήκην. Ἐν τῷ κώδικι τούτῳ ὑπάρχει χειρόγραφος

¹ Sentenze diverse 1600—1650 (Ἀρχειοφυλακεῖον ὑπὸ τὰ Δικαστήρια).

² Ὁρα Issel Le oscillazioni lente del suolo o Bradisismi σελ 278—279 Genova 1873.

τοῦ ἱερέως σημείωσις λέγουσα ὅτι τῇ εἰκοστῇ ἑβδόμῃ Φεβρουαρίου τοῦ ἔτους 1629 σφοδρὰὶ δονήσεις ἐπήνεγκον ἐπὶ τῆς νήσου Κρήτης ἀρκετὰς ζημίας. «αχκθ' μηνὶ φεβρουαρίου εἰς τὰς κζ', ἡμέρᾳ σάββατῳ τῆς «Σταυροπροσκυνήσεως, ὥρα τετάρτη τῆς ἡμέρας ἐγένικε σεισμός μέγας εἰς ὅλον τὸ νησί τῆς Κρήτης καὶ ἐπέσασιν σπήτια καὶ ἐπλακῶσασιν ἀνθρώπους πολλοὺς καὶ τὰς καμπάνας γιὰ τὴ χώρας (sic) καὶ «σούντανε ὅπου ἐλέγασιν οἱ ἀνθρωποι πῶς δίδουσιν κάτω νὰ χαλᾶν καὶ «ἢ ἐκκλησίαις καὶ νοίξασιν καὶ ἡ γῆ ἐβρ. ¹... καὶ οἴτριμε (sic) ὅπου «ἐλέγαμε κάθε πρᾶγμα πῶς θέλει νὰνοίξῃ ἡ γῆς νὰ μᾶς καταπιῇ». Ἐπειδὴ, ὡς ἀνωτέρω εἵπομεν, εἰς οὐδένα τῶν γνωστῶν ἡμῶν ἱστορικῶν εἶδομεν ἀναφερόμενον τὸν σεισμόν τοῦτον, ἐνομίσσαμεν καλὸν νὰ δημοσιεύωμεν ὅ,τι περὶ αὐτοῦ ἀνέγνωμεν εἰς τ' ἀνέκδοτα ἐπίσημα ἔγγραφα.

Σπυρίδων δὲ Βιάζης

ΕΦΙΑΛΤΗΣ

Ἡ τράπεζα εἶχε πρὸ πολλοῦ ἀρχίσει νὰ περιστρέφεται παραδόξως, καὶ ὁ λαμπτήρ νὰ διαγράφῃ κύκλους φωτεινοὺς, καὶ οἱ τοῖχοι προσήγιζον ἐχθρικῶς πρὸς ἀλλήλους ὡσεὶ ἐμελλον νὰ συγκρουσθῶσιν, ὅταν ὁ Πέτρος ἀπεφάσισε νὰ ἐξέλθῃ τοῦ οἰνοπωλείου.

Ἦτο παραμονὴ μεγάλης ἑορτῆς καὶ ἡ ὥρα βεβαίως θὰ ἦτο μεσονύκτιον. Ἐπειτα ἐκάθητο πολὺ μακρὰν, ἔπρεπε νὰ περάσῃ δάσος ὀλόκληρον ὅπως φθάσῃ εἰς τὴν οἰκίαν του.

Ὅτε καὶ αὐτὸς δὲν ἐνθυμεῖτο πόσον οἶνον εἶχε πῖει, καὶ πόσα σιγάρα εἶχε καπνίσει διὰ τεραστίας πίπας ἀκαθάρτου καὶ ἀποπνεύσεως ἀφορήτως νικοτιανῆς. Ἐνθυμεῖτο μόνον τὴν περίεργον δίψαν τὴν ὅποιαν τῷ ἐπροξένησαν τὰ πρῶτα ποτήρια, δίψαν ὑπέμετρον τὴν ὅποιαν μάτην ἐπολέμησε νὰ κορέσῃ. Βεβαίως θὰ ἦτο ἡ πρώτη φορὰ καθ' ἣν ἐμέθυσκεν εἰς τὴν ζωὴν του. Ἦτο πάντοτε μελαγχολικὸς καὶ φιλάσθενος, ὥστε ἐσυνεῖθιζε μετὰ τὴν ἐργασίαν του εἰς τὰ σφαγεῖα, καὶ τὴν πώλησιν εἰς τὸ κρεωπωλεῖον, νὰ πηγαίνει κατ' εὐθείαν εἰς τὸν οἶκόν του. Ἀπόψε ὁμως παρεσύρθη. Μετὰ πολύωρον ἐργασίαν κοπιώδη καὶ κάπως ἀηδῆ, ἐπῆγε μὲ τοὺς φίλους του εἰς τὸ οἰνοπωλεῖον, ἔφαγε, ἔπειτα ἔπιεν ἓν ποτήριον, τὸν ἐκέρασαν καὶ ἄλλο, ἔπειτα ἄλλο, ἐδίψασε, ἔπιε καὶ τέταρτον, ἐκάπνισε πολὺ μολονότι ἀσυνεῖθιστος, καὶ τὸρα

¹ Δυσανάγνωστον.

ἐξήρχετο μὲ βήματα ὄχι τὸσον ἀσφαλῆ, καὶ μὲ κεφαλὴν περιδινουμένην.

Ἐκαληνύκτισε τοὺς φίλους του, οἵτινες μάτην ἠθέλησαν νὰ τὸν κρατήσωσι, καὶ ἐξῆλθεν εἰς τὴν ὁδόν.

Μετ' ὀλίγον ἀφῆκεν ὀπισθὲν του καὶ τὰς τελευταίας οἰκίας τῆς πολίχνης καὶ ἐπροχώρει εἰς πλήρη ἐξοχήν.

Ἀπὸ τὴν θερμότητα καὶ τὴν ἀποπνικτικὴν ἀτμόσφαιραν τοῦ οἴνοπωλείου, ὡς ἐξῆλθε τώρα εἰς ἀέρα δροσερὸν καὶ ὀξυγονοῦχον, ἐξητμίσθη ὀλίγον ἡ ταραχὴ τοῦ ἐγκεφάλου του καὶ ἤρχισε νὰ περιπατῆ στερεώτερον.

Ἀπέραντος ἠπλοῦτο ἡ ἐξοχή, χωρὶς ὁ ὀφθαλμὸς νὰ βλέπῃ τίποτε σχεδόν, ἐν μέσῳ τοῦ σκότους.

Αἱ δενδροστοιχίαι ἐφαίνοντο ὡς μεγάλαι κηλίδες ἐκ σινικῆς μελάνης ἐντὸς τοῦ ἀπειραρίθμου κόσμου τῶν σκιῶν καὶ τῶν ὄγκων, τῶν ὁποίων δὲν διέκρινέ τις οὔτε σχῆμα οὔτε εἶδος.

Σκότος κάτω, σκότος καὶ μέλανες ὄγκοι εἰς τὰ περίξ βουνά, σκότος εἰς τὸν οὐρανὸν κεκαλυμμένον κατὰ τὸ πλεῖστον ὑπὸ νεφῶν. Ἐφαίνετο ὡς νὰ εὐρίσκετό τις ἐντὸς μεγάλης ἀβύσσου περιτριγυρισμένης ὑπὸ γιγαντιαίων χειλέων, κεκλεισμένης ἄνωθεν ὑπὸ τοῦ μέλανος οὐρανοῦ, ὅστις ἀπέπνιγε τὸν ἄνθρωπον παραδόξως, ὡς νὰ ἐπεκάθητο ἐπὶ τοῦ στήθους του.

Ὁ δροσερὸς ἀήρ συναπέφερε τὴν ἀνήσυχον πνοὴν τῆς λαθανούσης τῆς μυστηριώδους ζωῆς τῆς φύσεως, καὶ ἀνήρχετο ψίθυρος, ψίθυρος τρομακτικὸς ἐν τῇ λεπτότητί του, καὶ ἀνεζωογόνει τὸ δάσος ὀλόκληρον ὡς διὰ ζωῆς φαντασμάτων.

Τὸ πᾶν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν τοῦ Πέτρου ἐφαίνετο εἰς κίνησιν, τὰ δένδρα ἔσειον τὰς κορυφὰς των, ἡσύχως, πενθίμως, αἱ σκιαὶ ἐχόρευον φανταστικῶς, καὶ αὐτὰ τὰ ὄρη ἐφαίνοντο κινούμενα.

Κρότος αἰφνίδιος ἐνέσπειρε τὸν τρόπον εἰς τὴν καρδίαν του, κρότος παράξενος ὡς ξεσχιζομένων ὑφασμάτων, καὶ σβενυμένων τριγμῶν ρίνης ἐπὶ μετάλλου, καὶ ὑέλων συνθραυομένων.

Ἐπειτα ἄνωθεν τῆς κεφαλῆς του ἠκούοντο ψόφοι ἀσυνήθεις, τὰ δένδρα ἐκλονοῦντο, βροχὴ ξηρῶν φύλλων ἐπιπτεν ἐπὶ τῆς κεφαλῆς του πενθίμως, καὶ ἔσμοι μελανῶν πτηνῶν ἀφίπταντο καὶ ἐξηφανίζοντο κτυπῶντα τὸν ἀέρα ξηρῶς διὰ τῶν πτερύγων των.

Εἰσῆρχετο ἐντὸς τῶν πυκνῶν δενδροστοιχιῶν, ἔμφοβος ὡς νὰ εἰσέδυσεν ἐντὸς σκοτεινῆς σήραγγος καὶ ἔβλεπεν ἐπάνω του τὰ δένδρα ὡς μεγάλας σκιάς, ὡς τερατώδη ἀλεξήλια, μὲ συνηνωμένους παραφύρους τοὺς κλάδους αὐτῶν ἐν μανιώδει ἐναγκαλισμῷ.

Τοὺς ρώθωνάς του προσέβαλεν, ὡς διήρχετο κάτωθεν νεαρῶν δένδρων, ἡ ὄσμη ἡ χλωρὰ τοῦ χυμοῦ, ὄσμη ἄνοστος ὡς λευκώματος ὤμοῦ, ὄσμη ὄργασμου ζώδους, ἡ ὁποία τῷ ἐπροξένησε ναυτίαν, τῷ ἐνθύμισε τὴν ἄλλην ὄσμήν, τὴν ὁποίαν εἶχε πάντοτε εἰς τὴν ὄσφρησίν του, ὄσμήν κρεωπωλείου ἐξ αἵματος νωποῦ καὶ σαρκῶν διαμελιζομένων.

Καὶ ἀνεπόλησεν ὄλην τὴν ἐσπέραν του καὶ ὄλην τὴν κοπιώδη καὶ τρομερὰν ἐργασίαν παραμονῆς ἐορτῆς.

"Ὀλη ἡ σφαγὴ ἡ ἀγρία τῶν βοῶν καὶ τῶν προβάτων καὶ τῶν χοίρων, μὲ τὸ ἐκτινασσόμενον αἷμα, καὶ τοὺς βαρεῖς πελέκει, καὶ τοὺς ἀγρίους μυκηθμούς, καὶ τὰ ἀπελπιστικὰ βλέμματα, καὶ τοὺς ὑστάτους σπασμούς τοῦ θανάτου, καὶ ὄλην τὴν ἀχνίζουσαν ἀναθυμίασιν τοῦ αἵματος καὶ τῶν ἐντοσθίων μὲ τὴν ὄσμήν τὴν μεμβρανώδη τὴν χαρακτηριστικὴν, καὶ ὁ διαμελισμὸς ἔπειτα τῆς σαρκὸς καὶ τὰ ἀναρτώμενα ἐρυθρὰ τεμάχια μὲ τὰ ἀχνίζοντα λίπη καὶ τὰς παγωμένας σταγόνας τοῦ αἵματος ὡς σταλακτίτας, ἀναπαρεστάθησαν πρὸ τῶν ὀφθαλμῶν του, φωτιζόμενα ἀπὸ τὸ ἐρυθρωτὸν φῶς τῶν μεγάλων λυχνιῶν τοῦ λίπους μὲ τὰ μεγάλα φυτίλια καπνίζοντα αἰθάλην ἀποφορᾶς καιομένου ἐλαίου ἀηδιαστικῆς, ὑπὸ τοὺς παμμεγέθεις μαυρισμένους κίονας τοῦ σφαγείου, μὲ τὰς ἀγωνιώσας ἐνδοθεν σκιάς, καὶ τὴν κίνησιν τῆς λάμψεως τὴν παλμώδη, ὡσεὶ ταρασσομένην ὑπὸ τῶν ἐκφευγουσῶν ψυχῶν τῶν θυμάτων.

Ἐπὶ τοῦ πλακοστρώτου ἐδάφους ἔβλεπε σωροὺς σαρκῶν καὶ ρύακας ἐρυθροὺς καὶ πτώματα ξεκοιλιασμένα μὲ τοὺς πόδας εἰς τὸν ἀέρα εἰς στάσεις αἰσχροῦ, μὲ τὰ μέλη γυμνά, μὲ τοὺς ἰστούς κρεμαμένους, διαστιζομένους ὑπὸ κυανοχρόων φλεβῶν, καὶ τὰ ἐντόσθια ἐκφεύγοντα τῶν κοιλωμάτων θερμὰ καὶ ὑποκύανα.

Καὶ ἡ ἐντύπωσις του ὡς ἀπὸ πεδίου μάχης καὶ νεκροταφείου, ἀηδῆς καὶ πένθιμος, ἐπανήρχετο εἰς τὸν νοῦν του, ἡ κεφαλὴ του ἐσκοτίζετο τώρα περισσότερον, ἡ καρδία του ἔπαλλε, καὶ τὰς κόρας τῶν ὀφθαλμῶν του διέσχιζον λάμψεις ταχέαι.

Ἐπὶ στιγμὴν τὸν κατέλαβε τρόμος πολὺς, καὶ ἐκύτταξε περίξ αὐτοῦ μὲ διεσταλμένα τὰ ὄμματα καὶ ἐκινήθη νὰ τρέξῃ· ἀλλ' οἱ πόδες του ἦσαν κολλημένοι, ἔπλεον ἐντὸς ὑγροῦ, τὸ ὁποῖον ἠσθάνετο θερμὸν νὰ φθάνῃ μέχρι τῶν κνημῶν του.

Καὶ τὴν ὄσφρησίν του προσέβαλλε σφοδρὰ πνοὴ ζωῆς, ἄνοστος καὶ ἀπεχθῆς, ὡς τὴν ἠσθάνετο ἄνωθεν τῶν μεγάλων κάδων, εἰς οὓς συνέρρεε τὸ αἷμα τῶν σφαγίων, καὶ ἔμενεν ἐκεῖ καὶ διεχωρίζετο ἔπειτα εἰς πλακοῦντας καὶ ἐπιπολάζοντα ὄρροκίτρινα ὑγρά.

Ἦτο αἷμα, ἀλλὰ αἷμα θερμόν, αἷμα ζωῆς, αὐτὸ τὸ ὅποιον ἔτρεχεν εἰς τοὺς πόδας του καὶ τοῦ ἐπλημμύρει τὰς κνήμας.

Ἦσθάνθη ὡσεὶ μία χεὶρ σιδηρᾶ νὰ τοῦ συνέσφιγγε τὴν καρδίαν. Κατεβίβασε τοὺς ὀφθαλμούς καὶ εἶδεν, ἐρυθρομέλανα εἰς τὰ σκόπη ποταμὸν ὀλόκληρον κατερχόμενον ὡς πλήμμυραν ἀπὸ μακρὰν, καὶ αὐξάνοντα καὶ ὑψούμενον, καὶ ἐκ τῆς ἐρυθρᾶς του ἀνταυγείας ἐφεγγυόβουε ἀσθενῶς ἀνωθεν αὐτοῦ ὁ ὀρίζων πορφυρόχρους.

Ἐκεῖνος ἔβλεπε πρὸς τὰ ἐμπρὸς φρίσων, τὸ πρόσωπον ὅλον διεστραμμένον ὑπὸ τοῦ δέους.

Εἰς τὰ βάθη τοῦ μελανοῦ ὀρίζοντος τὰ δένδρα ἐκινουῦντο περισσότερον, συνηνοῦντο, ἐπλησίαζον, ἐπλησίαζον ὀλονέν.

Καὶ ἦσθάνθη ἰσχυρὸν ρῖγος καθ' ὅλον του τὸ σῶμα, ὅταν εἶδε μυριάδας ὀφθαλμῶν νὰ ἀπαστράπτωσι, καὶ πλῆθος κεφαλῶν νὰ ἀναφαίνονται παρασυρόμεναι ὑπὸ τοῦ ἐρυθροῦ ρεύματος.

Ἦσαν κεφαλαὶ βοῶν μὲ τοὺς μεγάλους τοὺς τεραστίους ὑελώδεις ὀφθαλμούς ἠνεωγμένους ἀπειλητικῶς, μὲ τὸ ρύγχος χαῖνον, τὸν λαϊμὸν αἰμοστάζοντα, καὶ σμήνη προβάτων λευκαζόντων ἐντὸς τῆς αἱματηρᾶς ἀνταυγείας, καὶ ἄλλαι ζῶων ἀγέλαι μὲ τὴν ἐκφρασιν τραγικήν, μὲ τὰ πρόσωπα συνεσπασμένα, καὶ τὰ βλέμματα φοβερά.

Καὶ ἔβλεπε τοὺς παιδικούς ὀφθαλμούς τοὺς τόσον ἀτενεῖς τῶν προβάτων νὰ τὸν παρατηρῶσι μὲ σταθερότητα εἰρωνικήν, καὶ τὰς κεφαλὰς τῶν χοίρων νὰ ἔρχονται αἰμοστάζουσαι ταχέως, μὲ τὰ μικρὰ των ὄμματα κεκλεισμένα, τυφλαί, ἀπειλοῦσαι μόνον διὰ τῆς ὀμῆς τῆς καταβάσεώς των. Καὶ ὀπισθεν αὐτοῦ ἐστράφη καὶ διέκρινεν ἄλλην πλήμμυραν ζῶων, μὲ μικρὰς κεφαλὰς, μὲ λεπτοὺς ὀφθαλμούς αὐθάδεις, φωσφορίζοντας, μὲ τοὺς λαίμους κεκαμμένους καὶ συγκρατούμενους ὑπὸ λεπτῶν ἰνῶν, μὲ τὰς ἀρτηρίας ἐκτινασσούσας σπασμωδῶς τὸ αἷμα.

Ἐμπροσθεν αὐτοῦ καὶ ὀπίσω του τὸν ἀπέπνιγεν αἰώνιος σφαδασμὸς θανάτου, καὶ βλέμματα φαντασμῶδη διεσταυροῦντο πανταχόθεν καὶ ἤκουε μυκηθμούς, τοὺς μυκηθμούς τῶν βοῶν ἐπὶ τῇ πρώτῃ τοῦ πελέκεως πληγῇ, μυκηθμούς παρακλήσεως ἀπειλητικῆς, φοβερῶς μεγαλοπρεπεῖς ὡς μία ζωὴ ἰσχυρὰ ἐκφεύγουσα, καὶ βελασμούς πενθίμους προβάτων, καὶ κρῶγμούς, καὶ γρυλλισμούς, καὶ φωνὰς ζῶων παντοειδῶν.

Καὶ τὸν ἐκρυσπε τῶρα τὸ αἷμα ἀνερχόμενον θερμόν μέχρι τῶν γονάτων του καὶ τῆς κοιλίας του καὶ μέχρι τοῦ στήθους του, καὶ οἱ χεῖμαρροι τῶν ζῶων κολυμβῶντων ἐντός, ἐπλησίαζον, καὶ ἔφρισεν αὐτὸς εἰς τὰ πρῶτα θερμὰ σταγονίδια ὑγροῦ, ἐπιρραίνοντος τὸ πρόσωπόν του ἐν τῇ ἀγωνίᾳ τῶν σφαδασμῶν.

Ὁ ἀὴρ ἐπληρώθη ἀναθυμιάσεων βαρειῶν, καὶ ζωῶν ἐκφευγουσῶν καὶ ἐφαίνετο ὅλος ἔμψυχος, ἐκβάλλον καὶ αὐτὸς ὡσεὶ ρόγχον ἀγωνίας.

Ἦσθάνθη τὸ μεταξωδῶς ξανθὸν τρίχωμα τῶν βοῶν μὲ τὴν ἀγριμαίαν ὀσμὴν, καὶ τὰ μαλλιά τῶν προβάτων ὄζοντα γάλακτος ἀνόστου ἀποσυντεθειμένου, καὶ τῶν χοίρων τὸ βορβορώδες, τὸ ἄγριον τρίχωμα ἐπὶ τῶν σαρκῶν του, καὶ ἀνέπνεεν ἐν τῷ ἀπέρφῳ ἐκείνῳ συνωστισμῷ τὰς ἀποπνοίας των, τὰς δηλητηριώδεις ὡς πτωμάτων ἐν ἀποσυνθέσει.

Καὶ τὰ ὀγκούμενα κύματα τοῦ αἵματος ἀνήρχοντο εἰς τὸν τράχηλόν του, καὶ μέχρι τῆς σιαγόνης, καὶ ἰδοκίμαζε κάποτε τὴν ὑφάλμυρον αὐτοῦ γεῦσιν εἰς τὸ στόμα του.

Ἐσήκωσε τὴν κεφαλὴν πρὸς τὰ ἄνω καὶ εἶδε τὸν οὐρανὸν καταμέλανα, ἀπαστράπτοντα ἐκ μυρίων ὀφθαλμῶν ζωιδῶν, οὔτινες τὸν ἐκύτταζον μανιώδεις, καὶ ὅλον τὸ διάστημα πλημμυρισμένον ὑπὸ ἀναθυμιάσεων ὑγρῶν τοῦ αἵματος, ἐπικαθημένων βαρείας εἰς τὸν ὀρίζοντα ὡς ὀμίχλη ἐρυθρά.

Τὸ σῶμά του διέτρεχον ρίγη ἀλλεπάλληλα καὶ ἤνοιγε τὸ στόμα του ὅπως φωνάζη, καὶ ὁ λάρυγξ του ἦτο κλεισμένος, καὶ αἱ τρίχες του ἠνωρθοῦντο, καὶ τὸ αἷμα ἦσθάνετο σταματῶν εἰς τὰς φλέβας του. Ἐπειτα αἱ χεῖρές του ἠρπάσθησαν ὑπὸ χιλίων ὀξέων ὀδόντων πειναλέων, καὶ ἐπὶ τοῦ μετώπου του ἦσθάνθη γλώσσας ὀξείας καὶ ἀνωμάλους ὡς ρίνας νὰ τὸν γλύφωσι καὶ τὰ κέρατα τῶν βοῶν καὶ τῶν ἀλεκτρυόνων τὰ ράμφη νὰ τὸν διατρυπῶσι, καὶ τὸ αἷμά του νὰ ρέη κρουνηδὸν ἐκ μυρίων πληγῶν, καὶ ὅλα τὰ σμήνη ὡσεὶ ἀπαιτοῦντα διὰ μυκηθμῶν δαιμονίων ἐκδίκησιν.

Ἐπειτα τὸ αἷμα ἐπνίξε τὸ πρόσωπόν του καὶ τοὺς ὀφθαλμούς του, δὲν ἔβλεπε πλέον, συνεχλοῦντο οἱ ὀδόντες του, ἡ δύσπνοια τὸν ἀπέπνιξε, ρόγχος ἀγωνίας ἤνοιξε τὸ στήθος του, καὶ κατέπεσεν ἀναίσθητος ἐπὶ τοῦ βορβορώδους χειμάρρου τοῦ δάσους εἰς τὸ ὅποιον εἶχε πλανηθῆ.

Νικόλαος Δ. Ἐπισκοπόπουλος

ΤΟ ΕΜΠΟΡΙΟΝ ΚΑΙ Η ΑΠΟΣΤΟΛΗ ΤΟΥ¹

Τὸ ἐμπόριον, κύριοι, δὲν εἶνε ὡς γινώσκατε, οὔτε ἡ καθαρῶς πνευματικὴ κίνησις, οὔτε ἡ καθαρῶς ὑλικὴ μετέχει ὁμως ἀμφοτέρων.

¹ Ἀποσπάσματα ἐξ ἀναγνώσματος γενομένου εἰς τὸν Φιλ. Σύλλογον «Παρνασσὸν» τῇ 12 Νοεμβρίου ἐ. ἔ.

ΤΟΜΟΣ ΙΓ'. Νοέμβριος.

Εἶνε σύνδεσμος τῆς κοινωνίας διὰ τοῦ συμφέροντος, καθὼς ἡ θρησκεία διὰ τοῦ αἰσθήματος.

Εἶνε ἡ ἀμοιβαία διάδοσις τῆς ποικίλης παραγωγῆς· ἐπομένως ἡ μεγαλειτέρα συγκοινωνία μεταξὺ τῶν ἀτόμων καὶ τῶν Ἐθνῶν, καὶ ἐν τῶν κυριωτέρων ὀργάνων τοῦ παγκοσμίου πολιτισμοῦ.

Διὰ τῶν ἐμπορικῶν ἀποικιῶν ἐπολιτίσθησαν τὰ πλεῖστα τῆς γῆς ἔθνη.

Αἱ παλαιαὶ πολιτεῖαι τῆς Αἰγύπτου, τῆς Ἀσσυρίας, τῆς Βαβυλώ-
νος εἰς τὴν ἐμπορίαν ὤφειλον μεγίστην εὐημερίαν.

Ἡ Τύρος καὶ ἡ Καρχηδὼν διέλαμψαν κατὰ τοὺς χρόνους αὐτῶν, καὶ διετέλεσαν ἰσχυρόταται διὰ τῆς ἐμπορίας καὶ τῆς ναυτιλίας των.

Αἱ Πάτραι ἤμασαν κατὰ τὴν ἐνάτην ἑκατονταετηρίδα, ἐνεκα τῆς ἀπεράντου βιομηχανίας των.

Εἰς τόπον ὅπου δὲν ὑπάρχει ἐμπορικὴ κίνησις, σημεῖον ὅτι ἐκεῖ πρό-
σδος δὲν ὑπάρχει.

Ἄλλ' ἂν κοινωνία τις εἶνε κατὰ πολὺ νεκρὰ ἄνευ τοῦ ἐμπορίου, ἀφ' ἑτέρου δύναται νὰ παρακμάσῃ καὶ καταστραφῇ, ἐὰν εἰς αὐτὴν ὑπερι-
σχύσῃ ἀποκλειστικῶς τὸ ἐμπορικὸν πνεῦμα.

Μὴ νομίση δέ τις ὅτι μὲ τοῦτο ἀποκρούω τὴν ὕλικὴν κίνησιν καὶ ἀνάπτυξιν ὡς κακὸν εἰς τὸ ἔθνος μας.

Ἀπεναντίας, ἡ μεγάλη ὕλικὴ κίνησις εἶνε σημεῖον πολιτικῆς ἀκμῆς.

Ὁ χρόνος καὶ ὁ τόπος δὲν μοι ἐπιτρέπουσι νὰ πραγματευθῶ ἐν ἐκτάσει τοιοῦτον ζήτημα· δὲν ἔχετε δὲ ἀνάγκην νὰ μάθητε παρ' ἐμοῦ τί ἀναφέρει ὁ Δημοσθένης εἰς τοὺς δικανικοὺς καὶ πολιτικοὺς λόγους τοῦ περὶ τοῦ ἐμπορίου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἐν καιρῷ τῆς ἀκμῆς του.

Ἡ Ἰταλία, ἡ Ἀγγλία, ἡ Ἀμερικὴ, κατὰ τὸν λήγοντα αἰῶνα, προσεπικυροῦσι τὰ λεγόμενά μου.

Ποῦ ὑπάρχει μεγαλειτέρα ἐλευθερία καὶ ἀληθῆς πολιτικὴ ἀκμὴ, ἂν ὄχι εἰς τὴν λαμπρὰν δημοκρατίαν τῆς Βορείου Ἀμερικῆς;

Καὶ ἐκεῖ, μάλιστα, ὑπάρχει καὶ ἡ μεγαλειτέρα ὕλικὴ ἀνάπτυξις, τούτεστι πλούτη μυθώδη, ἅτινα εἶνε προῖον τῆς θεᾶς ἐκείνης, ἧτις καλεῖται Ἐλευθερία.

Ὅταν ὅμως εἰς ἓν ἔθνος, σὺν τῇ ὕλικῇ ἀναπτύξει, δὲν ἐξακολου-
θῇ ἀναπτυσσομένη καὶ ἀληθινὴ πολιτικὴ ζωὴ, ὅταν τὸ ἠθικὸν αἰσθημα, τούτεστιν ἡ ἐλευθερία, ἡ ἀγάπη, ἡ αὐταπάρνησις, ἡ ἰδέα τοῦ πρὸς τὴν θρησκείαν καθήκοντος καταβιβασθῶσι καὶ σχεδὸν ἐκλείψωσιν, ὑπερισχύσῃ δὲ ὁ ἐγωϊσμός, ἡ ἀσέβεια, ἡ ἀπληστία, ἡ τοκογλυφία, ἡ ἀδιαφορία, τότε, μὰ τὴν ἀλθίειαν, ἡ ὕλικὴ κίνησις, μὴ ἐμπνεομένη ὑπὸ τῶν ὑπερτέρων ἐκείνων αἰσθημάτων, μεταβάλλεται εἰς ἀποκτή-

νωσιν τοῦ ἀνθρώπου, φέρι θάπτον ἢ βράδιον εἰς τὴν ἀπογοήτευσιν καὶ τὴν καταστροφὴν τῆς κοινωνίας, καὶ αὐτὴ ἡ ἰδέα ἐπὶ τέλους στει-
ρεύει καὶ ἀπονεκροῦται, ὡς σῶμα, ἐξ οὗ ἀπέπτη ἡ ψυχὴ.

Ὁ Πλούταρχος ἐν τῇ διδακτικωτάτῃ πραγματείᾳ, «περὶ τοῦ μὴ δανείζεσθαι» περιγράφει διὰ τῶν μελανωτέρων χρωμάτων τὴν ἀπλη-
στίαν τῶν ἐμπόρων ἐκείνων, οἵτινες, ὡς ἄλλοι, καθ' Ἡσίοδον, κηφῆ-
νες, ἔτρωγον τὸν κάματον τῶν ὀλίγων παραγωγῶν, ἄλλοτε μὲν πεπνου-
μένων, ἀλλ' ἤδη, φεῦ! πεπωρωμένων τὴν καρδίαν. Λέγει δὲ ὡς ἐξῆς:

«Ὡς πότε Δαρεῖος ἐπεμψεν ἐπὶ τὰς Ἀθήνας Δάντιν καὶ Ἄρτα-
φέρην» ἐν ταῖς χερσὶν ἀλύσεις ἔχοντας καὶ δεσμὰ κατὰ τῶν αἰχμα-
λώτων, παρομοίως καὶ οὗτοι κομίζοντες ἀγγεῖα πλήρη συναλλαγμα-
των καὶ συμβολαίων, ὥσπερ πεδῶν, ἐπιπορεύονται τὰς πόλεις, στεί-
ροντες, οὐχὶ καρπὸν ἡμερον, ὡς ὁ Τριπτόλεμος, ἀλλ' ὄφλημάτων ρί-
ζας πολυπόρους καὶ δυσεκλείπτους τιθέντες, αἵτινες κύκλῳ νεμόμεναι,
κάμπτουσι καὶ πνίγουσι τὰς πόλεις, τὰ ἔθνη καὶ τὴν παραγωγὴν
αὐτῶν».

«Φεῦγε πολέμιον καὶ τύραννον δανειστήν, οὐ γῆν αἰτοῦντα, ὡς ὁ
Ἑέρξης, ἀλλὰ τῆς ἐλευθερίας ἀπτόμενον καὶ προγράφοντα τὴν ἐπι-
τιμίαν».

«Κἂν μὴ διδώ, ἐνοχλοῦντα. Κἂν μὴ πωλῆς ἀναγκάζοντα. Κἂν
ἔχῃς μὴ λαμβάνοντα. Κἂν πωλῆς ἐπευωνίζοντα. Κἂν δικάζῃς ἐντυγ-
χάνοντα. Κἂν ὁμώσῃς ἐπιτάττοντα. Κἂν βαδίσῃς ἐν θύραις ἀπο-
κλείοντα. Κἂν οἶκοι γένῃς σταθμεύοντα καὶ θυροκοποῦντα».

Ἡσαΐας, ὁ αὐτὸς μέγας συγγραφεὺς καὶ τὴν ἐν ἀργίᾳ καὶ ὀκνηρίᾳ
διάγουσαν πτωχοτέραν τάξιν, καὶ μυρία ὅσα προφασίζομένην αἰτιο-
λογήματα, συμβουλεῖε ὡς ἐξῆς:

«Πῶς λοιπὸν νὰ διατραφῶ;

Τοῦτο ἐρωτᾷς, ἐνῶ, ἔχεις χεῖρας πόδας, ἔχεις φωνήν, καὶ εἶσαι
ἄνθρωπος, εἰς δὲ ἀνήκει τὸ αἰσθημα τῆς ἀμοιβαίας ἀγάπης, καὶ ὅστις
δύναται νὰ εὐεργετῆται καὶ νὰ δεικνύηται εὐγνώμων;

Γενοῦ διδάσκαλος γραμμάτων, παιδαγωγὸς ἢ θυρωρὸς, πλέων ἢ
παραπλέων!

Οὐδὲν τούτων φέρι ἀτιμίαν, μόνον ἡ ἀργία, καθ' Ἡσίοδον, φέρι
ὄνειδος· ἀλλὰ τὸ αἰσχρότερον καὶ τρομερότερον εἶνε νὰ ἀκούσῃς τὴν
λέξιν, «ἀπόδος τὸ ὀφειλόμενον».

Τοὺς δὲ πλουσίους ἐμπόρους καὶ τραπεζίτας καὶ τοὺς εἰς μόνην τὴν
αὔξησιν τῆς ὕλης νυχθημερόν ἀγωνιζομένους, ἐπιτιμῶν ὁ μέγας συγ-
γραφεὺς, προστίθησι:

Τοιαῦτα ἔργα φαίνονται εἰς ἡμᾶς δουλικά.

“Ὅθεν, ἵνα εἴσθε ἐλεύθεροι, δανειζόμενοι, κολακεύετε οἰκότες ἀνθρώπους.

Δορυφορεῖτε καὶ δανεῖζετε αὐτούς καὶ τοῖς παρέχετε ἐκούσια καὶ ἀκούσια δῶρα, καὶ τοῦτο ὄχι διὰ πενίαν.

Διότι τίς δανεῖζει, παρακαλῶ. εἰς ἀφερέγγυον ;

Ἄλλὰ διὰ τὴν πολυτέλειαν.

Διότι, ἂν ἤρκαῖσθε εἰς τὰ ἀναγκαῖα πρὸς τὸν βίον, δὲν ἤθελεν ὑπάρχει γένος δανειστῶν, καὶ διὰ τὸ χρῆμα μόνον φροντιζόντων, καθὼς δὲν ὑπάρχει γένος Κενταύρων καὶ Γοργόνων.

Ἡ τρυφή ὑμῶν ἐγέννησε δανειστάς καὶ τοκογλύφους, ὡς ἐγέννησε χρυσοχοούς καὶ ἀργυροκόπους, καὶ μυρεψούς καὶ ἀνορθάφους.

Διότι δὲν δανεῖζεσθε ἕνεκεν ἄρτου καὶ οἴνου, ἀλλ’ ἵνα ἔχητε χωρία, ἀνδράποδα, ὑποζύγια, τρικλίνους καὶ ἀρχιτρικλίνους, ἱπποκόμους καὶ πλουσίας τραπέζας, ἢ ἵνα δαπανᾶτε ἀφειδῶς εἰς πανηγύρεις, τὰς ὁποίας δίδετε εἰς τὰς πόλεις, φιλοτιμούμενοι φιλοτιμίας ἀκάρπους καὶ ἀχαρίστους».

Ὁ ὕλισμός λοιπὸν ἐκεῖνος, ὅστις κινεῖται ἀφ’ ὅτι ὑπέρτερον ἐν τῷ ἀνθρώπῳ, εἶνε λαμπρότης καὶ αὐξήσις τῆς ἀληθινῆς ζωῆς εἰς ἓν ἔθνος· μόνος ὁ ἀποκλειστικὸς ὕλισμός, ὁ ὑπὸ τοῦ Πλουτάρχου περιγραφόμενος, ὁ ἄνευ ἰδανικοῦ, φέρει ἐπὶ τέλους τὰ ἔθνη εἰς ἀπώλειαν.

“Ὅταν, παραδείγματος χάριν, τὸ ἀποκλειστικὸν ἐμπορικὸν πνεῦμα, ἦτοι ἡ διαφθορά καὶ ὁ ὕλισμός, ὑπερίσχυσαν ἐν Καρχηδόνι, ἢ ἄλλοτε ἰσχυρὰ αὕτη πολιτεία κατεστράφη ἄρδην ὑπὸ τῶν Ρωμαίων.

“Ὅταν ἡ πολιτικὴ διαφθορά καὶ ὁ ὕλισμός ὑπερίσχυσαν ἐν Κορίνθῳ, ἐν Ἀθήναις, καὶ τῇ λοιπῇ Ἑλλάδι, ἔδραμον οἱ Μούμιοι τῶν Ρωμαίων καὶ τὴν ἔσυραν δούλην εἰς τὸ θριαμβευτικὸν αὐτῶν ἄρμα.

Ἐκτοτε ἤρξατο κιλινδουμένη ἡ Πατρίς ἡμῶν ἀπὸ καταστροφῆς εἰς καταστροφήν, ἀπὸ ἐρημώσεως εἰς ἐρήμωσιν.

* *

Ῥίψατε ἐν βλέμμα εἰς τὰς Ἡνωμένας Πολιτείας τῆς Ἀμερικῆς, εἰς τὴν Ἀγγλίαν, εἰς τὸ Βέλγιον, καὶ εἰς πλείστας ἄλλας ἐπικρατείας τῆς Εὐρώπης· ἐκεῖ ὅλοι εἶνε σχεδὸν ἔμποροι καὶ βιομήχανοι, ἀλλ’ ἐνδιαφέρονται μετὰ ζήλου εἰς πάντα, συνέρχονται, συζητοῦν τὴν πολιτικὴν, προτείνουν σχέδια εἰς τὴν Κυβέρνησιν, κατακρίνουσιν ἢ ἐπιδοκιμάζουσιν αὐτήν, κινουῦνται, ἐνεργοῦσι καὶ παράγουσι τεράστια ἀποτελέσματα εἰς τὴν πρόοδον καὶ τὸ μεγαλεῖον τοῦ ἔθνους τῶν καὶ αὐτῶν τῶν ἰδίων.

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν ἐμπόρων, διὰ τῶν ἐμπορικῶν καὶ φιλολογικῶν συλλόγων, διὰ συλλόγων τέλος τοῦ λαοῦ ἐλύθησαν πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν πολλὰ ζητήματα οἰκονομικὰ καὶ πολιτικὰ συνάμα, τῶν ὁποίων ἡ λύσις ἦτο δυσχερῆς, δυσκολωτάτη, καὶ ὑπὸ τινῶν ἀδύνατος θεωρουμένη.

Ἡ Μαγχεστρία ὕψωσε τὸ ἐμπόριον εἰς ἐπιστήμην, ἰδρύσασα σχολὴν πολιτικὴν καὶ οἰκονομικὴν, τὴν λεγομένην Μαγχεστριανὴν σχολὴν, πρότυπον δὲ συνεταιρισμοῦ.

Σημαιοφόρος τῶν οἰκονομικῶν μεταρρυθμίσεων ἐν Ἀγγλίᾳ ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος τῆς Μαγχεστρίας, βᾶσιν ἔχει ἐν πᾶσι τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου καὶ ἐξασκεῖ σημαντικὴν ἐπιρροὴν ἐπὶ τῆς κοινῆς γνώμης τοῦ ἔθνους ἐκείνου.

Δὲν ἀγνοεῖτε ὅτι ἐν Ἀγγλίᾳ αἱ γαῖαι σχεδὸν ὅλαι ἀνήκουσι τῇ ἀριστοκρατίᾳ· ἐπομένως πρὸ πολλοῦ ἦτο ἀπηγορευμένη ἡ ἐλευθερία τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν, καθόσον τὸ κύριον προῖον τῶν γαιῶν ἐκείνων εἶνε οἱ δημητριακοὶ καρποί, ἢ δὲ ἐλευθέρᾳ εἰσαγωγῇ ξένων τοιούτων θὰ ἐμείου τὴν τιμὴν τῶν ἐντοπίων, πρᾶγμα ἀντιβαῖνον εἰς τὴν ἀπληστίαν τῶν ἄγγλων γαιοκτημόνων.

Ἡ ἀποκλειστικότης ὅμως αὕτη ἔβλαπτεν οὐσιωδῶς τὴν μεγάλην, τὴν πτωχὴν ὁμάδα τῶν ἐργατικῶν τάξεων, καὶ ἐν γένει τὸ ἐμπόριον καὶ τὴν ναυτιλίαν.

Ἄλλ’ εἰς τὴν Ἀγγλίαν, πλέον ἢ ἀλλαχοῦ, ἰσχύουσιν αἱ προλήψεις καὶ αἱ συνήθειαι διατηροῦνται πολλάκις μέχρι πείσματος.

Τίς λοιπὸν ἠδύνατο νὰ προσβάλῃ καὶ νὰ καταργήσῃ νόμον παλαιότατον, τὸν ἀπαγορευτικόν ;

Τίς ἠδύνατο νὰ ὑποδείξῃ δικαιώματα στηριζόμενα εἰς τοσαύτην μεγάλην δύναμιν, ὅσα ἡ ἀριστοκρατία τοῦ ἀγγλικῆς ἔθνους ;

Ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος τῆς Μαγχεστρίας συνεταιρισθεὶς, ἀνέλαβε τὸν δεινὸν αὐτῶν ἀγῶνα καὶ ἐσήμανε τὴν πολιτικὴν σάλπιγγα κατὰ τοῦ νόμου ἐκείνου, χαράξας ἐπὶ τῆς σημαίας του τὴν ἐλευθερίαν τοῦ ἐμπορίου τῶν σιτηρῶν,

Ἡ ἀγγλικὴ ἀριστοκρατία ἐταράχθη, ἐφρύαξεν, ἐδαμονίσθη εἰς τὸ ἄκουσμα ἐκεῖνο. Πάλῃ δὲ φοβερὰ συνήφθη ἀμφοτέρωθεν.

Ὁ ἐμπορικὸς ὅμως οὗτος Σύλλογος δὲν ἐδειλίασεν· ἔστησεν εἰς πολλὰ μέρη τὰ τηλεβόλα του, εἰς ἐφημερίδας, εἰς τοπικούς συλλόγους, εἰς συνελεύσεις τοῦ ἐργατικοῦ λαοῦ, δι’ ὧν ἀπεδείκνυε τὴν μεγάλην ἀδικίαν καὶ βλάβην εἰς τὸ ἀγγλικὸν ἔθνος.

Κατῶρθωσεν ἐπὶ τέλους νὰ μεταφέρῃ τὸν ἀγῶνα καὶ εἰς τὸ Κοινο-

βούλιον. Πρὸς θρίαμβον δὲ τῆς ιδέας των οἱ ἄγγλοι ἔμποροι ἀνεζήτησαν συνάμα ἱκανούς καὶ τιμίους ἄνδρας, τοὺς ὁποίους διὰ πάσης θυσίας ὑπεστήριζον εἰς τὰς ἐκλογάς, ὅπως οὗτοι ὑπερμαχήσωσιν ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ τῆς ιδέας των.

Ἐρωτῶ, θὰ ἦτο εὐκολον νὰ γείνη τοιοῦτό τι ἐν τῇ πατρίδι ἡμῶν; Δὲν τὸ πιστεύω.

Μεταξὺ τῶν ἐκλεχθέντων τούτων, ὡς προεῖρηται, βουλευτῶν, ὁ ἀείμνηστος Κόβδεν, τὸ σέμνωμα τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, ὁ εἰλικρινῆς ἐκείνος φιλέλλην, ὕψωσε φωνὴν καὶ γενναίως ἠγωνίσθη ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ ὑπὲρ τῆς ἐμπορικῆς ἐκείνης ἐλευθερίας, εἰς οὐδὲν πτοηθεὶς ἀπὸ τὴν πληθὺν καὶ τὸν ὄγκον τῶν ἀντιπάλων.

Ἀπέναντι του εἶχεν ἀντίπαλον ὄλον τὸν ὄγκον τῆς ἀγγλικῆς ἀριστοκρατίας, καὶ συνάμα τὸ παντοδύναμον χρυσίον, τὴν πρόβληψιν, τὴν συήθειαν, καὶ ἰδίως ἓνα μέγαν πολιτικὸν ἄνδρα τῆς ἐποχῆς ἐκείνης τοῦ ἀγγλικοῦ ἔθνους, τὸν Ροβέρτον Πήλ, ὅστις διηύθυνε τὸ κόμμα τῶν Τόρων ἐν τῷ Κοινοβουλίῳ, καὶ ὑπουργὸς μάλιστα διετέλει κατὰ τὸν χρόνον ἐκείνον. Ἄλλ' ὅλαι αὗται αἱ μεγάλαι λάμψεις τῆς παλαιᾶς Ἀγγλίας εἰς οὐδὲν ἐχρησίμευσαν.

Ὁ Σύλλογος τοῦ λαοῦ, ὁ Σύλλογος τῶν ἐμπόρων, ἔχοντες τὴν ἀλήθειαν καὶ τὸ δίκαιον ὑπὲρ αὐτῶν, καὶ ἐνεργήσαντες μετὰ σπουδαιότητος καὶ ἐπιμονῆς, ἐνίκησαν ἐπὶ τέλους εἰς τὸ Κοινοβούλιον, αὐτὸς δὲ ὁ μέγας πολιτικὸς τῆς Ἀγγλίας Πήλ, ὁ πρότερον φοβερὸς πολέμιος τῶν δικαίων ἀπαιτήσεων τοῦ λαοῦ, μετεβλήθη καὶ οὗτος εἰς ὑπέρμαχον τῆς ἐμπορικῆς ἐλευθερίας ἐν τῷ ζητήματι ἐκείνῳ.

Αὐτὸς τὸ ἐστεφάνωσε μὲ τὴν νίκην.

Δυνάμεθα νὰ εἴπωμεν, λοιπόν, κατὰ τὴν ρῆσιν τῆς ἐκκλησίας μας ὅτι ὁ Πήλ ἀπὸ Σαῦλος μετεβλήθη εἰς Παῦλον.

Καὶ τῷ καιρῷ ἐκείνῳ, εἰς σπουδαίαν τῶντι συζήτησιν, στραφεὶς πρὸς τὴν Ἀγγλικὴν ἀριστοκρατίαν ὁ ἀείμνηστος ἐκείνος ἀνὴρ, τῇ εἶπεν ἀληθείας πικράς, προφητείας σχεδόν, καὶ ἔδωκεν αὐτῇ συμβουλὰς ὀρθοτάτας ὁ πράγματι μεγάλονους καὶ μεγαλοπράγμων καὶ τιμιώτατος πολιτικὸς ἀνὴρ.

Οἱ δὲ λόγοι του εἶχον τὴν αὐθεντίαν ὅχι τοῦ ὄγκου, τοῦ πλοῦτου, ἢ τοῦ ὀνόματος, ὡς δυστυχῶς συμβαίνει παρ' ἡμῖν σήμερον, διότι τὸ εἶπεν ὁ δεῖνα πλούσιος, ἔστω καὶ ἂν ἡ κεφαλὴ του εἶνε πλήρης ἀχύρων, ἢ ὁ δεῖνα κομματάρχης, ἔστω καὶ ἂν τυγχάνῃ ἀρχηγὸς φαύλων, φυγοδίκων καὶ ληστῶν, ἀλλὰ τῆς τιμίας ψυχῆς καὶ τῆς ἐθνικῆς δια-

νοίας, αἵτινες μόναι ἰσχύουσιν εἰς ἔθνη ἐπιθυμοῦντα τὴν πρόδον καὶ τὸ μεγαλεῖόν των.

Βλέπετε λοιπόν, ὅτι ὀλίγοι τινὲς ἔμποροι, ὁ ἐμπορικὸς σύλλογος τῆς Μαγχεστρίας καὶ ὁ βιομηχανικὸς καὶ ἐργατικὸς λαός, ὅπισθεν αὐτῶν παρακολουθῶν καὶ διὰ τοῦ αἵματός του ἐν ἀνάγκῃ προτιθέμενος νὰ ὑποστηρίξῃ τὰ δικαιώματά του, ὅπως οἱ νόμοι τῆς Πολιτείας ἐπιβάλλονται, ἔκαμον εἰρηνικῶς μίαν οἰκονομικὴν καὶ πολιτικὴν συνάμα ἐπανάστασιν. Ἐνίκησαν τὰ πάντα, ὡς εἶδομεν:

Καὶ ἀριστοκρατίαν.

Καὶ πλοῦτη.

Καὶ παλαιότητας.

Καὶ τὴν κυβέρνησιν τοῦ τόπου των ἐπὶ τέλους.

Ἐβλυσαν ἐν μέγα ζήτημα διὰ τὴν Ἀγγλίαν καὶ διὰ τὰ ἄλλα ἀκόμη ἔθνη.

Ἐφείλθην δὲ οὕτω διὰ τῆς ἐλευθέρως εἰσαγωγῆς τῶν σιτηρῶν τὸν πτωχὸν καὶ ἐργατικὸν λαὸν ὑλικῶς, ἠθικῶς δὲ αὐτὴν τὴν ἀριστοκρατίαν.

Ἐτριπλασίασαν τὴν πρόδον τοῦ ἐμπορίου καὶ τοῦ ναυτικοῦ, ὅχι μόνον τῆς πατρίδος των, ἀλλὰ καὶ τοῦ λοιποῦ κόσμου.

Ἄν οἱ ἔμποροι ἐκείνοι ἠδιαφόρου, ἂν δὲν ἀνεμιγνύοντο εἰς τὴν πολιτικὴν κίνησιν συμφώνως, ἂν δὲν ἐλάμβανον μέγα ἐνδιαφέρον εἰς τὰ δημόσια πράγματα καὶ ἄφιναν τοὺς μὲν ἢ τοὺς δὲ νὰ ἐξακολουθῶσι τὴν ἀδικίαν, νομίζετε ὅτι ἤθελον φέροι αὐτὴν τὴν πρόδον, αὐτὴν τὴν ἀνάπτουξιν εἰς τὴν ἐμπορικὴν εὐημερίαν των, ὅτι ἤθελον ὠφελῆσαι καὶ τὸν λαὸν τῆς Ἀγγλίας καὶ ἑαυτούς;

Διὰ τίνος δὲ μεθόδου, νομίζετε, κατήγαγον τὴν μεγάλην ταύτην νίκην;

Διὰ τοῦ συνεταιρισμοῦ τῶν ἀτόμων, τῶν ἐνεργειῶν, τῶν δυνάμεων!

Κατὰ τὴν ἐποχὴν ἐν ἣ ζῶμεν, τὸ ἐνδιαφέρον εἰς τὰ τοῦ ἔθνους πράγματα ἀπὸ μέρους ἐνὸς ἐκάστου ἐξ ἡμῶν χαρακτηρίζει τὰ νοήματα καὶ προοδευτικὰ ἔθνη, ὁ δὲ συνεταιρισμὸς ἐνισχύει καὶ μεγαλύνει αὐτά.

Εἶνε πνεῦμα Θεοῦ καὶ ἀνίκητος φύλαξ.

* *

Ἄς ἀποτελεσθῇ ἐν δίκτυον μέγα ἐμπορικοῦ συνεταιρισμοῦ, διὰ τοῦ ὁποίου ἐστὲ βέβαιοι ὅτι θέλει συρθῆ ἀπὸ τὴν βαθεῖαν ἄβυσσον τὸ δυστυχὲς ἡμῶν Γένος, καὶ ὑψωθῇ εἰς σφαῖραν λαμπρὰν καὶ ζωοπάροχον.

Εἰς πᾶσαν πόλιν ἐμπορικὴν, εἰς πᾶσαν κοινότητα, πανταχοῦ, ἐντὸς καὶ ἐκτὸς τῆς Ἑλλάδος, ἅς σχηματισθῶσιν ἐμπορικαὶ καὶ πολιτικαὶ

Σύλλογοι, ἄς καταρτισθῶσιν εἰς τὰς κυριωτέρας πόλεις τοῦ Βασιλείου σύλλογοι ἐκ τοῦ ἐμπορικοῦ καὶ βιομηχανικοῦ λαοῦ, πλὴν ὅμως σπουδαῖοι, ἀνδρικοί, ὡς ἀπαιτοῦν οἱ μεγάλοι σημερινοὶ καιροί.

Οἱ δὲ σύλλογοι οὗτοι, θέτοντες ὡς ἀρχὴν ὅτι ἡ ὕλική ἀνάπτυξις καὶ εὐημερία εἰς ἓν ἔθνος εἶνε συνέπεια καλῆς κοινωνικῆς ἀναπτύξεως, ὅτι μόνον ἐν ἐλευθέρᾳ πολιτείᾳ ἔγκειται πᾶσα ζωὴ καὶ πρόοδος, ἄς λάβωσιν ὑπὸ σκέψιν, ἡμῶν μὲ τὰ ἄμεσα καὶ καθαρῶς ἐμπορικὰ καὶ τοῦ λαοῦ ζητήματα καὶ τὴν ἐθνικὴν ἡμῶν κατάστασιν.

Ἄς συσκεφθῶσι μετὰ τῶν ἐμπόρων καὶ οἱ πλούσιοι, καὶ ἄς θέσωσιν εἰς ἐνέργειαν διὰ συνεταιρισμοῦ κεφαλαίων καὶ διὰ καταλλήλων μεθόδων ἐν Ἑλλάδι κατασκευὴν καὶ ἄλλων σιδηροδρομικῶν δικτύων, καὶ κυρίως διεθνῶν, σχηματισμὸν λιμένων, ἐκμετάλλευσιν τοῦ ποικίλου ἡμῶν πλούτου, ἀνάπτυξιν τῶν ἀτμοπλοικῶν μας ἐταιριῶν καὶ σύστασιν νέων τοιούτων, ὅπως ἄρχωμεν εἰς τὰ πελάγη.

Ἄς ἐνεργήσωσιν ἐπίσης οἱ δυνάμενοι πρὸς ἀνύψωσιν καὶ προστασίαν τῆς βιομηχανίας, βελτίωσιν ἐσωτερικῆν τῶν πόλεων, καὶ ρυθμίσιν τῆς ἐμπορικῆς κινήσεως ἐν ἐλευθερίᾳ, σύστασιν κτηματικῶν τραπεζῶν ἐπὶ μικρῷ τόκῳ, πρὸς ἐνίσχυσιν τῆς γεωργίας, τῆς ἐκπνεούσης, δυστυχῶς, ἱστοφόρου ναυτιλίας μας, καὶ τῆς βιομηχανίας, ἡ πρόοδος τῶν ὁμοίων αὐξάνει τοῦ ἐμπορίου τὴν πρόοδον, καὶ καθιστᾷ εὐδαιμόνας τοὺς λαοὺς ἐν τῇ σταδιοδρομίᾳ αὐτῶν.

Πρὸς τούτοις εὐκταῖον θὰ ἦτο ἂν οἱ ἀγαπῶντες πράγματι τὴν Πατριδα, καὶ δυνάμενοι ἐμερίμων δεόντως πρὸς σύστασιν τῶν λαϊκῶν τραπεζῶν, τοσοῦτον ἐν Εὐρώπῃ καὶ ἐν Ἀμερικῇ εὐδοκιμησασῶν.

Παρ' αὐταῖς, ὁ ἐργάτης, καταθέτων τὸ ἐκ τῆς ἐργασίας του περισσεύμα, γίνεται οὐ μόνον μέτοχος, ἀναλόγως τοῦ κεφαλαίου ὅπερ καταθέτει, ἀλλὰ καὶ πελάτης, δυνάμενος νὰ προεξοφλῇ γραμμάτια, καὶ νὰ λαμβάνῃ προκαταβολὰς ἐκ τῶν ἐν τῇ τραπεζῇ κατατεθειμένων συνεταιρικῶν χρημάτων.

Εἰς πλείστας εὐρωπαϊκὰς χώρας ὑπάρχουσι πρὸ πεντηκονταετίας ἰδρυμένοι τοιαῦται τράπεζαι, ἀριστα λειτουργοῦσαι πρὸς κοινὴν ὠφέλειαν τῶν συνεταιρῶν ἀπάντων, καὶ ὑπ' εὐθύνην αὐτῶν, ἧτις ἀποτελεῖ τὴν ἐγγύησιν τῶν πράξεων τῆς ἐταιρίας.

Τὰ χρηματικὰ περισσεύματα τῶν παρ' ἡμῖν ἐργατῶν, προῖον τοῦ ἰδρώτος καὶ τῆς κοπιώδους ἐργασίας, εἰς ἣν νυχθημερὸν ὑποβάλλονται, τὰ δαπανώμενα ἤδη δυστυχῶς ἐν τοῖς καπηλείοις καὶ διαφθείροντα τοὺς δαπανῶντας αὐτά, θὰ εἰσέρρουσιν εἰς τὸ ταμεῖον τῶν λαϊκῶν τραπεζῶν, ἐὰν ὑπῆρχον ἐν Ἑλλάδι τοιαῦται, καὶ θὰ ἀνεκῶφιζον ἐν

ὄρα ἀνάγκης πλείστους ἐργάτας. Αἱ λαϊκαὶ τράπεζαι εἶνε φιλανθρωπικὰ καταστήματα, ἀλλ' ἐν τῷ φιλανθρωπικῷ αὐτῶν σκοπῷ, ὁ ἀπορος ἐργάτης, ὁ μὴ δυνάμενος ἡμέραν τινα νὰ συντηρηθῇ, ἔνεκεν βεβαίως ἀνεξαρτήτων περιστατικῶν τῆς θελήσεώς του, δὲν εἶνε ἀπλοῦν ἀντικείμενον φιλανθρωπίας, ὅσον κατ' ἐξοχὴν ἠθικὸν καὶ οικονομικόν· οὕτω δὲ καθίστανται ἀληθῆ φιλανθρωπικὰ καθιδρύματα, ἐν οἷς ὁ ἀτυχῆσας ἐργάτης, καὶ μὴ δυνάμενος ἡμέραν τινα νὰ ἐργασθῇ, ἔνεκεν ἀνεξαρτήτων τῆς θελήσεώς του αἰτίων, προσερχόμενος ἐν τῷ δικαίωματι αὐτοῦ ὡς καταθέτου, θὰ ἀνελάμβανεν ὅ,τι αὐτὸς οὗτος κατέθεσεν, ἵνα μὴ ἐν στερήσεσι διάγῃ τὸ ὑπόλοιπον τοῦ βίου του.

Εὐχαρίστως λίαν ὅμως ἀπὸ τίνος παρατηρῶ τὸν μᾶλλον ἐγκριτον τῆς πρωτεύουσας τύπον συνηγοροῦντα ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως λαϊκῶν καὶ παρ' ἡμῖν τραπεζῶν, ὁ δὲ φιλόπατρις καὶ διακεκριμένος γηραιὸς πολιτευτῆς καὶ οικονομολόγος κ. Σωτηρόπουλος, τέως πρωθυπουργός, ἐν τινι συνεντεύξει, ἣν ἔλαβε πρὸ τίνος χρόνου μετὰ τοῦ συντάκτου τῆς ἐνταῦθα ἐκδιδομένης γαλλικῆς ἐφημερίδος «ὁ Ἀγγελιαφόρος τῶν Ἀθηνῶν», δὲν παρέλειψε νὰ ὑποδείξῃ, αὐτῷ ὡς ὠφέλιμον σὺν πολλοῖς ἄλλοις καὶ τὴν σύστασιν ἐν Ἑλλάδι τῶν τοιούτων τραπεζῶν.

Νομίζετε, ὅτι εἶνε δύσκολον νὰ ἰδρυθῶσι καὶ ἐν Ἑλλάδι τοιαῦται κοινοφελεῖς τράπεζαι; Ὁχι.

Ἐπισημασθῆναι ἀπαιτεῖται καὶ ἐνέργεια, ἵνα ἐννοήσωσιν αἱ ἐργατικαὶ τάξεις περὶ τίνος πρόκειται, καὶ εἰμὶ βέβαιος ὅτι θὰ σπεύσωσι νὰ ὑποστηρίξωσιν ἐκθύμως ἐκεῖνον, ὅστις ἤθελε λάβει τὴν πρωτοβουλίαν, καὶ ἐνεργήσῃ δραστηρίως πρὸς ἴδρυσιν καὶ παρ' ἡμῖν λαϊκῶν τραπεζῶν.

Τὸ ὄνομα τοῦ πρὸς πραγματοποίησιν τοῦ σκοποῦ τούτου ἐνεργήσαντος, αἱ ἐργατικαὶ τάξεις θὰ εὐλογῶσιν αἰωνίως, ἡ ἱστορία δὲ μετ' ἐπαίνου θὰ ἀναγράψῃ.

Ὁ ὑμέτερος Σύλλογος, ὁ λαβὼν τὴν πρωτοβουλίαν πρὸς ἴδρυσιν τῶν σχολῶν τῶν ἀπόρων παιδῶν εἰς διαφόρους πόλεις τῆς Ἑλλάδος, ἐν αἷς παῖδες ἀπροστάτευτοι καὶ ἄνευ ὁδηγοῦ προσερχόμενοι, ἐνωτίζονται σοφῶν καὶ ἀγαθῶν διδασκάλων παρὰ προθύμων εἰς τὸ ἀγαθὸν ἐταίρων ἡμῶν, μεταδιδόντων εἰς τὰ πτωχὰ παιδία τὰ ὅπλα τῆς ἠθικῆς, ὅπως ἐν τῷ κοινωνικῷ βίῳ, ρᾶδιον ἀντεπεξέρχωνται κατὰ παντὸς πειρασμοῦ ἀνδρούμενα, συνάμα δὲ διὰ τῆς δωρεᾶν παρεχομένης διδασκαλίας διευκολυνόντων τὰ μέσα τῆς ἐξευρέσεως τῶν πρὸς πορισμὸν τοῦ βίου χρησίμων, ὁ ἡμέτερος, λέγω, Σύλλογος, θέλει ἄρα γε ὑστερήσει εἰς τὴν πραγματοποίησιν τῆς ἰδέας τῆς συστάσεως τῶν λαϊκῶν τραπεζῶν; καὶ δὲν θέλει προχειρισθῇ σημασιφόρος καὶ πρωτεργά-

της τῶν τοιούτων καθιδρυμάτων, τὰ ὅποια καταπληκτικὰ ἀποτελέσματα ἐπήνεγκον ἀλλαχοῦ τῆς Εὐρώπης καὶ Ἀμερικῆς, καὶ ἐπὶ τῇ εὐδοκίμῃ τῶν ὁποίων αἰωνία ὀφείλεται εὐγνωμοσύνη εἰς τοὺς εὐγενεῖς καὶ φιλανθρώπους ἐκείνους ἄνδρας, τοὺς ἀποτελέσαντας τὰς ἀπαιτούμενας περὶ τοῦ σκοποῦ τούτου ἐταιρίας, γενόμενοι διαπύρσιοι κήρυκες τῆς κοινωνικῆς ἀλληλεγγύης, ἐν αἷς ἡμερομίσθιοι ἐργάται, ὁ ἀπαίδευτος χειρῶναξ, καταθέτων τὸ μετὰ τὴν ἀφαίρεσιν τῶν πρὸς συντήρησιν αὐτοῦ καὶ τῆς οἰκογενείας του περίσσευμα τῶν κόπων του, ἀντινὰ σπαταλᾷ τούτο, ὡς μέχρι τοῦδε ἐν τοῖς καπηλείοις καὶ τοῖς λοιποῖς τῆς ἀργίας καὶ τῆς διαφθορᾶς καταγωγίσις ἐπὶ βλάβῃ ἑαυτοῦ τε καὶ τῆς κοινωνίας, τὸναντίον, ἐν ἡμέραις πονηραῖς, ἀσθενείας ἢ γήρατος, εὐρίσκει καταφυγὴν, ἀποφεύγων οὕτω τὴν ἐπαιτείαν καὶ τὸ ἔγκλημα;

Θὰ δειλιάσῃ ἄρα γε ὁ ἡμέτερος σύλλογος, καὶ θὰ ὀπισθοχωρήσῃ ἀπέναντι δυσχερειῶν, αἵτινες περιβάλλουσι τὸ ἔργον, καὶ τῶν κόπων, οἵτινες ἀπαιτοῦνται πρὸς πραγματοποίησιν ἰδέας, ὑποσχομένης οὐχὶ μικρὰ ἀγαθὰ διὰ τὴν πολυπληθεστέραν τάξιν τῆς ἡμετέρας κοινωνίας;

Ἡ ὄθησις τὴν ὁποίαν θέλει δώσει οὗτος διὰ τῆς συστάσεως ἐνὸς τοιούτου ἰδρύματος ἐν τῇ πρωτεύουσῃ τοῦ Βασιλείου, θὰ μείνῃ ἄρα γε ἄνευ ἀποτελέσματος, καὶ δὲν ἐλπίζετε ὅτι τὴν λαοσωτήριον καὶ μεγάλην ταύτην ἀρχὴν τῆς οἰκονομίας θὰ μιμηθῶσι καὶ ἕτεροι σύλλογοι, καὶ ἄλλαι πόλεις;

«Ἐγὼ τε τίθημι, λέγει ὁ Πλάτων, τὴν τῶν χρημάτων κτήσιν, πλείστου ἄξιον εἶναι, οὔτε ποῦ παντὶ ἀνδρὶ, ἀλλὰ τῷ ἐπιεικῇ καὶ κοσμίῳ».

Ἄς μιμηθῶσι, κυρίως οἱ πλοῦσιοι ἡμῶν, τοὺς προγόνους μας, οἵτινες, παρέιχον τὰ τροφεῖα εἰς χιλιάδας ἀνθρώπων, οἵτινες συνωδᾶ τῇ θεῖᾳ ῥήσει, ἐργαζόμενοι παρ' αὐτοῖς, ἤσθιον ἐν ἰδρωτί τοῦ προσώπου των τὸν ἄρτον, καὶ δὲν ἐφληνάφουν, ἄς τὸ εἴπωμεν, ὡσπερ σήμερον, οἱ ἄεργοι, οἱ φυγόπονοι, οἱ ψευδοσοφισταὶ ἡμιμαθεῖς, οἱ ἀνὰ στόμα ἔχοντες πάντοτε τοὺς κυνικοὺς φιλοσόφους τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος, καὶ τοὺς ἀνατρεπτικούς τῆς νεωτέρας, ὅπως ἐπιτιμῶσι τοὺς ἐργαζομένους, καὶ κατὰ συνέπειαν ὑλικῶς προοδεύοντας, οὓς κατασκευοφαντοῦσι καὶ ὑβρίζουσιν ὡς ἄρπαγας τοῦ ἄρτου αὐτῶν τῶν ἐλευθεροφρονούντων καὶ προασπιστῶν, δῆθεν, τῆς πασχούσης κοινωνίας μας

Αἱ ἐποχαὶ ὅμως μεταλλάσσουν, ὁ δὲ κυνικὸς φιλόσοφος Διογένης ὁ τὸν Ἀντισθένην μιμηθεὶς καὶ τὴν ματαιότητα τῶν ἀνθρωπίνων καταγελῶν, δὲν θὰ ἐθαυμάζετο διόλου, ἐὰν ἔζη ἐν τῇ παρούσῃ ἐποχῇ.

Γεώργιος Ἀνδρικόπουλος.

ΤΡΙΑ ΠΟΙΗΜΑΤΑ¹

ΠΟΛΥ ΨΗΛΑ!

Εἶδα 'ς τὸν ὕπνο μου, πῶς τᾶχα
ἔπεφταν κάτ' ὄλα τ' ἀστέρια·
εἶδα 'ς τὸν ὕπνο μου πῶς τᾶχα
ὄλα μαζῆ 'ς τὰ δύο μου χέρια.

Καὶ τὸ καθένα ἐφεγγοβόλα
ἀπ' ὄσα γύρω μου ἐκυλοῦσαν...

Εἶδα 'ς τὸν ὕπνο μου πῶς ὄλα
εἶχαν φωνὴ καὶ μοῦ μιλοῦσαν.

Καὶ μοῦπε τῶνα : «δὲν θυμᾶσαι ;
εἴμ' ἢ κρυφὴ πρώτη χαρὰ σου».

Καὶ μοῦπε τᾶλλο : «ὅταν κοιμᾶσαι
ἐγὼ σοῦ φέρνω τὰ ὄνειρά σου».

Κ' ἐν ἄλλο μοῦπε : «εἴμ' ἐκείνη
ποῦ πρωταγάπησες μιὰ μέρα
κι' ἀκόμα ὁ ἔρωσ λάμψι χύνει
'ς τὸν ἀστροκέντητον αἰθέρα».

Κ' ἦλθαν γιὰ μένα, ἦλθαν γιὰ μένα
ὄλα τ' ἀστέρια ποῦ ἦσαν χάμου.

Κ' ἦταν μι' ἀγάπη τὸ καθένα
ἀπ' ὄσαις εἶχα 'ς τὴν καρδιά μου.

Μόνον ἐν ἄστρο εἶχε μείνει
'ς τὸν οὐρανὸ νὰ λαμπυρίζῃ·
ξέρω ποῖα εἶνε· εἶν' ἐκείνη
ποῦ τὴν καρδιά μου δὲν γνωρίζει.

¹ Ἐξ ἀνεκδότου ποιητικῆς συλλογῆς.

Ὁ ἥλιος βγαίνει, αὐτὸ δὲν σβύνει,
κι' ἀπ' ὄλα τᾶλλα ξεχωρίζει.
Ἄχ! εἶν' ἐκείνη, εἶν' ἐκείνη
ποῦ τὴν καρδιά μου δὲν γνωρίζει.

Εἶδα 'ς τὸν ὕπνο μου πῶς τάχα
ἔπεφταν κάτ' ὄλα τ' ἀστέρια·
εἶδα 'ς τὸν ὕπνο μου πῶς τᾶχα
ὄλα μαζῆ 'ς τὰ δύο μου χέρια.

Μόνον ἐκεῖνο εἶχε μείνει
'ς τὸν ἔβδομο οὐρανὸν ἀπάνω·
κ' ἐνῶ γιὰ μένα λάμψι χύνει,
εἶνε ψηλά και δὲν τὸ φθάνω.

ΤΟ ΣΥΝΝΕΦΟ

- Ποῦ τρέχεις, μαῦρο σύννεφο, βαρὺ και φορτωμένο ;
- Ἀπὸ νησι ξεκίνησα και σὲ νησι πηγαίνω.
- Ποιὰ θάλασσα σ' ἐγέννησε, ποιὰ φλόγα σ' ἔχει πάρει
και 'ς τὸν ἀγέρ' ἀπλόνησαι μὲ δόξα και καμάρι ;
- Θάλασσα δὲν μ' ἐγέννησε μὲ κύματ' ἀφρισμένα
κ' εἶν' ἱστορία θλιβερὴ ἢ γέννησί μου ἐμένα.

«Τοῦ ναύτ' ἡ χήρα κάθεται 'ς ἀκρογιαλιὰ μονάχη
κι' ὄλω ρωτᾷ τὴ θάλασσα και ἀντιλαλοῦν οἱ βράχοι:
— Θάλασσα, πικροθάλασσα, ποῦκανες τόσαις χήραις,
θάλασσα, τί τὸν ἔκανες τὸν ἄνδρα μου ποῦ πῆρες;
Τέσσερα χρόνια πέρασαν ποῦ μούφυγε 'ς τὰ ξένα,
τέσσερα χρόνια καρτερῶ και συντροφειῶ ἐμένα.

«Τοῦ ναύτ' ἡ χήρα κάθεται και κλαίει 'ς τ' ἀκρογιαλί
κι' ὄλω ρωτᾷ τὴ θάλασσα και τὴν ρωτᾷ και πάλι·
κ' ἡ θάλασσα περήφανη 'ς τὰ πόδια της διαβαίνει
και δὲν τῆς ἀποκρίνεται και δὲν τῆς συντυχαίνει,
γιατί μιὰ μέρ' ἀφρίζοντας τὸν ἔβγαλε πνιγμένο
και ξέρει πῶς τὸν ἔθαψαν σὲ περιγιαλί ξένο.

«Τοῦ ναύτ' ἡ χήρα κάθεται 'ς ἀκρογιαλιὰ και κλαίει
και μὲ πικρὸ παράπονο τὰ βάσανά της λέει.

Τὴν εἶδ' ὁ ἥλιος μιὰν αὐγὴ κι' ἀγάλια-ἀγάλια γέρνει
και 'ς τῆς χρυσαῖς ἀκτίνες του τὰ δάκρυά της παίρνει·
και τὰ θερμά της δάκρυα τὰ πολυπικραμένα
ἀνέβηκαν 'ς τὸν οὐρανὸ κ' ἐγέννησαν ἐμένα».

- Τώρα ποῦ τρέχεις, σύννεφο, και δὲν γυρίζεις πίσω ;
- Πάγω νὰ βρῶ τὸν τάφο του τὰ δάκρυα νὰ χύσω.

Η ΦΩΛΙΑ

Ἄντικρὺ 'ς τὸ παραθύρι, σὲ μιὰ στέγη χαμηλὴ
κάθησ' ἓνα χελιδόνι, ταξειδιάρικο πουλί·
και μὲ χίλια σύρε κ' ἔλα και μὲ τὴ γλυκειὰ λαλιά του
και μὲ βάσανα και κόπους ἔχει κτίσει τὴ φωλιά του

Ἔχει κτίσει τὴ φωλιά του και τριγύρω της πετᾷ,
πάει κ' ἔρχετ' ὄλη μέρα και τροφὴ παντοῦ ζητᾷ
και τὴν φέρνει 'ς τὰ παιδιὰ του, ποῦ μ' ὀλάνοικτο τὸ στόμα
περιμένουν πεινασμένα ἓνα σπόρο, λίγο χῶμα.

Ἄντικρὺ, μιὰ μαυροφόρα, ποῦ παράκαιρα γενεᾷ,
'ς τὸ παράθυρο μονάχη τὴν ἡμέρα της περνᾷ·
τὴ φωλιά τὴ νειοκτισμένη μὲ παράπονο κυττάζει
και τὰ μάτια της σφουγγίζει κι' ὀλοένα ἀναστεναίξει.

Ἦταν ἄλλοτε μητέρα κ' εἶχε πρόσχαρο παιδί
κ' ἔτυχεν ὁ μαῦρος χάρος νὰ περάση νὰ τὸ 'δῆ
και τὸ ζήλεψε ποῦ τῶδε κ' ἔσκυψε μὲ περηφάνεια
και τὸ πῆρε 'ς τὰ φτερά του και τὸ πῆγε 'ς τὰ οὐράνια.

Ἐρημη, μονάχη τώρα καμαρόνει τὴ φωλιά
και θυμᾶται τὸ παιδί της και θυμᾶται τὰ παληά...
Και κυττάζοντας τὴ μάνα ποῦ φροντίζει τὰ παιδιὰ της
ἄχ! θαρρεῖ πῶς εἶν' ἐκείνη κι' ἀναπαύετ' ἡ καρδιά της.

Ἰω. Πολέμης

ΣΕΠΤΕΜΒΡΙΟΣ, ΟΚΤΩΒΡΙΟΣ, ΝΟΕΜΒΡΙΟΣ 1893

Κατὰ τὴν λήξαν τριμηνίαν πέντε ἐγένοντο συνεδριάσεις τοῦ Συλλόγου.

Ἐψηφίσθη ὁ προϋπολογισμὸς τοῦ ΚΘ' ἔτους τοῦ Συλλόγου, καθ' ὃν τὰ μὲν ἔσοδα προϋπελογίσθησαν εἰς δρ. 28,475, τὰ δ' ἔξοδα εἰς δρ. 26,490.

Ἡ ἐξελεγκτικὴ ἐπιτροπὴ διὰ τοῦ εἰσηγητοῦ αὐτῆς κ. Γ. Ἀναγνωστοπούλου ὑπέβαλε τῷ Συλλόγῳ τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελέγξεως τοῦ ταμείου καὶ ἐν γένει τῶν ἰδρυμάτων τοῦ Συλλόγου κατὰ τὸ λήξαν ἔτος, ἅτινα εὔρεν ἐν πλήρει τάξει. Προέτεινε δὲ καὶ ὁ Σύλλογος παρεδέξατο ἵνα ἐκφρασθῶσιν εὐχαριστήρια ἐπὶ τῇ καταστάσει ταύτῃ εἰς τοὺς διοικήσαντας τὸ παρελθὸν ἔτος τὰ τοῦ Συλλόγου.

Ἡ ἐν Καλάμαις σχολὴ τῶν ἀπόρων παιδῶν ἔπεμψε τὴν ἔκθεσιν τῶν πεπραγμένων κατὰ τὸ λήξαν ἔτος. Ὁ δ' ἐλεγκτὴς κ. Γ. Γεωργαντάκος ὑπέβαλε τὴν ἔκθεσιν τῆς ἐξελέγξεως τοῦ ταμείου εὐρεθέντος ἐν τάξει.

Ἀνηγγέλθησαν τῷ Συλλόγῳ αἱ ἐξῆς χρηματικαὶ δωρεαί:

Ἡ Α. Β. Υ. ὁ πρίγκηψ Διάδοχος τοῦ Σάξ-Μάινιγκεν Βερνάρδος, ἐπισκεφθεὶς τὸν Σύλλογον οὐ διατελεῖ καὶ ἐπίτιμον μέλος, ἔπεμψε τῷ ταμίᾳ φρ. χρ. 300, ἥτοι δρ. 523.50.

Ὁ κ. Λεωνίδας Ἐμπειρῖκος ἀντεπιστέλλον μέλος ἐπισκεφθεὶς τὴν σχολὴν τῶν ἀπόρων παιδῶν, ἔπεμψε τῷ ἐφόρῳ αὐτῆς δρ. χιλίας.

Ὁ κ. Κ. Καραπάνος ἀπέστειλε τῇ Σχολῇ τῶν ἀπόρων παιδῶν δρ. χιλίας ἐκ τοῦ ὑπὸ τοῦ πενθεροῦ αὐτοῦ κ. Χρηστάκη Ζωγράφου διατεθέντος ποσοῦ ἐπ' εὐκαιρίᾳ τῆς πεντηκονταετηρίδος τῶν γάμων του.

Ὁ κ. Δ. Π. Λάμπρος προσήνεγκεν ἐτησίως δρ. ἑκατὸν ὡς βραβεῖον εἰς τὸν ἀριστεύοντα μαθητὴν τῆς Σχολῆς τῶν ἀπόρων παιδῶν.

Ἦρξαντο τὴν 29 Ὀκτωβρίου τὰ ἀναγνώσματα τοῦ Συλλόγου, ἐγένοντο δὲ τὰ ἐξῆς:

Ὁ κ. Σπ. Π. Λάμπρος τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ τοῦ τελευταίου Ἑλληνος αυτοκράτορος.

Ὁ κ. Ι. Ψυχάρης ἀντεπιστέλλον μέλος ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ τὸ Φιλί.

Ὁ κ. Γ. Ἀνδρικόπουλος τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ «οἱ ἔμποροί μας».

Ὁ κ. Στ. Δ. Βάλβης τακτικὸν μέλος ἀνέγνω τὴν διατριβὴν αὐτοῦ, «εἰς μαθητῆς γυμνασίου πρὸ πενήκοντα τεσσάρων ἐτῶν».

Ὁ κ. Ἄντ. Πεταλᾶς τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ Δελφῶν.

Ὁ κ. Θεόδ. Βελλιανίτης τακτικὸν μέλος ὠμίλησε περὶ τῶν θεάτρων ἐπὶ Ὀθωνος.

Ἦρξαντο τῇ 30 Νοεμβρίου αἱ θρησκευτικαὶ ὁμιλίαι, ἐγένοντο δὲ δύο τοιαῦται, ὁμιλησάντων τῶν κκ. Ἄ. Διομήδους Κυριακοῦ καὶ Ἴγν. Μοσχάκη.

Εἰς τὸ ἀνάγνωσμα τοῦ κ. Ψυχάρη παρέστη ἐν τῷ Συλλόγῳ ὀλόκληρος ἡ Β. οἰκογένεια. Εἰς ἀμφοτέρας δὲ τὰς θρησκευτικὰς ὁμιλίαις ἡ Α. Μ. ἡ Βασιλίσσα.

Μετετέθησαν ἐκ τῶν τάξεων τῶν παρέδρων εἰς τὴν τάξιν τῶν τακτικῶν μελῶν οἱ κκ. Γ. Πιλάβιος, Γ. Ἀνδρικόπουλος, Ἴ. Θεολόγης καὶ Ἄ. Μάτσης.

Ἐψηφίσθησαν μέλη πάρεδρα οἱ κκ. Ἐβεν Ἀλεξάνδερ πρεσβευτῆς τῆς Ἀμερικῆς, Μιχ. Ἀνδριτζάκης, Π. Ἀξιῶτης, Γ. Δεκζῆς Βούρος, Παντ. Γίκας, Κωνστ. Δούμας, Γεώργ. Παπακωνσταντίνου, Δημ. Κιτσίκης, Θάνος Μπασιάς, Ἴπποκρ. Καραβίας ἀντεπιστέλλοντα οἱ κκ. Α. Καρακάρης ἐν Τεργέστη, Ροδ. Λέμαν ἐν Ἀμστελοδάμῳ, Κάρ. Γαλλιὰν ἐν Ρώμῃ, Δ. Καλογερόπουλος ἐν Λυών, Ἀθ. Γκινόπουλος ἐν Ἰωαννίνοις, Χ. Σαμαρτσίδης ἐν Κωνσταντινουπόλει, Λ. Μπαίρας ἐν Ἀλεξανδρείᾳ καὶ Γ. Παπανδρέου ἐν Καλάμαις.

Ἀπεβίωσεν ὁ Δημ. Στεφάνοβιχ Σκυλίτσης ἐπίτιμον μέλος τοῦ Συλλόγου. Ὁ Σύλλογος ἐψηφίσαστο ἵνα ἀποσταλῶσι τὰ συλλυπητήρια αὐτοῦ τοῖς ἀδελφοῖς.

ΕΠΑΜ. ΕΜΠΕΙΡΙΚΟΥ. Τὸ Δασμολόγιον ἡμῶν καὶ ἡ Προστασία. Ἐν Ἀθήναις ἐκ τοῦ τυπογραφείου Π. Λεώνη, 1893.

Ὁ κ. Ἐμπειρῖκος ἄριστα κατηρτισμένος καὶ δοκιμώτατα καταγινόμενος περὶ τὰ οἰκονομολογικὰ ζητήματα, ὡς οἱ ἀναγνώσται τοῦ «Παρνασσού» γινώσκουσι, πραγματεύεται τὸ σοβαρὸν τοῦτο ζήτημα μετὰ γλαφυρότητος καὶ ἐμβριθείας, ἐν τῇ πραγματείᾳ ταύτῃ. Ὁ συγγραφεὺς βουλευτῆς ἐξ Ἀνδρου, ἀφιερῶ τὸ ἔργον εἰς τοὺς ἐν τῇ Βουλῇ συναδέλφους του, οἵτινες εὐκταῖον εἶνε νὰ τὸ μελετήσωσιν ἐπισταμένως καὶ νὰ θέσωσιν εἰς ἐφαρμογὴν τὰς ὀρθὰς σκέψεις καὶ γνώμας τοῦ συγγραφέως.

Εύρίσκειτο τὸ παρὸν τεύχος ὑπὸ τὰ πιεστήρια, ὅτε ἐγνώσθη ὁ αἰφνίδιος θάνατος τοῦ **Δημητρίου Στεφάνοβικ Σκυλίτση**, συμβᾶς ἔνταῦθα τὴν ἑσπέραν τῆς 25 Νοεμβρίου, ἡ θλιβερὰ δὲ εἰδήσις κατεθορύβησε καὶ κατελύπησε τὴν ἀθηναϊκὴν κοινωνίαν, ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἰστορίας ἔζη ἀπὸ τινος ὁ μεταστάς, ὁδυνηρὸν δ' ἔσχεν ἀντίκτυπον ἐν Κωνσταντινουπόλει, ἔνθα ἐγεννήθη καὶ ἔνθα μετηνέχθη τὸ σκῆνος αὐτοῦ πρὸς ἑνταφιασμόν.

Υἱὸς τοῦ ἀειμνήστου τοῦ Γένους εὐεργέτου, τοῦ Ζανῆ Στεφάνοβικ Σκυλίτση, ὁ μεταστάς, ἐθήλασεν ἐκ γενετῆς τὰ νόματα τῆς ἀρετῆς, συμμορφωθείς ἀείποτε μὲ τὰς ἐπικρατούσας εἰς τὸν σεβαστὸν αὐτοῦ οἶκον ἀρχὰς καὶ παραδόσεις τῆς εὐποιίας. Κληρονόμος ἄξιος τῶν πατρικῶν ἀρετῶν, σεμνὸς τὸν χαρακτῆρα, μετριόφρων, καλοκάγαθος, δίκαιος ἐν πᾶσιν, ἐξήσκησε τὴν ἀγαθοεργίαν ὡς καθήκον, ἄνευ ἐπιδείξεων, πολυτρόπως γενόμενος ὠφέλιμος καὶ γενναιοδώρως παρέχων τὴν ἑαυτοῦ συνδρομὴν εἰς πᾶν ἔργον ἀγαθὸν καὶ φιλόανθρωπον. Ὑπῆρξεν ὁ μεγαλόδωρος ἰδρυτῆς τοῦ ἐν Παρισίοις μεγαλοπρεπεστάτου ἑλληνικοῦ ναοῦ, καὶ ὁ γενναῖος χορηγὸς καὶ προστάτης τῶν ἐν Χίῳ ἐκπαιδευτικῶν καὶ φιλανθρωπικῶν ἰδρυμάτων, ὁ εἰλικρινὴς ἑραστής τοῦ καλοῦ καὶ τῆς τέχνης, ὁ ἀείποτε συντελέσας εἰς τὴν πρόοδον αὐτῆς.

Ἡ ἡμετέρα κοινωνία ἡ δυνηθεῖσα νὰ ἐκτιμήσῃ τὰς περικοσμούσας τὸν μεταστάντα σπανίας ἀρετάς, ἀμέριστον ἐξέφρασε τὴν λύπην τῆς ἐπὶ τῇ ὁδυνηρᾷ στερήσει τοῦ ἐγκρίτου αὐτῆς μέλους. Ὁ Σύλλογος «Παρνασσός», οὗτινος μέλος ἐπίτιμον ἦτο ὁ ἀποθανών, διεβίβασε πρὸς τὴν οἰκογένειαν αὐτοῦ τὰ συλλυπητήρια του· ἡ Διεύθυνσις δὲ τοῦ ἡμετέρου περιοδικοῦ διὰ δεσμῶν συμπαθείας καὶ ἐκτιμήσεως συνδεομένη πρὸς τὸν σεβαστὸν καὶ ἐπιφανῆ οἶκον τοῦ μεταστάντος, ἀφιερῶν ἐν σπουδῇ τὰς ὀλίγας ταύτας λέξεις εἰς τὴν μνήμην του καὶ ἐκφράζει τὰ βαθύτατα αὐτῆς συλλυπητήρια πρὸς τὸν ἀλγεινῶς δοκιμασθέντα ἐκ τῆς αἰφνιδίου συμφορᾶς φιλόστοργον ἀδελφόν του, τὸν μεγάλτιμον ἐν Κωνσταντινουπόλει ὁμογενῆ κ. Παῦλον Στεφάνοβικ Σκυλίτσην, ὅστις τὴν αὐτὴν ἐκλεξάμενος ἀνέκαθεν ἀγαθὴν μερίδα καὶ συνεχίζων ἐπίσης τὰς εὐγενεῖς παραδόσεις τοῦ πολυσεβάστου οἴκου του, κατέστησε τὸ ὄνομά του περιφανές καὶ εὐλογητὸν παρὰ τοῖς ἑαυτοῦ συμπολίταις καὶ ὁμοεθνεῖσιν.

ΟΙ ΔΕΛΦΟΙ

Α'

Ἔνεκα τῆς ἀφθίτου αἰγλης, δι' ἧς ἡ ἱστορία καὶ ἡ ποίησις περιέβαλον τοποθεσίας τινὰς, αὗται παρεδόθησαν τῇ ἀθανασίᾳ. Ἐὰν ἡ Σαλαμίς, ὁ Μαραθὼν, αἱ Πλαταιαὶ καὶ αἱ Θερμοπύλαι συγκινῶσι μέχρι δακρύων τοὺς τῆς ἐλευθερίας φίλους, καὶ διδάσκωσι τὸν πατριωτισμὸν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος, καὶ οἱ Δελφοὶ δὲν κατέχουσιν ἤττονα θέσιν. Καὶ πρὶν εἰσεῖτι ὁ ἀόρατος Πελασγικὸς Ζεὺς, ὅστις διὰ τοῦ ψιθύρου τῶν Δρυῶν ἐξεδήλου ἐν Δωδώνῃ τὴν ἐμφάνισιν του, κατὰ τὴν ἑλληνικὴν, τὸ Δελφικὸν μαντεῖον ὑπῆρξε τὸ κυριώτερον ὄργανον, δι' οὗ ὁ θεὸς ἀπεκάλυπτε τοῖς ἀνθρώποις τὰς ἑαυτοῦ βουλὰς. Ὅλιγοῖς ἴσως θεσμοὶ τῆς ἀρχαιότητος προσέφερον τῇ ἐλευθερίᾳ καὶ τῷ πολιτισμῷ μεγαλειτέραν ὑπηρεσίαν τῆς τοῦ Δελφικοῦ Μαντείου. Οὐχὶ ἀπαξ ὁ πεφωτισμένος πατριωτισμὸς τῆς Πυθίας ἔσωσε τὴν Ἑλλάδα, καὶ σχεδὸν πάντοτε ὑπῆρξε τὸ ὄργανον, δι' οὗ οἱ σοφοὶ οἱ ἰδρύσαντες τὸν ἀρχαῖον ἑλληνικὸν πολιτισμὸν μετέδωκαν τὰς ἰδέας των τοῖς συμπολίταις αὐτῶν. Ἀλλὰ καὶ ὡς ἀφετηρία τῆς Ἑλληνικῆς ἱστορίας δύναται νὰ θεωρηθῇ τὸ Δελφικὸν μαντεῖον, διότι ἐκεῖ τὸ πρῶτον ἐκυφορήθη ἡ ἰδέα μιᾶς κοινῆς πατρίδος καὶ μιᾶς ἑλληνικῆς ἠθικῆς· ἐκεῖ, ὑπὸ τὰς ὑπὲρ τῆς τοῦ μεγαλοπρεποῦς Παρνασσοῦ, αἱ διάφοροι φυλαὶ αἱ συγκροτήσασαι τὴν Ἀμφικτυονίαν, ἧτις εἶχε κοινὸν ἱερὸν τὸ Δελφικὸν μαντεῖον, ἀπήρτισαν ἕνα λαόν, ὅστις, ὅπως διακριθῇ αὐτός τε καὶ οἱ θρησκευτικοπολιτικοὶ αὐτοῦ θεσμοὶ τῶν πληθυσμῶν τῶν μὴ μετεσχόντων τῆς Δελφικῆς Ἀμφικτυονίας, εἶχε χρεῖαν κοινῷ ὀνόματος, καὶ ὠνομάσθη ἑλληνικός, τὸ ὄνομα δὲ τοῦτο, ὃν πρότερον ὁμοσπονδικόν, ἀντικατέστησε τὸ ἀρχαιότερον ἀθροιστικὸν ὄνομα τῶν Γραικῶν. Ἐκεῖ, παρὰ τὰ διαυγῆ νόματα τῆς Κασταλίας, τῆς Δελφούσης καὶ τῆς Κασσώτιδος πηγῆς, ἐτέθησαν τὸ πρῶτον αἱ βάσεις τοῦ Δημοσίου δικαίου τῶν Ἑλλήνων, διδασκομένων νὰ μὴ πολεμῶσι καθ' Ἑλλήνων, καὶ νὰ μὴ υποδουλώσιν Ἑλληνας. Ἐκεῖ, παρὰ τὸ ἀφρίζον βεῖθρον τοῦ ποταμοῦ Πλειστοῦ καὶ τὰς ἀπορρώγας πέτρας τῆς Κάρφης, ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ὁ Ἑλληὴν, ὅτι ἡ ἠθικὴ διαγωγή τῶν ἀτόμων συνίσταται

εις τὸν φόβον τοῦ θεοῦ. Ἐκεῖ, ἐπὶ τῶν ἱερῶν χωμάτων τῶν Δελφῶν, ἅτινα ἐκάλυπτον αἱ πενιχραὶ οἰκίαι τοῦ χωρίου Καστρί, αἱ ἀνασκαπτόμεναι σήμερον ὑπὸ τῶν Γάλλων, ἐξηφανίζετο τὸ ὄνομα τοῦ Ἰωνος, τοῦ Δωριέως, τοῦ Ἀθηναίου, τοῦ Σπαρτιάτου καὶ ἐξέλειπον τὰ μίσση καὶ τὰ πάθη αὐτῶν, πάντες δὲ ἠσθάνοντο ἑαυτοὺς ἀδελφούς καὶ εἶχον κοινὴν πατρίδα τὴν Ἑλλάδα, ἣν ἠγάπων καὶ ἐσέβοντο. Ἐκεῖθεν ἐξῆλθε μία τῶν ὑψηλοτέρων ἰδεῶν, ἣτις δύναται νὰ θεωρηθῆ ὡς ἠθικὸς νόμος παρὰ τοῖς ἀρχαίοις Ἑλλησιν· εἰς τοὺς προσερχομένους πρὸς χρηστηρίαισιν ἢ Πυθίᾳ ἔλεγε· «Μὴ ἀπατάσθε, διὰ τὸν ἀγαθὸν ἄνθρωπον καὶ μία σταγῶν ὕδατος ἀρκεῖ πρὸς καθαρισμόν, διὰ τὸν κακὸν ὅμως οὐδὲ τὰ ὕδατα τοῦ ὠκεανοῦ ἀρκοῦσιν». Ἐν τῷ μαντεῖῳ τούτῳ ἐδιδάχθη τὸ πρῶτον ὁ Ἕλληνας, ὅτι ἡ ἐξωτερικὴ λατρεία εἰς οὐδὲν ὠφελεῖ, ὅταν τὸ πνεῦμα καὶ ἡ καρδία δὲν εἶνε ἀγνά. Ὁ Ἄγνος θεὸς ἤθελε καθαρὰν καρδίαν καὶ ἀμειλίκτως ἐπάτασσε πάσας τὰς ἀτελείας τοῦ ἐλληνικοῦ χαρακτῆρος.

Β'

Ἄφ' ὅτου ὁ ἄνθρωπος ἤρξατο νὰ σκέπτηται, ἀνεγνώρισεν, ὅτι ἡ ζωὴ εἶνε σκληρὰ, ὡς σπανίως εὐρίσκων ἐν αὐτῇ τὴν εὐτυχίαν· ὁ πόθος δὲ πρὸς τὴν εὐτυχίαν καὶ ἡ ἀποστροφή πρὸς τὴν δυστυχίαν ἐδημιούργησαν ἐν αὐτῷ τὴν ἐλπίδα μελλούσης εὐτυχίας. Ἡ ἐλπίς αὕτη εἶνε ἰνδαλμα, ἀπλὴ σκιά· ἀλλ' αἱ ἐλπίδες, αἱ σκιαί αὗται, τὰ ἰνδαλματα ταῦτα ὠδήγησαν τὴν ἀνθρωπότητα μέχρι σήμερον καὶ θὰ ὠδηγῶσιν αὐτὴν πάντοτε. Ἀληθεῖς κυρίαρχοι τῆς ἀνθρωπότητος τὰ ἰνδαλματα ταῦτα ἀποκρύπτουσιν εἰς τοὺς ἀνθρώπους τὴν πραγματικότητα καὶ δημιουργοῦσι τὸν σκοπὸν τῆς ὑπάρξεως αὐτῶν. Οἰαιδήποτε καὶ ἂν ὦσιν αἱ περὶ ζωῆς ἰδέαι τῶν ἀνθρώπων, πάντες, θρησκομανεῖς, σκεπτικοί, σοφοί, ἀμαθεῖς, ἐλπίζουσιν εἰς τὴν πραγματοποίησιν ἰδεῶδους τινός, καὶ χάρις εἰς τὴν χίμαιραν ταύτην βαδίζουσιν ἡδέως εἰς τὸν τάφον χωρὶς νὰ αἰσθανθῶσιν τὸν τῆς ὀδοπορίας κόπον. Ἄγνοῶ διατὶ φιλόσοφοι τινες κατεμέμφθησαν τῶν ἰνδαλμάτων τούτων· ἵνα ἄρα γε καταστήσωσι τὸν ἄνθρωπον εὐτυχεῖ ; ἢ ἐξ ἔρωτος πρὸς τὴν ἀλήθειαν : Ἐπρεπε πρῶτον νὰ ἐρωτήσωσι τί θὰ ἦτο ἡ ἀνθρωπότης ἄνευ ἐλπίδος ἢ φόβου. Ὁ ἐπὶ τῆς πυρᾶς ἀποθνήσκων μάρτυς, ὁ ὑπὲρ τῆς πατρίδος του φονευόμενος στρατιώτης, ὁ ἐν στερήσει διερχόμενος τὸν βίον του θρησκομανής, ὁ ἀφοσιούμενος εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τῆς πατρίδος του πολιτευτής, ὁ νυκθήμερὸν ἐργαζόμενος ὑπὲρ τῆς προαγωγῆς τῆς ἐπιστήμης, ἡ μήτηρ ἢ πιστεύουσα ὅτι θὰ ἐπανίδῃ ποτὲ ἐν μελλούσῃ τινὶ ζωῇ τὸ ἀποθανόν αὐ-

τῆς τέκνον, διὰ τῆς ἐλπίδος μόνον βαυκαλιζονται καὶ παρηγοροῦνται. Ἄρκει, ὡς ἔλεγεν ὁ Πασχάλ, ν' ἀφαιρεθῶσιν ἀπὸ τοῦ ἀνθρώπου πάσαι αἱ φροντίδες καὶ αἱ σκέψεις, αἵτινες ἀπασχολοῦσιν αὐτόν, καὶ ὁ ἄνθρωπος θὰ κατασταθῆ δυστυχής, διότι τότε θὰ ἴδῃ τί εἶνε, πόθεν ἦλθε καὶ ποῦ βαίνει· οὐδεμία ἀμφιβολία ὅτι ἡ ζωὴ πάντων σχεδὸν τῶν ἀνθρώπων εἶνε βαρὺ φορτίον, ἄνευ πραγματικῆς ἀμοιβῆς. Ὅστις ἐκ τοῦ συνέγγους ἐξετάζει τὴν ζωὴν πείθεται, ὡς ὁ συγγραφεὺς τοῦ Ἑκκλησιαστοῦ, ὅτι τὰ πάντα ματαιότης καὶ ὅτι προτιμότερος ὁ θάνατος. Ἀποδέχομαι μετ' αὐτοῦ τὸ μάταιον τῆς χαρᾶς καὶ τῆς ἐλπίδος ἡμῶν, διότι ἐν τῇ πραγματικότητι ὁ ἄνθρωπος οὐδὲν ἄλλο εἶνε ἢ διαρκὲς παίγνιον τῶν ἀπατηλοτέρων ἰδεῶν, καὶ διαρκῆς τάσις πρὸς ματαιότερους σκοπούς, ὁ ἔρως ἀπλοῦν φάσμα, ἡ δόξα παιδικὴ πλάνη, ὁ δὲ κόσμος μακρὸν ὄνειρον, ἐν ᾧ οὐδὲν πραγματικὸν ὑπάρχει καὶ ἐν ᾧ, εἰς μάτην θὰ ζητήσῃ τις σοφὸν τινα, ὅστις θὰ ἀπαντήσῃ εἰς τὴν εἰρωνικὴν ἐρώτησιν, τὴν ὁποίαν ὁ Ρωμαῖος Πιλάτος ἀπηύθυνεν εἰς τὸ τέκνον τῆς Γαλιλαίας εἰπὼν «Καὶ τί ἐστὶν ἀλήθεια ;» Καὶ ὅμως ἡ πραγματικότης αὕτη καλύπτεται ὑπὸ τῶν ἰνδαλμάτων τούτων, ἅτινα καλοῦνται ἐλπίς, πόνος, χαρὰ, ἔρως, δόξα, λύπη, φόβος· καὶ χάρις εἰς τὰ ἐπαγωγὰ ταῦτα φάσματα καὶ ὁ ἀπαισιοδοξότερος τῶν ἀνθρώπων ἠσθάνθη εἰς τὸν βίον του στιγμὰς θελκτικᾶς, ὧν τὴν διαίωσιν ἐπεθύμησε. Τί πρὸς τοῦτο, ὅτι πρόκειται περὶ ἀπλῆς ἀπάτης ; Ὅταν βλέπω ἐπὶ σκηνῆς θεάτρου παριστανόμενον δράμα, γνωρίζω, ὅτι τὰ πρόσωπα, ὧν ἡ τύχη διεγείρει ἐν ἐμοὶ συγκίνησιν καὶ ἐνδιαφέρον, εἶνε εἰκονικά, καὶ ὅμως συγκινοῦμαι. Τὰ ἰνδαλματα ταῦτα, ἅτινα ἀπετέλεσαν καὶ ἀποτελοῦσι τὴν εὐτυχίαν καὶ τὴν παρηγορίαν τοῦ ἀνθρώπου, καὶ τὸ Δελφικὸν Μαντεῖον ἐβαυκαλίσειεν, ὑπέθαλψε καὶ ἐξυπηρέτησεν ἐπὶ 15 αἰῶνας, ὡς λέγει ὁ Σοφοκλῆς.

Ἀπὸ τῶν μυθικῶν χρόνων μέχρι τοῦ Ἰουλιανοῦ τὸ Δελφικὸν Μαντεῖον ὑπῆρξε διαρκῆς ἀποκάλυψις διὰ τὸν ἀρχαῖον κόσμον. Ἀπὸ τῆς Φρυγίας μέχρι τῶν Ἡρακλείων Σπηλῶν, ἀπὸ τῆς Σκυθικῆς χώρας μέχρι τῆς Ἀφρικῆς, ἐπὶ 15 αἰῶνας ἡ ἀνθρωπότης ἐζήτησεν ἀπὸ τὸ ἄφριζον στόμα τῆς Προφήτιδος τοῦ θεοῦ λόγους παρηγορίας καὶ βοήθειαν· καὶ κατὰ τὸν μακρὸν τοῦτον χρόνον ἡ φωνὴ αὐτῆς ἠκούσθη μετὰ σεβασμοῦ, ὡσάντις ἠρωτάτο, χωρὶς νὰ ἐκδίδῃ διαταγὰς· ἐδίδαξε δὲ πάντοτε τὴν εὐσέβειαν, τὴν ἀνεξιθρησκείαν, τὴν συγχώρησιν, τὴν ὁμόνοιαν καὶ τὴν ἐκπλήρωσιν τοῦ καθήκοντος πρὸς τὴν πατρίδα, οὐδέποτε προτιμήσασα τοῦ πτωχοῦ τὸν πλούσιον καὶ τοῦ ἰσχυροῦ τὸν ἀδύνατον. Πάντες προσέτρεχον εἰς τὴν βοήθειαν τῆς προφήτιδος, διότι

πάντες ἦσαν πεπεισμένοι, ὅτι ὁ θεὸς ἐκανόνιζε κατὰ τὴν ἑαυτοῦ βούλησιν τὰ συμφέροντα τῶν ἀνθρώπων καὶ τὰς τύχας τῶν λαῶν. Διερμηνεῖς τῆς κοινῆς ταύτης πεποιθήσεως ὁ τε ποιητὴς τῶν Πυθικῶν καὶ ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας ἔλεγον, ὁ μὲν ὅτι ὁ ἄνθρωπος εἶνε σκιά καὶ ὄναρ, καὶ ὅτι ἡ ταχεῖα τύχη, ἣτις φαίνεται τοῖς κοινοῖς ἀνθρώποις καρπὸς ἀνθρωπίνης σοφίας, δὲν εἶνε ἔργον τῶν θνητῶν, ἀλλ' ὅτι ὁ θεὸς ὑψοῖ καὶ ταπεινοῖ τοὺς ἀνθρώπους, παρέχει καὶ ἀφαιρεῖ τὰ πλούτη κατὰ βούλησιν· ὁ δέ, ὅτι ὡς ὁ κεραυνὸς πίπτει ἐπὶ τῶν μεγάλων οἰκοδομῶν καὶ τῶν ὑψηλοτέρων δένδρων, οὕτω καὶ ὁ θεὸς χαίρει ταπεινῶν πάντοτε ὅ τι ὑψωσε περισσότερον, διότι εἰς οὐδένα ἄλλον ἐκτὸς αὐτοῦ ἐπιτρέπεται νὰ δοξάζεται.

Γ'

Ὁ Ῥενάν ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀποστόλου Παύλου ἰσχυρίζεται ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ εἶνε ἡ ἥττον φιλόθησκος πάσης ἄλλης. Πιθανὸν ἡ εὐσέβεια τῶν νεωτέρων Ἑλλήνων νὰ περιορίζηται μᾶλλον εἰς τὴν ἐξωτερικὴν λατρείαν, ἴσως ἀπὸ τοὺς ἀρχαιοτέρους Ἕλληνας ἔλειπε τὸ βαθύ θρησκευτικὸν αἶσθημα τὸ διακρίνον τὴν Κελτικὴν καὶ Γερμανικὴν φυλὴν, βέβαιον ὅμως εἶνε, ὅτι ἡ ἀρχαία ἑλληνικὴ φυλὴ ἦτο θεοσεβεστάτη. Ἐν τῷ βίῳ τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων ἡ θρησκεία κατεῖχε πρωτεύουσαν θέσιν· ἔζων ἐν μέσῳ λαοῦ θεῶν, οὓς ἐφοβοῦντο· καὶ αἱ ἐλάχισται λεπτομέρειαι τῆς ζωῆς των ἦσαν περιβεβλημέναι ὑπὸ θρησκευτικοῦ κύρους. Οὐδὲν παρέβλεπον φοβούμενοι τὴν ὀργὴν ὑπερανθρώπου δυνάμεως· οὐδὲν ἀπεφάσιζον χωρὶς νὰ συμβουλευθῶσι τὴν θέλησιν τοῦ θεοῦ. Ἡρώτων τοὺς οἰωνοὺς περὶ πάσης βιωτικῆς περιστάσεως, ἰδίως δ' οἱ Ἀθηναῖοι ἦσαν φιλοθησκότεροι τῶν ἄλλων Ἑλλήνων. Εἶχον ἐγείρει πολυπληθεῖς ναοὺς, βωμοὺς ἱεροῦς οὐ μόνον εἰς τοὺς γνωστοὺς θεοὺς, ἀλλὰ καὶ εἰς ἀγνωστούς, φέροντας ἐπιγραφὰς ἀγνωστοῖς θεοῖς, ὅπερ ἐξέπληξε τὸν Ἀπόστολον Παῦλον, ὅστις ἐν τῇ Ἑβραϊκῇ αὐτοῦ διανοίᾳ ἐνόμισεν ὅτι ὁ ἀγνωστος θεὸς ἦν ὁ θεὸς τῶν Ἰουδαίων. Πρέπει νὰ εἰσδύσῃ τις εἰς τὰς λεπτομερείας τῆς ἀρχαίας κοινωνίας, ὅπως κατανοήσῃ μέχρι ποίου σημείου ἡ θρησκεία ἐκανόνιζε καὶ τὰ ἐλάχιστά τῶν πραγμάτων.

«Ἡ θρησκεία παρὰ τοῖς ἀρχαίοις, λέγει ὁ Κουλάντζ, ἦτο ἀπόλυτος κυρίαρχος τοῦ ἰδιωτικοῦ καὶ τοῦ πολιτικοῦ βίου τῶν ἀρχαίων Ἑλλήνων». Καὶ ἦτο μὲν ἀνίκανος νὰ παραγάγῃ εἰς τὴν ψυχὴν τὴν βαθεῖαν ἐκείνην κατάνυξιν, ἣν ὁ Χριστιανισμὸς παρήγαγε κατὰ τοὺς πρώτους αἰῶνας, διὰ τὰς πρὸς πᾶν γήινον περιφρονήσεις του καὶ τὰς μεταφυσι-

κὰς αὐτοῦ ιδέας περὶ θανάτου καὶ αἰωνίου ζωῆς, ἀλλ' ἐλλείπει τοιούτων αἰσθημάτων ἐδημιούργησε τὸ αἶσθημα τῆς ζωῆς καὶ τὸ αἶσθημα τῆς ἀρμονίας. Κατὰ τὴν θρησκείαν τῶν ἀρχαίων, ἡ ζωὴ δὲν ἦτο κοιλὰς κλαυθμῶνος καὶ ἡ λύπη ἀγαθόν τι· ἡ ζωὴ παρίστατο ὡς εὐτυχία, εἰς ἣν ἐκάλει τὸν ἄνθρωπον εἴτε διὰ τῆς ἀρετῆς, εἴτε διὰ τῆς ἡδονῆς. Καὶ ὅμως ἡ ἄνευ δόγματος καὶ ἠθικῶν παραγγελμάτων τοιαύτη θρησκεία οὐ μόνον δὲν ἐκόλυε τὴν δραστηριότητα τοῦ ἀνθρώπου, ἀλλὰ τὸναντίον ἐξώθει αὐτὴν καὶ τὴν ἐνέπνεεν, ἦτο ἔργον αὐτῆς τῆς ἐλευθερίας τοῦ ἀνθρώπου.

Κατὰ βάθος ἡ ἱστορία τοῦ Πυθικοῦ Μαντείου ὑπῆρξε διηνηκῆς ἀπάτη, ἀλλ' ἐκ τούτου δὲν ἔπεται, ὅτι δὲν ὀφείλεται δικαιοσύνη εἰς τὴν θρησκείαν ἐκείνην, ἣτις ἐβαυκάλισεν, ἐγαλοῦχησε καὶ ἀνέθρεψε τὸν εὐγενέστερον λαὸν τῆς γῆς, οὗτινος τὰ ἔργα τῆς διανοίας δὲν παύουσι εἰ αἰῶνες νὰ θαυμάζωσιν. Ἡ ἀρχαία εὐκλεία καὶ δόξα τοῦ Δελφικοῦ Μαντείου ἐξέλιπε βαθμηδόν, συμβαδίζουσα τῇ καταπτώσει τῆς ἀρχαίας θρησκείας. Συντρίμματα δέ τινα καὶ λείψανα τῶν ἀρχαίων κτιρίων πληροφοροῦσι σήμερον τὸν ἐπισκέπτην, ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο ἡ ἱερὰ πόλις τῶν Δελφῶν, ἡ Ἱερουσαλὴμ τοῦ ἀρχαίου κόσμου, ἐν ᾗ ἠκτινοβόλοι ὑπὲρ πᾶσαν ἄλλην πόλιν ἡ γλυπτικὴ τέχνη. Ἀλλὰ καὶ σήμερον τὰ λείψανα ταῦτα καὶ οἱ πέριξ βράχοι καὶ αἱ πηγαί, αἵτινες μόνον ἴστανται εἰς τὴν θέσιν των ἀφ' ὅτου κατέλαβε τὸ μαντεῖον ὁ Ἀπόλλων, ἐξαγγέλλουσι τὴν ἀρχαίαν δόξαν τοῦ μαντείου καὶ συναρπάζουσι τὸν περιηγητὴν καὶ τὸν μεταφέρουσιν εἰς τὸν ἀπολεσθέντα ἐκείνον κόσμον, ὃν διὰ τῆς φαντασίας ἀναπαριστᾷ νομίζων ὅτι βλέπει θεωρίαν ἀνερχομένην ἀπὸ τοῦ Κρῖσαιου πεδίου, ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἱερέως τῆς Ἀθηνᾶς συγκειμένην ἐξ ἀπείρου πλήθους προσκυνητῶν πάσης ἡλικίας καὶ παντὸς φύλου, ὅπως προσφέρῃ θυσίας καὶ δῶρα τῷ θεῷ καὶ παρασταθῇ εἰς τοὺς Πυθικοὺς ἀγῶνας.

Δ'

Ὁ ἀνερχόμενος ἀπὸ Ἰτέας εἰς Δελφούς ἀφικνεῖται μετ' οὐ πολὺ εἰς δύο βράχους προχωροῦντας καὶ σχηματίζοντας οἰοεὶ εὐρύχωρον πύλην, δι' ἧς βαίνει ἡ ὁδός. Ὁ πρὸς δυσμὰς εἶνε ἡ τελευταία προέκτασις τῆς Γκιόνας, τοῦ ὑψηλοτέρου ὄρους τοῦ Ἑλληνικοῦ Βασιλείου· ὁ ἕτερος εἶνε ὁ Μίτικας, ἡ τελευταία ἄκρα τῆς Κύρρης, ἣτις χωρίζει τὸν Παρνασσὸν ἀπὸ τῆς θαλάσσης. Ἐντεῦθεν ἀνοίγεται ἡ εὐδαίμων πεδιάς τοῦ Χρυσσοῦ δίχην ἀπείρου ποταμοῦ φυλλώματος, διαιρουμένου εἰς

δύο ρεύματα και άνερχομένου δια δύο μακρῶν κοιλάδων, τῆς Ἀμφίσσης πρὸς βορρᾶν και τοῦ Πλειστοῦ ἢ τῶν Δελφῶν πρὸς ἀνατολάς. Ἐνταῦθα τὸ ἔδαφος συγκατέχουσιν ἢ τε ἐλαία και ἢ ἄμπελος.

Ἡ γόνιμος αὐτῆ πεδιάς ἀναμιμνήσκει τὴν διαρκῆ διένεξιν τῶν Δελφῶν και τῆς Ἀμφίσσης περὶ τῶν ὀρίων τῆς περιφερείας των. Τὰ ἀπόκρημνα τοῦ Παρνασσοῦ εἰσιν ὁρατὰ ἀπὸ τῆς θαλάσσης· ἐπὶ τοῦ πρώτου ἀνδῆρου αὐτοῦ κεῖται τὸ χωρίον Χρυσσοῦ παρακάμπτων δὲ τὴν εἰς Χρυσσὸν ἄγουσαν ὁ άνερχόμενος ἀπὸ Ἰτέας και βαδίζων πρὸς τὸν μεσημβρινὸν βράχον ἀπαντᾷ λείψανα ἀκροπόλεως, ἣτις νῦν καλεῖται Στεφάνι.

Τὰ πελασγικά ταῦτα λείψανα ἀνάγονται εἰς τὴν πρώτην πελασγικὴν περίοδον, παρεμφερῆ πρὸς τὰ τῆς Τιρύνθου, ἀλλὰ κατεσκευασμένα δια μικροτέρων λίθων, ἀκατεργάστων, ἐπιτεθειμένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, τῶν κενῶν πεπληρωμένων δια μικροτέρων λίθων. Τὸ εἶδος τοῦτο τῆς κατασκευῆς εἶνε ἀρχαιότερον τῶν Πελασγικῶν τειχῶν τῶν Δελφῶν, ἐσχηματισμένων ἐξ ἀκανονίστων λίθων, ἀλλ' ἐπιμελῶς κεκομμένων και ἠνωμένων μετ' ἀκριβείας. Ἡ ἀπὸ τῆς ἀκροπόλεως τῆς Κρίσσης ἀποψὶς εἶνε μαγευτικῆ. Τὸ βλέμμα ἐπαναπαύεται ἐπὶ ἀπείρου ἐλαιῶνος, οὐτινος τὸ ἐπάργυρον φύλλωμα φηρίσσει ὑπὸ τὴν πνοὴν τοῦ ἀνέμου, και παριστᾷ εἰκόνα γαληνιαίας θαλάσσης, ἥς τὸ λεῖον πρόσωπον ταρασσεται ὑπὸ τῶν φιλημάτων τῆς αὔρας. Τὸ ἐξ ἐλατῶν δάσος τοῦ Χρυσσοῦ εἶνε ἐν τῶν θαυμασιωτέρων τῆς Ἑλλάδος, και παρέχει εἰκόνα τινὰ τῶν ἱερῶν δασῶν τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὅσον οἱ ἀρχαῖοι μετὰ θρησκευτικῆς εὐλαβίας διετήρουν τὰ δάση, τόσοι ἡμεῖς αἰσθανόμεθα ἀποστροφὴν πρὸς αὐτά. Δυστυχῶς ὁ νεώτερος Ἕλληνας ὁμοιάζει κατὰ τοῦτο πρὸς ἀνάγωγον παιδίον, ὅπερ ἔχει τὴν μανίαν τοῦ καταστρέφειν· ἐλλείπει εἰσέτι ἀπ' αὐτοῦ τὸ αἶσθημα τῆς καλαισθησίας και τῆς ἀγάπης πρὸς τὴν φύσιν.

Ἡ Κρίσσα ἦν ἐκ τῶν ἀρχαιοτέρων πόλεων τῆς Ἑλλάδος, ἀναγραφομένη δ' ἐν τῷ καταλόγῳ τῆς Ἰλιάδος ἐπικαλεῖται Ζαθέη (πανίερος). Φαίνεται ὅτι, καίτοι προσηγήθη τῶν Δελφῶν και τῆς Κίρρας, ἐνωρίς ἐξηφανίσθη, διότι οὐδεὶς περὶ αὐτῆς λόγος γίνεται ὑπὸ τοῦ Πausανίου· συγγέεται μάλιστα ὑπὸ πολλῶν ἀρχαίων συγγραφέων μετὰ τῆς Κίρρας.

Ἡ ἀπὸ Χρυσσοῦ εἰς Δελφοὺς ἄγουσα ὁδὸς ἀνέρχεται ὀφειοειδῆς, μετὰ παρέλευσιν δὲ ὥρας ἀφικνεῖται ὁ άνερχόμενος ἐπὶ τῆς ἄκρας τῶν ὑπερύθρων βράχων, ἐφ' ὧν ἴστανται τὰ ὀχυρώματα τοῦ στρατηγοῦ τῶν Φωκαέων Φιλομήλα· εὐθὺς δ' ἄμα παρακάμψη τὴν ἄκραν και ἀφι-

χθῆ εἰς τὸ μέρος, ὅπου ὁ βασιλεὺς τῆς Περγάμου Εὐμένης, φίλος τῶν Ρωμαίων, μικροῦ δεῖν ἐγένετο θῦμα ἐπιθέσεως τῶν ἀπεσταλμένων τοῦ Περσέως, βλέπει τοὺς Δελφοὺς ἠρέμα ἐπικαθημένους ἐν τῷ μέσῳ τοῦ κοιλώματος φυσικοῦ θεάτρου.

Ε'

Ἡ τῶν Δελφῶν τοποθεσία παριστᾷ εἰκόνα αὐστηροῦ μεγαλείου και μελαγχολικῆς καλλονῆς, κυριεύουσκα ζωηρῶς τὴν φαντασίαν. Ἐπὶ τῆς προβολῆς τοῦ ὄρους σχηματίζεται ἐπίχωμα ἐλαφρῶς κεκλιμένον, ἐφ' οὗ ἴστατο πρὸ μικροῦ τὸ χωρίον Καστρί, 200 δὲ μέτρα κάτωθι αὐτοῦ ἀνοίγεται ἡ στενὴ και βαθεῖα φάραγξ τοῦ ποταμοῦ Πλειστοῦ, πέραν τῆς ὁποίας ἐπαίρονται οἱ ἀπορρῶγες βράχοι τῆς Κίρρας. Ὅπισθεν τοῦ χωρίου Καστρί ὑψοῦνται οἱ βράχοι φαειδριάδες, ὧν ὑπέγκεται ἡ διπλῆ κορυφὴ τοῦ μεγαλοπρεποῦς Παρνασσοῦ μεγαλοπρεπῆς και ἐπιβάλλουσα. Ἀριστερὰ ὁ ὀφθαλμὸς βλέπει τὴν Ἀράχωβαν, δεξιὰ δὲ τὴν πεδιάδα τῆς Κρίσσης και τὸν κολπίσκον τῆς Ἰτέας. Ἐπὶ τῆς τοποθεσίας ταύτης, ἐν ἣ συνυπῆρχον αἱ ρυπαραὶ οἰκίαι τοῦ χωρίου Καστρί, μετὰ τὰς ἀνωμάλους και ἀκαθάρτους ἀτραποὺς αὐτοῦ, ἴσταντο ἄλλοτε οἱ ἀρχαῖοι Δελφοί, ἀπαστράπτοντες ἐκ πλοῦτου και μεγαλείου ἀρχιτεκτονικῆς τέχνης, ἐν οἷς ἡ σμίλη τῶν καλλιτέρων γλυπτῶν ἠμιλλᾶτο πρὸς τὴν γραφίδα τῶν ἐξοχωτέρων ζωγράφων τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ἐν ἀρχῇ οἱ Δελφοὶ δὲν ἦσαν πόλις ἀνεξάρτητος, ἀλλ' ἀπλοῦν ἱερὸν, κείμενον ἐν τῇ περιφερείᾳ τῆς Κρίσσης, κτισθείσης ὑπὸ Κρητῶν ἐπὶ γραφικοῦ βράχου, περικυκλωμένον δὲ ὑπὸ γόνιμου πεδιάδος κατερχομένης ἠρέμα μέχρι τοῦ κόλπου. Χάρις εἰς τοὺς ἱερεῖς τῆς Κρίσσης οἱ Δελφοὶ εἶχον καταστῆ κέντρον ἀνώτερον πολιτισμοῦ, ὅταν οἱ Δωριεῖς ἐγκατέστησαν παρὰ τὸν Παρνασσόν. Προϊόντος δὲ τοῦ χρόνου, τὸ ἱερὸν τοῦτο τῆς Κρίσσης κατέστη ἱερὸν τῶν Ἑλλήνων, ἀπαλλαγέν δὲ τῆς κυριαρχίας τῆς Μητροπόλεως, κατέστη ἡ ἔδρα κοινότητος ἀνεξαρτήτου, διοικουμένη ὑπὸ ἱερατικῶν οικογενειῶν ὑπὸ τὴν προστασίαν τῶν Ἀμφικτυονικῶν κρατῶν. Ἐκ τοῦ ὁμηρικοῦ ὕμνου πρὸς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα ἐξάγεται, ὅτι ἡ Κρίσσα ἦν ἀρχαιοτέρα τῶν Δελφῶν, διότι ἐν τῷ ὕμνῳ τούτῳ ἀναφέρεται ὡς πόλις ἰσχυρά, εἰς ἣν προτρέπει τὸν Ἀπόλλωνα ἡ Νύμφη Δελφοῦσα νὰ κτίσῃ τὸ ἱερὸν αὐτοῦ και οὐχὶ εἰς Δελφοὺς, φοβουμένη μήπως δια τῆς ἰδρύσεως τοιοῦτου μαντείου ἐξαφανισθῆ ἢ πρὸς αὐτὴν εὐλάβεια τῶν ἀνθρώπων. Ἐκ τοῦ αὐτοῦ ὕμνου μανθάνομεν ὅτι ὁ θεὸς μετεμορφώθη εἰς Δελφίνα, ἐξ οὗ και Δελφίνιος ἐπικαλεῖται, και ὡς Δελφίν ὠδήγησε κρῆτας ἄνδρας ἐκεῖ, και κατέστησεν αὐτοὺς ἱερεῖς τοῦ μαντείου.

Ὁ ὑπερκείμενος βράχος τῶν Δελφῶν διαιρεῖται διὰ μιᾶς γιγαντώδους ρωγμῆς, ἣτις ἀνοίγεται οὐχὶ μακρὰν τοῦ χωρίου· καὶ ὁ μὲν πρὸς δυσμὰς καλεῖται Ναυπλία (νῦν Ροδίνη), ἐπὶ τῆς κλιτύος τοῦ ὁποίου κεῖνται οἱ ἀρχαῖοι Δελφοί, ὁ δὲ πρὸς ἀνατολὰς καλεῖται Ῥάμπια (νῦν Φλαμποῦσα), ἐξ ἧς λέγεται ὅτι κατεκρημνίσθη ὁ Αἴσωπος, ὡς διακωμωδήσας ἐν ἀπολόγῳ τινὶ τὴν ἀπλησίαν καὶ τὴν ἀπάτην τῶν ἱερέων τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἐκ τῆς γιγαντώδους ταύτης σχισμάδος τῆς χωριζούσης τὰς Φαιδριάδας, ἐξέρχονται τὰ ὕδατα τῆς Κασταλίας καὶ σχηματίζουσι ρύακα κατερχόμενον δι' ἀγρίας χαράδρας, καὶ ριπτόμενον εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πλειστοῦ ποταμοῦ. Ἡ ποιητικωτέρα πηγὴ τῶν Δελφῶν εἶνε ἡ Κασταλία, ἀνακαλοῦσα εἰς τὴν μνήμην τοὺς ἱεροὺς ποιητὰς τῆς ἀρχαιότητος ὡς ἐμπνεομένους ἐκ τῆς πόσεως τοῦ θεοῦ αὐτῆς ὕδατος.

Λεκάνη τετραγωνικὴ ἠνεωγμένη ἐπὶ τοῦ βράχου ἐδέχετο ἄλλοτε τὸ ὕδωρ, δι' οὗ οἱ προσκυνηταὶ ἔπρεπε νὰ καθαρισθῶσι πρὶν παρουσιασθῶσιν ἐνώπιον τοῦ Μαντείου, ὡς οἱ θρησκοὶ Ἴνδοι σήμερον καθαρίζονται εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Γάγκου πρὶν εἰσελθῶσιν εἰς τὴν Παγόδαν καὶ προσκυνήσωσι τὸν Βούδαν. Ὁ καθαρισμὸς διὰ τοῦ ὕδατος ἦτο ἔθιμον συνδεδεμένον μετὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος. Αὐτὸς ὁ θεὸς, μετὰ τὸν φόνον τοῦ δράκοντος Πύθωνος, ὅστις κατεῖχε τὸ Μαντεῖον, μετέβη, πρὶν καταλάβῃ αὐτό, καὶ ἐκαθαρίσθη εἰς τὰ ὕδατα τοῦ Πηνειοῦ. Ἡ ὑπεράνω τῆς λεκάνης πλευρὰ τοῦ βράχου εἶνε λελαξευμένη καθέτως καὶ διατρυπημένη ὑπὸ κοιλωμάτων, ἐξ ὧν τὸ μεγαλειότερον εἶνε ἡδη καθιερωμένον ὡς ναΐδιον τοῦ Ἁγίου Ἰωάννου. Ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ βράχου πρὸς δυσμὰς τῆς Κασταλίας πηγῆς ἐξέρχεται τὸ ὕδωρ τῆς Κασσώτιδος πηγῆς, τὸ χρησιμεῖον εἰς τὰς ἀπολούσεις τῆς Πυθίας καὶ εἰς τὸν ποτισμὸν τῶν ἱερῶν δαφνῶν, αἵτινες ἐχρησίμευον διὰ τὰς ἐμπνεύσεις τῆς Πυθίας. Ματαίως ἤθελε τις ἀναζητήσει σήμερον δάφνας ἐν τῷ μέσῳ τῆς ἀγρίας καταστάσεως τῶν Δελφῶν. Κατὰ τὸν μῦθον, αὐτὸς ὁ θεὸς εἶχε μεταφέρει ἐκεῖ τὴν δάφνην ἀπὸ τῶν ἱερῶν Τεμπῶν.

Ἡ ἀρχαία πόλις τῶν Δελφῶν εἶχε περιφέρειάν σταδίων δεκαεξὶ κατὰ Στράβωνα. Πολιοῦχος δὲ θεὸς αὐτῆς ἦν ὁ Ἀπόλλων. Ἐλατρεύετο δὲ ἐκεῖ καὶ ἡ Λητώ καὶ ἡ Ἄρτεμις καὶ ἡ Ἀθηνᾶ, ὧν οἱ ναοὶ ἔκειντο κατὰ τὴν εἴσοδον τῆς ἀρχαίας πόλεως. Ἐλατρεύοντο ἐπίσης αἱ Ἐρινύες ὡς τιμωροὶ τῶν κακῶν, οἱ δὲ ἱερεῖς ἐπεκαλοῦντο αὐτὰς κατὰ τῶν ἱεροσύλων. Ὁ Ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἴστατο ἐπὶ τοῦ ὑψηλοτέρου μέρους τῆς πόλεως, περικυκλωμένος ὑπὸ εὐρυχώρου περιβόλου, οὐτινος ἀρκετὰ ἔχνη σώζονται ὅπως προσδιορισθῆ ἀκριβῶς ἡ θέσις αὐτοῦ· ἐσχημάτιζε

δὲ εἶδος τριγώνου. Ὁ περιβόλος ἦν πλήρης πολυτίμων ἀναθημάτων ἀφιερωθέντων εἰς τὴν θεότητα· ἦτο εἶδος μουσείου, εὐρίσκοντο δ' ἐκεῖ ἀναμιξὶ ἀνδριάντες θεῶν, ἡρώων, ἡμιθέων, στρατηγῶν, βασιλέων, φιλοσόφων, ἀθλητῶν, ἐταιρῶν. Ὅσοι ἐνίκησαν εἰς τοὺς ἀγῶνας, ὅσοι προσέφερον ὑπηρεσίας εἰς τὴν πατρίδα των, ὅσοι ἐδόξασαν αὐτὴν διὰ τῶν προτερημάτων αὐτῶν, εἶχον ἐκεῖ τὰ πρὸς αὐτοὺς δείγματα τῆς ὑπολήψεως καὶ εὐγνωμοσύνης τῶν συμπολιτῶν αὐτῶν.

Ἐν τῷ ἱερῷ ἐκεῖνῳ περιβόλῳ ἀνεμιμνήσκοντο τὰ σπουδαιότερα γεγονότα τῆς ἱστορίας. Περιεκλείοντο καὶ ἕτερα μνημεῖα· ὁ θησαυρὸς, ἐν ᾧ ἐφυλάττοντο τὰ προσενεχθέντα δῶρα, ἐν θεατρον, ἡ αἴθουσα τοῦ συμβουλίου, ἐν ἧ ὁ ἱερεῖς συνηθοῦζοντο, ἡ λέσχη, ἔνθα ἐφλυάρουν. Ἐν τῇ λέσχῃ ταύτῃ ἦσαν ἐκτεθειμένοι διάφοροι εἰκόνες, ἀλλὰ μεγίστην ἐντύπωσιν ἐνεποίουν αἱ κατακοσμοῦσαι τοὺς τοίχους ζωγραφίαι, ἔργα Πολυγνώτου τοῦ Θασίου, αἱ κατ' ἐντολὴν τῶν Κνιδίων γραφεῖσαι, ἐξ ὧν ἡ μὲν παρίστα τὰ ἐπισυμβάντα γεγονότα ἐν τῷ ἑλληνικῷ στρατοπέδῳ μετὰ τὴν ἄλωσιν τῆς Τρωάδος, ἡ δὲ τὴν κατάβασιν τοῦ Ὀδυσσεῦς εἰς τὸν Ἄδην κατὰ τὴν Ὀμηρικὴν διήγησιν. Αἱ ἐξαφανισθεῖσαι αὐταὶ οἰκοδομαὶ ἦσαν ᾠκοδομημέναι ἐπὶ ἐπιχώματος στηριζομένου ἐπὶ παχέος τείχους, οὐτινος τὰ ἔχνη ὑφίστανται εἰσεῖτι. Ἐνταῦθα ἀνεκαλύφθη ἐν κυκλώπειον τεῖχος, ὅπερ εἶνε κατεσκευασμένον ἐξ ὀγκολίθων δύο μέτρων, ἀκανόνιστων, προσηρμοσμένων ἀκριβῶς, καὶ οὐτινος ἡ πρόσοψις δὲν ἐλειάνθη ὅτε κατεσκευάζετο, ἀλλὰ μετὰ ταῦτα. Πλείσται γραμμαὶ τῆς προσαρμογῆς τῶν λίθων εἰσὶ καμπύλαι, χαρίεσσαι, αἵτινες προσδίδωσιν εἰς τὸ τεῖχος τύπον ὅλως ἰδιόρρυθμον. Ποία ἦτο ἄρα γε ἡ φυλὴ αὕτη τῶν Πελασγῶν, ἧς τὰ μὲν χρονικὰ ἀπωλέσθησαν εἰς τὸ σκότος τῶν προϊστορικῶν χρόνων, καὶ ὧν αἱ ἀκροπόλεις, ἔργα γιγάντων, εὐρίσκονται ἐσπαρμένοι εἰς τὰς χώρας τῆς μεσημβρίας ἀνευ ἐλαχίστου ἰδεολογικοῦ σημείου, δυναμένου νὰ μαρτυρήσῃ τὸ ὄνομα των, τὴν καταγωγὴν των, τὴν ἱστορίαν των; Ἐἶνε ἄρα γε οὗτοι οἱ πρόδρομοι τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, περὶ ὧν λέγει ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας, ὅτι, ὅτε ἐγνώρισεν αὐτοὺς, ὠμίλουν γλῶσσαν τόσον διάφορον τῆς ἑλληνικῆς, ὥστε ἰθεώρησεν αὐτοὺς βαρβάρους; Τὰ λείψανα τῆς Τιρύνθου διεγείρουσι τὴν ἐκπληξιν, τὰ δὲ ἀνάκτορα αὐτῶν δεικνύουσι τὸν πολιτισμὸν τῆς αὐτῆς τοῦ Προΐτου· καὶ ὅμως οὐδὲν ἔχνος μαρτυρεῖ ποῖοι ἦσαν οἱ οἰκοδομήσαντες τὸ ἰσχυρότατον τοῦτο φρούριον τῶν μυθικῶν χρόνων, ὡς μαρτυροῦσι τὰ μνημεῖα τῶν Αἰγυπτίων ἐν Μέμφιδι, τῶν Ἀσσυρίων ἐν Νινευὶ καὶ τῶν Φοινίκων ἐν Τύρῳ. Καθ' ὁμηρικὴν παράδοσιν πλῆθος ἐργατῶν μυθικῶν ἐιργάσθη εἰς τὴν κατασκευὴν τῶν τειχῶν τοῦ Ναοῦ τῶν

Δελφῶν ὑπὸ τὴν ἐπίβλεψιν αὐτοῦ τοῦ θεοῦ, πιθανόν δ' ὅτι τὸ τεῖχος τοῦτο ἐκτίσθη ὑπὸ τῶν ὑπερανθρώπων ἐκείνων ἐργατῶν τοῦ Ὀμήρου, ἐπιζῆσαν ὅλων τῶν καταστροφῶν καὶ μαρτυροῦν τὴν ἐπίδρασιν, ἣν ὁ θεὸς κατὰ τὴν ἀρχαιότητα ἐξήσκησεν. Ὁ Ἀπόλλων, ὅστις ἐθήτευσε παρὰ τῷ Ἀδράστῳ, ἐγνώριζε τὴν σκληρότητα, ἣν ὑφίστανται οἱ Δοῦλοι, καὶ λίαν ἐνωρὶς ἀνέλαβε τὴν προστασίαν αὐτῶν. Ἐπὶ τοῦ ρηθέντος κυκλωπέου τείχους εἶνε γεγραμμένη πληθὺς συμβολαίων ἀπελευθερώσεως δούλων, γενομένων μεταξύ τῶν κυρίων τῶν δούλων καὶ τῶν ἱερέων τοῦ Ἀπόλλωνος ὡς ἀγοραστῶν, οὓς μετὰ ταῦτα ἀπηλευθέρουν.

Z'

Ὁ ναός.

Ὁ Ναός τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς δὲν ἦτο οἶκος τῆς κοινότητος, ἀλλὰ κατοικία τοῦ θεοῦ. ἐφ' ὅσον δὲ οἱ Ἕλληνες ἦσαν Πελασγοί, οὐδεὶς ναὸς ὑπῆρχεν. Οἱ Πελασγοί, ὡς καὶ οἱ ἕτεροι κλάδοι τῆς Ἀρίας οἰκογενείας, ἐλάτρευον τὴν θεότητα ἄνευ εἰκόνας ὑλικῆς καὶ ἄνευ ναῶν. δι' αὐτοὺς οἱ ὑψηλοὶ τόποι ἦσαν ναοὶ ἐγεγνημένοι ὑπὸ τῆς φύσεως, ἐπεκαλοῦντο δὲ τὸ ὑψιστον ὄν ἄνευ ὀνόματος προσωπικοῦ· διότι ἡ λέξις Ζεὺς δεικνύει ἀπλῶς, ὡς λέγει ὁ Κούρτιος, τὸν οὐρανόν, τὸν αἰθέρα, τὴν φωτοδόλον διαμονὴν τοῦ ἀοράτου. Ὁ Πελασγικὸς οὗτος Ζεὺς, ὅστις ἀντεπροσώπευσε καθαρὰν καὶ ἀγνήν θρησκείαν, παρέμεινε, καὶ ὅταν ἡ Ἑλλάς ἐπληρώθη ἀγαλμάτων καὶ ναῶν. Ἐκεῖ, εἰς τὴν ὑψηλὴν κορυφὴν τοῦ Λυκαίου ὄρους, ὅπερ νῦν καλεῖται Διφόρτι, ἐκάπνιζεν ὁ ναὸς τοῦ Ἀρκαδικοῦ Διός, τοῦ ἀοράτου καὶ ἀύλου θεοῦ, μέχρι τῶν τελευταίων χρόνων τοῦ ἑλληνισμοῦ. Εἶνε ἀνεπίδεκτον ἀμφισβητήσεως, ὅτι ἐξ Ἀνατολῆς, καὶ ἰδίως ἐκ Σιδῶνος καὶ Φοινίκης, πολλὰ ἐδιδάχθησαν οἱ Πελασγοὶ καὶ πολλοὺς θεοὺς παρ' αὐτῶν ἔλαβον. Οἱ Φοινικεὶς εἰσήγαγον τὴν λατρείαν τῶν πλανητῶν καὶ ἔμαθον τοὺς Πελασγοὺς νὰ βλέπωσιν εἰς τοὺς ἀστέρας θεοὺς κυβερνῶντας τὸν κόσμον καὶ κανονίζοντας διὰ τῆς κινήσεως αὐτῶν τὰς πολιτικὰς καὶ ἰδιωτικὰς ὑποθέσεις των. Οἱ αὐτοὶ Φοινικεὶς εἰσήγαγον ἀπὸ τῆς Ἀνατολῆς τὴν λατρείαν τῶν εἰκόνων, ὧν τὰ θέλητρα ὑπεδούλωσαν τοὺς Πελασγοὺς. Ἀφ' οὗ λοιπὸν ἤρχισαν νὰ λατρεύωσι τὰς εἰκόνας, ἥσθάνθησαν τὴν ἀνάγκην νὰ προσδιορίσωσιν αὐτοῖς τόπον ἀντάξιον αὐτῶν. Κατ' ἀρχὰς ὡς τοιοῦτον ἐξέλεγον δένδρον τι, ὅπερ ἀφιέρουν εἰς τὴν θεότητα, καὶ οὕτω καθίστατο ἱερόν αὐτῆς. Τοιαῦτα ἦσαν τὰ ἀρχαιότατα ἱερὰ τῆς Ἑλλάδος. Τὸ ἀρχαιότατον ἱερόν τοῦ Ἀπόλλωνος ἐν Δελφοῖς ἦν ἐντὸς

σωροῦ δάφνης, ἐνθα ἐτοποθετήθη τὸ ξόανον τοῦ θεοῦ. Βραδύτερον ἤρχισαν νὰ κατασκευάζωσι στερεώτερα καὶ διαρκέστερα στεγάσματα διὰ τοὺς θεοὺς αὐτῶν· ἀλλὰ τοιαῦτα μόνον διὰ λίθων ἠδύναντο νὰ ἐπιτύχωσιν. Ἐνταῦθα, ἐν τῇ ἀρχιτεκτονικῇ τέχνῃ, ἐξεδηλώθη ἡ ἐλευθερία τῆς δημιουργίας τοῦ ἑλληνικοῦ πνεύματος. Εἰ καὶ πολλὰ ἐδιδάχθησαν παρ' ἄλλων οἱ Ἕλληνες, ἡ διὰ λίθων ὅμως οἰκοδομὴ τῶν ναῶν εἶνε ἔργον καθαρῶς ἑλληνικόν, καὶ νεωτερισμὸς εἰς τὸ εἶδος τῆς οἰκοδομῆς τῶν ναῶν. Ἡ δημιουργία τῶν ναῶν εἶνε, κατὰ τὸν Κούρτιον, ἡ πρώτη, ἐνδιαφέρουσα πράξις, ἥτις βεβαιοῖ τὴν ἀνάπτυξιν τοῦ ἑλληνικοῦ πολιτισμοῦ· καὶ καθ' ὅσον ἡ ἀρχιτεκτονικὴ αὕτη ἐξήλθεν ἐκ τῶν Δελφῶν, δύναται τις νὰ εἴπῃ ὅτι οἱ Δελφοὶ ἔδωκαν ζωὴν εἰς μίαν ιδιότητα ἐμφαντικὴν, ἥτις χωρίζει τοὺς Ἕλληνας ἀπὸ τῶν βαρβάρων.

Κατὰ τὸν μῦθον, ὁ πρῶτος ναὸς τοῦ Ἀπόλλωνος ἦτο ἐκ κλάδων δάφνης, ὁ δεῦτερος ἐκ κηροῦ καὶ πτερῶν μελισσῶν, ὁ τρίτος ἐκ χαλκοῦ· ἀλλ' ἡ ἱστορία δύο μόνον γνωρίζει· τὸν ὑφιστάμενον κατὰ τοὺς Τρωϊκοὺς χρόνους καὶ τὸν ἀνεγερθέντα ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτοῦ μετὰ ταῦτα. Ἡ κατασκευὴ τοῦ πρώτου ναοῦ ἀνάγεται εἰς τὴν δευτέραν λεγομένην Πελασγικὴν περίοδον. Ὁ χρόνος τῆς κατασκευῆς αὐτοῦ εἶνε ἀδύνατον νὰ ὀρισθῇ, ἀναμφιβόλως ὅμως ἐγένετο πρὸ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου. Ὁ Ὀμηρὸς μνημονεῖ αὐτοῦ, ὡς καὶ ὁ ὁμηρικὸς ὕμνος εἰς Ἀπόλλωνα τὸν Πύθιον. Τὸν ναὸν ἐπεσκέφθη ὁ Ἀγαμέμνων, ὅπως ἐρωτήσῃ τὸ Μαντεῖον περὶ τοῦ Τρωϊκοῦ πολέμου, ἐφύτευσε δ' ἐκεῖ καὶ πλάτανον παρὰ τὴν Κασταλίαν πηγὴν, ἥτις ὑφίστατο καὶ κατὰ τοὺς χρόνους τοῦ Παυσανίου. Ὁ ναὸς οὗτος κατὰ τοὺς ὁμηρικὸς χρόνους ἦτο πλουσιώτατος, ὡς μαρτυρεῖ ὁ Ὀμηρὸς· ἐκτίσθη ὅμως μετὰ τὴν Κρίσσαν, ἥς τὰ πελασγικὰ τεῖχη ἀνάγονται εἰς τὴν πρώτην πελασγικὴν περίοδον. Αὐτὸς ὁ θεὸς ἔθεσε, κατὰ τὸν ὁμηρικὸν ὕμνον, τὰ θεμέλια τοῦ ναοῦ, ὅπως παράσχη τοῖς ἀνθρώποις χρηστήριον· ἔκτισαν δὲ αὐτὸν ἔστοισι λαέσιν ἀθέσματα φῦλα ἀνθρώπων ὑπὸ τὴν ὀδηγίαν ἀρχιτεκτόνων Τροφωνίου καὶ Ἀγαμήδους, υἱῶν τοῦ Ἐργίνου, καὶ φίλων τοῖς ἀθανάτοις. Ὁ Ναὸς οὗτος, ὃν ὁ Ὀμηρὸς ἀποκαλεῖ περικαλλῆ, καὶ οὕτινος οὐδὲλως γνωρίζομεν τὴν ἀρχιτεκτονικὴν, ὑφίστατο μέχρι τῆς 58 Ὀλυμπιάδος (548), ὅτε ἐκάη, σωθέντων μόνον τῶν ἐν αὐτῷ εὐρισκομένων θησαυρῶν καὶ ἰδίως τῶν προερχομένων ἀπὸ τῆς Ἀσίας, ἦτοι τοῦ χρυσοῦ θρόνου τοῦ φρυγίου Μήδα, τῶν χρυσῶν κρατῆρων τοῦ Γύγου, τῶν ἀργυρῶν κρατῆρων τοῦ Ἀλυάρτου καὶ τῶν δῶρων τοῦ Κροίσσου.

Τὸ Ἀμφικτυονικὸν συνέδριον ἐψήφισε 300 τάλαντα πρὸς ἀνοικοδό-

μῆσιν τοῦ νέου ναοῦ. Τὰ τρία τέταρτα συνελέχθησαν ἐκ τῶν ἀπαντα-
 χοῦ Ἑλλήνων, διότι ἡ ἀνοικοδόμησις τοῦ ναοῦ ἐθεωρήθη ἐθνικὴ ὑπό-
 θεσις· τὸ ἕτερον τέταρτον ἐπεβλήθη εἰς τοὺς Δελφούς, ὅτινες περιήλ-
 θον σχεδὸν πάντα τὰ μέρη τοῦ γνωστοῦ κόσμου πρὸς συλλογὴν τοῦ
 ποσοῦ. Ἀμασις ὁ τῆς Αἰγύπτου βασιλεὺς προσέφερε σπουδαίαν συνδρο-
 μὴν ἀρχιτέκτων τῆς οἰκοδομῆς ἐγένετο Σπίνθαρος ὁ Κορίνθιος, ὅστις
 πρὸ μικροῦ εἶχεν οἰκοδομήσει τὸν ἐν Κορίνθῳ ναόν, οὔτινος οἱ εἰσέτι
 ἰστάμενοι στῦλοι γνωρίζουσιν ἡμῖν τὴν ἀρχαιότεραν δωρικὴν ἀρχιτεκτο-
 νικὴν. Ἡ ἀρχιτεκτονικὴ τῆς κορινθιακῆς σχολῆς ἤκμαζε τότε ὡς ἐκ
 τῆς ἀνακαλύψεως τοῦ διπλοῦ ἀετώματος. Ἡ οἰκοδομὴ τοῦ ναοῦ συν-
 δέεται μετὰ μιᾶς τῶν σπουδαιότερων σελίδων τῆς τῶν ἀρχαίων Ἑλ-
 λήνων ἱστορίας, δηλαδὴ μετὰ τῆς ἀπελάσεως τῶν Πεισιστρατιδῶν
 ἐξ Ἀθηνῶν καὶ τῆς ἐπενεχθείσης μεταρρυθμίσεως ὑπὸ τοῦ Κλεισθένου
 ἐπὶ τοῦ Ἀθηναϊκοῦ πολιτεύματος, τοῦ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος καθιερωθέντος,
 διότι ἐργολάβοι τῆς οἰκοδομῆς ἐγένοντο αὐτοὶ οἱ Ἀλκμαίωνιδαι, ὧν ἀρ-
 χηγὸς ἦτο ὁ Κλεισθένης, ἕγγονος τοῦ τυράννου τῆς Σικυῶνος. Κατὰ
 τὴν σύμβασιν ἔδει ἡ ἀνατολικὴ πρόσοψις τοῦ ναοῦ νὰ κατασκευασθῇ
 ἐκ κοινοῦ λίθου· ἀλλ' οἱ ἐργολάβοι κατεσκεύασαν ταύτην ἀπὸ Πάριον
 μάρμαρον, καὶ ὡς ἐκ τούτου συνεδέθησαν στενῶς μετὰ τῶν ἀρχῶν τῶν
 Δελφῶν, καὶ γενναιοδῶρως πάντοτε ἐφέροντο πρὸς αὐτούς. Ἐκτοτε ἡ
 Πυθία ἤρξατο προτρέπουσα πάντα Ἑλληνα ἐρχόμενον πρὸς χρηστηρία-
 σιν, καὶ ἰδίως τοὺς Σπαρτιάτας, νὰ ἐλευθερώσῃ τὰς Ἀθήνας ἀπὸ
 τῶν τυράννων, πεισθέντες δὲ οἱ Σπαρτιάται ἐπεμφαν στρατὸν ὑπὸ
 τὸν Κλεομένην, ὃν ἠκολούθησαν οἱ Ἀλκμαίωνιδαι, καὶ οὕτω κατέλυθη
 ἡ τυραννία αὐτῶν ἠττηθέντων ἐν Πελλίῃ, ὅπου ἄλλοτε εἶχον κατα-
 κτήσει τὴν ἐξουσίαν. Ὡς ἐκ τῆς ἀναθέσεως τῆς οἰκοδομῆς εἰς τὸν
 Κορίνθιον Σπίνθαρον, λέγει ὁ Κούρτιος, εἶνε πρόδηλον ὅτι, κατὰ τὴν
 κρίσιν τῶν ἱερέων τῶν Δελφῶν, ἡ κορινθιακὴ σχολὴ ἐθεωρεῖτο ἡ μόνη
 ἀντιπρόσωπος τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ. Ὁ δωρικὸς ναὸς δὲν ἦτο, ὡς οἱ ναοὶ
 τῆς Αἰγύπτου, ἄθροισμα πλείστων αἰθουσῶν, διακεκριμένων καὶ ἐπι-
 προστιθεμένων τῶν μὲν ἐπὶ τῶν δέ, ἀλλὰ τούναντιον, μέγας ἢ μικρός,
 σχηματίζει ἐν ὅλῳ, ἐν ᾧ οὐδὲν εἶνε περιττὸν ἢ αὐθαίρετον, ἕκαστον
 μέρος εἶνε ἀναγκαῖον χρησιμεῖον εἰς τὸ γενικὸν σχέδιον, ἄνευ ἀξίας
 ἀνεξαρτήτου· εἶνε ὁ κόσμος τοῦ δωρικοῦ κράτους, κατὰ τὸν Κούρτιον,
 πραγματοποιηθεὶς ἐν τῷ λίθῳ. Ἐν τῷ δωρικῷ ρυθμῷ αἱ ὑφιστάμεναι
 ἀντιθέσεις κατέληγον εἰς ὑπερτάτην ἁρμονίαν, ἣτις ἐπληττε τὴν ὄρα-
 σιν διὰ τῆς γαληνιαίας καὶ μεγαλοπρεποῦς σεμνότητος. Ὀλόκληρος ἡ
 οἰκοδομὴ τοῦ δωρικοῦ ρυθμοῦ, λέγει ὁ Κούρτιος, εἶνε κατόρθωμα τῆς

διανοίας· εἶνε ἐλευθέρη δημιουργία τοῦ πνεύματος, ἣτις δὲν ἔχει πρω-
 τότυπον ἐν τῇ φύσει. Δὲν εἶνε ἀνακάλυψις τυχαία καὶ αὐθαίρετος, ἀλλ'
 ἔργον κατασκευασθὲν μετὰ συλλήψεως καθαρᾶς ἀπ' ἀρχῆς μέχρι τέλους·
 εἶνε ἡ ὀριστικὴ ἐκφρασις πνευματικῆς τάσεως ὀρισμένης.

Πότε ἐπερατώθη ἡ οἰκοδομὴ τοῦ Ναοῦ εἶνε ἀμφίβολον· φαίνεται
 ὁμως ὅτι μετὰ τὸ πέρας τοῦ μηδικοῦ πολέμου εἶχεν ἀποπερατωθῆ, διότι
 ὁ Ἡρόδοτος ὁμιλεῖ περὶ ἔργου τετελεσμένου. Ὁ ναὸς οὗτος ἦν ἀρχαιό-
 τερος πάντων τῶν μεγάλων ναῶν τῆς Ἑλλάδος, ὧν τὰ λείψανα σώ-
 ζονται, πλὴν τοῦ τῆς Κορίνθου. Τὸ σχέδιον τῆς οἰκοδομῆς ἦν ὁμοιον
 πρὸς ὅλα ὅσα ἔκτοτε ἐφηρμοζόντο ἐν Ἑλλάδι. Περιστήλιον στηριζόμε-
 νον ἐπὶ κρηπιδώματος, σχηματίζον στοὰν περὶ τὸ ἱερόν, ἐστεμμένον
 πρὸς ἀνατολὰς καὶ δυσμὰς ἐπὶ διπλοῦ ἀετώματος, τοῦ ναοῦ διηρημέ-
 νου εἰς τρία μέρη, εἰς πρόναον, ναὸν καὶ ἄδυτον. Τὸ ἀνώτερον μέρος
 τοῦ ναοῦ ἦτο ἐκ Παρίου μάρμαρου, ἀλλ' αἱ βαθμιῖδες, ἂν τις ἐκ τῶν
 νῦν ὑφισταμένων κρίνη, ἦσαν ἐκ λίθου ἰθαγενεῦς τοῦ Ἁγίου Ἡλία,
 ὠραίου χρώματος. Τὸν αὐτὸν λίθον μετεχειρίσθησαν διὰ τὰ τεῖχη τοῦ
 σηκοῦ, ὡσαύτως καὶ διὰ τὸ ἔδαφος τοῦ ναοῦ. Μόνον οἱ στῦλοι κατε-
 σκευάσθησαν ἀπὸ πῦρον, ὅπερ ἦτο ἀρχικῶς προσδιωρισμένον διὰ τὴν
 κατασκευὴν τοῦ ναοῦ.

Τὸ οἰκοδόμημα παρίστα οὕτω θεῶν ἰδιόρρυθμον ἕνεκα τῆς διαφορᾶς
 τοῦ ὕλικου, ὅπερ μετεχειρίσθησαν εἰς τὴν κατασκευὴν. Οἱ κίονες ἦσαν
 ρυθμοῦ δωρικοῦ. Κατὰ τὸν Φουκάρ, ὁ ναὸς εἶχε 6 κίονας ἐπὶ τοῦ με-
 τώπου καὶ 18 ἐπὶ τῶν πλευρῶν, ἦτο δὲ 26 περίπου μέτρων πλάτους
 καὶ 61 μήκους. Ὁ ναὸς οὗτος ἦτο κατὰ τι μεγαλείτερος τοῦ Ναοῦ
 τοῦ Ὀλυμπίου Διός. Εἰ καὶ ὀκοδομήθη κατὰ τὸ σχέδιον τοῦ Κοριν-
 θιακοῦ ναοῦ, ἐδείκνυεν ὁμως πρόοδον εἰς τὴν ἀρχιτεκτονικὴν τοῦ δωρι-
 κοῦ ρυθμοῦ. Ἐπὶ Περικλέους ἐθεωρεῖτο εἰς τῶν καλλιτέρων ναῶν τῆς
 Ἑλλάδος, οὔτινος τὴν φήμην δὲν ἐπεσκίασεν οὐδ' αὐτὸς ὁ Παρθενών.
 Ἐν τῇ Ἰόνῃ τοῦ Εὐριπίδου ὁ χορὸς λέγει ἐν στίχῳ 85· «Δὲν εἶνε μόνον
 εἰς τὰς πλουσίας Ἀθήνας ὅπου οἱ ναοὶ τῶν θεῶν περιστοιχίζονται ὑπὸ
 ὠραίων κίωνων, ἀλλὰ καὶ εἰς τὴν κατοικίαν τοῦ Ἀπόλλωνος, υἱοῦ τῆς
 Λυτοῦς, λάμπουσι δύο μέτωπα, ὡς δύο ὀφθαλμοὶ εἰς ὠραῖα βλέφαρα».

Ἡ ἀνατολικὴ πρόσοψις τοῦ ναοῦ ἦτο ἡ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα· ἐκο-
 σμεῖτο ὑπὸ ἀθροίσματος ἀγαλμάτων ἀπεικονιζόντων τὸν θεὸν καὶ τὰς
 συντρόφους αὐτοῦ Λυτώ, Ἄρτεμιν καὶ Μούσας· ἡ δὲ δυτικὴ τὸν Βάκ-
 χον καὶ τὴν ἀκολουθίαν αὐτοῦ. Ταῦτα ἦσαν ἔργα Πραξία καὶ Ἀδρο-
 σθένους, γλυπτῶν τῆς ἀρχαίας Ἀττικῆς σχολῆς. Ἐν τῷ Προνάῳ,
 λέγει ὁ Πausανίας, ἦσαν γεγραμμένοι ἐπιγραφαὶ ὠφέλιμοι διὰ τὸν κα-

θημερινόν βίον. Ἄνωθι τῆς θύρας ἦτο γεγραμμένη ἡ λέξις· Εἶ, αἰνιγμα προτεινόμενον εἰς πάντα προσερχόμενον εἰς τὸν Ναόν. Ποία ἦτο ἡ ἔννοια τῆς λέξεως ταύτης εἶνε ἀγνωστον· διάφοροι δὲ ἐξηγήσεις ἐδόθησαν εἰς αὐτήν. Κατὰ τὸν Πλούταρχον τὸ Εἶ εἶνε τὸ δεύτερον πρόσωπον τοῦ ρήματος εἰμί. Τὸ ἀξίωμα «Γνωθὶ σαυτὸν» εἶνε ὁ χαιρετισμός ὃν ἀπηύθυνεν ὁ θεὸς εἰς τοὺς προσερχομένους, τὸ δὲ Εἶ, ἡ ἀπόκρισις, ὅτι Σὺ εἶσαι, ὅπερ μόνον προσήκει εἰς τὸν αἰώνιον θεόν. Ἐν τῷ προνάφῳ ὑπῆρχε πληθὺς ἀφιερωμάτων, τὴν προσοχὴν δὲ τοῦ εἰσερχομένου εἴλκυεν ἰδίως ἀγαλμα τοῦ Ὀμήρου μετὰ μαντεύματος τοῦ θεοῦ, «Ἄνθρωπε, εὐτυχῆ καὶ δυστυχῆ». Ἐν τῷ ναφῷ ὑπῆρχε προσφορά τοῦ ποιητοῦ, δίσκος ἀργυροῦς, ἀφιερωθείς ὑπ' αὐτοῦ τοῦ ποιητοῦ, μετὰ τῆς ἐπιγραφῆς·

Φοῖβε ἀναξ δῶρον τόδε Ὀμηρος καλοῦ

Σῆσιν ἐνὶ φροσύναις οὐ δέ μοι κλέους αἰ ἐν ὑπάξει.

Ἐν τῷ προνάφῳ ἐφυλάσσοντο καὶ ἕτερα πολύτιμα δῶρα, ἅτινα εἶχον μεταφέρει ἐκεῖ ἐκ τοῦ ἀρχαίου Ναοῦ. Διὰ τῆς μεγάλης θύρας εἰσῆρχοντο ἐκ τοῦ ναοῦ εἰς τὸν σηκόν. Ὅτε ὁ Παυσανίας εἰσῆλθεν εἰς τὸν Ναόν, τὸ πρῶτον ὅπερ εὗρεν ἄξιον προσοχῆς ἦτο ὁ βωμὸς τοῦ Ποσειδῶνος, ἀρχαίου Κυρίου τοῦ Μαντείου, καὶ ἄθροισμα ἀγαλμάτων τῶν δύο Μοιρῶν, τοῦ Μοιραγέτου Διὸς καὶ τοῦ Μοιραγέτου Ἀπόλλωνος. Ἐπὶ τῆς ἐστίας ἔκαίε πῦρ, ὅπερ ἐκαλεῖτο ἀθάνατον, πρὸς διατήρησιν τοῦ ὁποῦ ἐχρησίμευε μόνον ξύλον ἐλάτης, οὐτινος ἡ συντήρησις ἦν ἐμπειστευμένη εἰς ἔγγαμον γυναῖκα. Τὸ ἀκοιμητον ἱερὸν πῦρ ἐπὶ τοῦ βωμοῦ ὑπῆρξε πάντοτε ὄρος λατρείας πάσης θρησκείας. Ἡ ἐστία ἔκειτο πλησίον τοῦ ὀμφαλοῦ· ὁ Πλούταρχος ἐν τῷ βίῳ τοῦ Ἀριστείδου ἀναφέρει, ὅτι χρησμός διέταξε πάντας τοὺς Ἕλληνας νὰ σβύσωσι τὰς πυράς τὰς μολυνθείσας ὑπὸ τῶν Περσῶν καὶ νὰ λάβωσιν ἐκ τῆς ἱερᾶς ἐστίας τῶν Δελφῶν. Ὁ ὀμφαλὸς τῆς γῆς ἦτο πέτρα λευκή, φετιχικὴ θεότης, ἀνήκουσα ἐκ τὴν λατρείαν τῆς γῆς, ἣτις προηγήθη ἐν Δελφοῖς τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος. Ἡ νέα θρησκεία, υἰοθετήσασα τὸ λείψανον τοῦτο τῶν ἠττηθεισῶν δοξασιῶν περιέλαβεν αὐτὸ εἰς τὴν νέαν λατρείαν. Μακρὰ παραδόσεις καὶ τὸ κύρος τῆς ποιήσεως ἔπεισαν πᾶσαν τὴν ἀρχαιότητα, ὅτι ἐκεῖ ἔκειτο τὸ κέντρον τῆς γῆς. Κατ' ἀρχαίαν παράδοσιν ὁ Ζεὺς εἶχεν ἐξαποστείλει δύο ἀετούς, τὸν μὲν πρὸς δυσμὰς, τὸν δὲ πρὸς ἀνατολάς, οἵτινες συνητηθήσαν ἐν τῇ τοποθεσίᾳ ταύτῃ. Τὸ ἐσωτερικόν τοῦ Ναοῦ ἦτο κεκοσμημένον ὑπὸ εἰκόνων ἐξόχων ζωγράφων· ὁ Ναὸς ἦν ὑπαιθρος, ὡς πάντες οἱ μεγάλοι ναοὶ τῆς ἀρχαιότητος. Ὀλίγα πρόσωπα, λέγει ὁ Παυσανίας, εἰσέδυσαν εἰς τὸ ἄδυτον, ὁπόθεν ἔδιδε τοὺς χρησμούς αὐτοῦ ὁ θεός.

Τὸ ἄδυτον ἦν τὸ κυριώτερον μέρος τοῦ Ναοῦ, διότι ἐκεῖθεν ὁ θεὸς ἀπεκάλυπτε τὰς βουλὰς του εἰς τοὺς ἀνθρώπους. Ἐντεῦθεν εἰκάζομεν, ὅτι τὸ δυτικόν τεῖχος τοῦ ναοῦ ἦν κεκλεισμένον ἐντελῶς καὶ κεκρυμμένον τὸ ἱερὸν ἀπὸ τῶν ὀφθαλμῶν τῶν μὴ ἀφιερωμένων εἰς τὴν ὑπηρεσίαν τοῦ θεοῦ· συνεκοινωνεὶ δὲ πρὸς τὸν σηκὸν δι' εἰσόδου πιθανῶς κεκλεισμένης διὰ διφράκτου, κατὰ τὸν Φουκάρ, πρὸ τοῦ ὁποῦ ὑπῆρχε δωμάτιον, εἰς ὃ εἰσῆγοντο οἱ ἐρχόμενοι πρὸς χρηστηρίαισιν.

Περὶ τοῦ τρόπου τῆς μεταδόσεως τοῦ ἐνθουσιασμοῦ εἰς τὴν Πυθίαν αἱ πληροφορίαι δὲν εἶνε πλήρεις. Ὁ Στράβων ἀφηγεῖται τὰ ἐξῆς· λέγουσιν ὅτι τὸ Μαντεῖον εἶνε ἄντρον κοῖλον κατὰ βάθος ἔχον εὐρὸ στόμα καὶ ἐξ αὐτοῦ ἀνήρχετο πνεῦμα ἐνθουσιαστικόν, ἐπὶ τοῦ στομίου δὲ εὐρίσκετο τρίπους ὑψηλός, ἐφ' οὗ ἡ Πυθία ἀναβαίνει, καὶ ἐκεῖθεν δεχόμενη τὸ πνεῦμα ἀποθεσπίζει ἔμμετρα καὶ ἄμμετρα· ὅταν ἡ Πυθία ἐνεπνέετο ὑπὸ τοῦ θεοῦ πνεύματος, αἱ τρίχες αὐτῆς ἠνωρθοῦντο, τὸ δὲ στόμα ἐξέβαλλεν ἀφρούς. Ἐν εἶνε βέβαιον, ὅτι ἐκ τοῦ ἄντρου ἐξήρχετο ἀέριον, ὅπερ προεκάλει εἰς τὴν Πυθίαν εἶδος παραφροσύνης. Ὡς Πυθίαι ἐξελέγοντο πάντοτε γυναῖκες ἀπλαῖ, ἀμαθεῖς, προσβαλλόμεναι ὑπὸ νευρικῶν παθήσεων, ὑστερικαὶ καὶ ὑποκείμεναι εἰς σπασμούς. Ὁ Ἀριστοτέλης τὴν προφητικὴν μανίαν ἀπέδιδεν εἰς τὴν χολήν. Οἱ ἀρχαῖοι μὴ δυνάμενοι νὰ ἐξηγήσωσι τὴν μανίαν τῆς Πυθίας, ἀπέδιδον εἰς αὐτὴν παρέμβασιν τοῦ θεοῦ, καὶ ἐνεκα τούτου ἐγεννήθη ἡ πίστις εἰς τὰ μαντεῖα, ἣν ἐπηύξανε καὶ ἡ ἀγυρτεία, διότι ἡ Πυθία ἦν περικυκλωμένη ὑπὸ τῶν ὀσίων ἱερέων, ἐπιφορτισμένων νὰ μεταβάλλωσιν εἰς στίχους τὰς ἀποκρίσεις τῆς Πυθίας καὶ νὰ δίδωσιν ἐπαμφοτερίζουσας ἐννοίας εἰς τὰς ἀσυναρτήτους λέξεις αὐτῆς. Πολὺ δικαίως ὁ Φουκάρ παρατηρεῖ, ὅτι τὸ πᾶν δὲν ἦτο ψεῦδος ἐν τῷ Μαντεῖῳ, διότι τὸ θαῦμα ὑπάρχει ἀναλόγως τῆς εὐπιστίας τοῦ θρήσκου. Τὸ θαῦμα εἶνε ἀποτέλεσμα πίστεως. Ὁ ἄνθρωπος ἀδυνατῶν νὰ ἐξηγήσῃ τὰ φυσικὰ καὶ ψυχολογικὰ φαινόμενα ἀποδίδει εἰς αὐτὰ ἐξηγήσεις ὑπερφυσικάς, ὅπως ἐπαναπαύσῃ τὴν περιέργειάν του. Ἡ ἀκατάσχετος αὕτη ἐπιθυμία τοῦ ἀνθρώπου τοῦ νὰ πιστεῦῃ εἰς τὸ θαῦμα, γεννηθεῖσα κατὰ τὴν πρώτην ἡλικίαν τῆς ἀνθρωπότητος, ὅτε οἱ ἄνθρωποι ἦσαν ἀκόμη παιδιὰ, καὶ μεταδοθεῖσα διὰ τῆς κληρονομικότητος διὰ μέσου τῶν αἰώνων, κατέστη σχεδὸν γενικὴ πεποίθησις, ἣτις πολλάκις ἐπιδρᾷ καὶ ἐπ' αὐτῶν τῶν ἀνεξαρτήτων καὶ ἀνεπτυγμένων πνευμάτων. Ἐὰν εἰς τὴν ἀκατάσχετον ταύτην ἐπιθυμίαν τοῦ ἀνθρώπου, νὰ πιστεῦσῃ εἰς τὸ ὑπερφυσικόν, προστεθῇ καὶ δεξιότης περὶ τὰ μὴ ἐκτίθεσθαι, καὶ ἐπαμφοτερίζουσα ἀπάντησις εἰς τὴν ἐρώτησιν καὶ ἐπιτυχίαι τινές, ταῦτα ἤρκουν

ὅπως ἐδραιώσωσι καὶ διατηρήσωσι τὴν πίστιν εἰς τὸ Μαντεῖον τῶν Δελφῶν. Φαίνεται ὅτι τὸ ὕδωρ τῆς Κασσώτιδος πηγῆς, ὅπερ διήρχετο διὰ τοῦ ἀδύτου, ἦτο σπουδαῖος παράγων τοῦ ἐνθουσιασμοῦ τῆς Πυθίας· διότι, ὅταν τὸ ὕδωρ τοῦτο ἔπαυσεν ἐπὶ τινα χρόνον νὰ διέρχεται ἐκ τοῦ αὐτοῦ μέρους, ἐπέδρασεν ἐπὶ τῆς ἐξατμίσεως τοῦ ἀερίου, ὅπερ παρήγε τὰς παραισθήσεις τῆς Πυθίας, καὶ συνεπῶς ἐπὶ τοῦ θαύματος, διότι ἔκτοτε ἤρχισεν ἡ πίστις νὰ χαλαροῦται, τὰ δὲ τεχνητὰ μέσα δὲν ἦσαν ἀρκούντα ν' ἀναπληρώσωσι τὴν φυσικὴν αἰτίαν.

Η'

Χαρακτὴρ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος.

Ἐκ πάντων τῶν ἀρχαίων θεῶν ὁ ἔχων μᾶλλον ἰθαγένειαν ἐλληνικὴν ἦτο ὁ Ἀπόλλων. Ἐὰν ὁ Ζεὺς ἦτο θεὸς Πελασγικός, ὁ Ἀπόλλων ἦτο θεὸς κατ' ἐξοχὴν τῶν Ἑλλήνων. Τὴν λατρείαν τοῦ Ἀπόλλωνος ἔφερον εἰς τὴν Ἑλλάδα αἱ φυλαὶ ἐκεῖναι, αἵτινες ἐγκατέστησαν ἐν Ὀλύμπῳ, καὶ κατῆλθον μετὰ ταῦτα εἰς τὴν Ἑλλάδα. Κατὰ τὸν Maury (religion de l'antiquité σελ. 127), τὴν ἀρχικὴν καταγωγὴν τοῦ θεοῦ τούτου πρέπει νὰ ζητήσωμεν εἰς τὴν Ἀνατολήν· διότι ὑπάρχει μεγάλη ἀναλογία μεταξύ τοῦ Ἀπόλλωνος νικητοῦ τοῦ ὄφρα Πύθωνος καὶ τοῦ θεοῦ Ἴδρα, ὅστις διασχίζει διὰ τῶν βελῶν του τὸν ζοφερόν Ἀχί. Ἐὰν ὅμως ἡ ἀναλογία αὕτη εἶνε κατὰ μέρος, δὲν ἔπεται ἐκ τούτου, ὅτι εἶνε ἀβάσιμος καὶ ἡ γνώμη τοῦ Μυλλέρου, ὅτι ὁ Ἀπόλλων εἶνε θεότης ἐλληνική· διότι, ὡς εὐλόγως παρατηρεῖ ὁ Φουκάρ, ἐὰν οἱ Ἰνδικοὶ μῦθοι εἰσιν ἡ πρώτη πηγὴ τῶν ἐλληνικῶν δοξασιῶν περὶ Ἀπόλλωνος, ὡς ἡ Ἰνδοευρωπαϊκὴ φυλὴ, ἐξ ἧς προῆλθον οἱ Ἕλληνες, αἱ φυλαὶ ὅμως αὗται, αἵτινες ἀπετέλεσαν μετὰ ταῦτα τοὺς Ἕλληνας κατὰ τὴν μακρὰν αὐτῶν πορείαν ἀπὸ τοῦ Ἰνδικοῦ Καυκάσου μέχρι τῆς ἐγκαταστάσεώς των ἐν Ὀλύμπῳ, ὑπέστησαν μεγάλας μεταβολὰς ὡς πρὸς τὴν γλῶσσαν, τὰ ἦθη καὶ τὰς δοξασίας, ὥστε φθάσαντες ὑπὸ τὰς ὑπερείας τοῦ Ὀλύμπου εἶχον ἀπολέσει πᾶσαν ἀνάμνησιν τῆς πρώτης αὐτῶν πατρίδος. Τὸ βέβαιον εἶνε, ὅτι αὗται κατελθοῦσαι ἀπὸ τὸν Ὀλυμπον εἰς τὴν Ἑλλάδα ἔφερον τὸν θεὸν τούτον μεθ' ἑαυτῶν, διότι οὐδὲν ἔχνος λατρείας αὐτῆς εὐρίσκομεν παρὰ τοῖς Πελασγοῖς, οὐδὲ ἰδανίσθησαν ταῦτα ἐκ τῆς θρησκείας τῶν Αἰγυπτίων καὶ τῶν Φοινίκων. Ἐπὶ τῆς κορυφῆς τοῦ Ὀλύμπου ὑπῆρχε ναὸς τοῦ Πυθίου Ἀπόλλωνος, ἐν δὲ τῇ κοιλάδι τῶν Τεμπῶν ὁ θεὸς οὗτος ἀπελάμβανεν ἰδιαιτέρας λατρείας. Ἐν τῷ ὕμνῳ εἰς τὸν Πύθιον Ἀπόλλωνα δει-

κνυται, ὅτι ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος μετεφέρθη εἰς Ἑλλάδα ὑπὸ τῶν φυλῶν, αἵτινες ἐγκατέλιπον τὸν Ὀλυμπον καὶ διήλθον διὰ τῆς Θεσσαλίας, Βοιωτίας, Εὐβοίας καὶ Φωκίδος, ὅπου ὑπῆρξαν τὰ ἀρχαιότερα ἱερά τοῦ Ἀπόλλωνος.

Διὰ τῆς λατρείας τοῦ Ἀπόλλωνος ἐπῆλθε νέα τάξις πραγμάτων. Ἡ λατρεία αὕτη εἰσήγαγε τὴν μετάνοιαν καὶ τὴν συγχώρησιν καὶ ἀντικατέστησε τὸ ἀρχαῖον μητρικὸν δίκαιον διὰ τῆς ἀναγνωρίσεως τῶν δικαίων τοῦ πατρός. Τὸ πρόβλημα, ὅπερ ἐκτίθησιν ὁ Αἰσχύλος εἰς τοὺς ἀκροατάς, δηλαδή ἂν ἡ μήτηρ ἢ ὁ πατήρ ὑπερέχη ἐν τῇ οἰκογενείᾳ, ἐν τῇ περιφύμῳ δίκῃ τοῦ Ὀρέστου, ὅστις καταδιώκεται ὑπὸ τῶν Ἐρινύων ὡς φονεὺς τῆς μητρός του, δὲν εἶνε ἀπλή πάλη διαλεκτικῆς μεταξύ τῶν θεῶν, ἀλλ' ἀγὼν φοβερός, ἀγὼν μεταξύ δύο ἀρχῶν πολιτισμῶν ἀντιθέτων, καὶ τὸ δρᾶμα τοῦ Αἰσχύλου, ὅπερ ἀνεπίσσεται ἐν τῷ μυθικῷ κόσμῳ, παριστᾷ δρᾶμα ἱστορικὸν τῶν ἠρωϊκῶν χρόνων ἐν ἐποχῇ ἀγνώστῳ, ἐν ἧ τὸ δίκαιον τοῦ πατρός θριαμβεῖ κατὰ τοῦ μητρικοῦ δικαίου. Ὁ Ἀπόλλων προστατεύει τὸν Ὀρέστην καθιερῶν νέαν τάξιν τῆς οἰκογενείας, ἐν ἧ ὁ ἀνὴρ κατέχει τὴν πρώτην θέσιν καὶ ἀναγνωρίζεται ἀρχηγὸς καὶ κύριος αὐτῆς, καταργουμένου τοῦ ἀρχαιοτέρου δικαίου, τοῦ στηριζομένου ἐπὶ τῆς μητρῶθεν συγγενείας. Καθ' ὅλον τὸν θρησκευτικὸν βίον τῶν Ἑλλήνων, λέγει ὁ Κούρτιος, δὲν ὑπάρχει ἐποχὴ μᾶλλον ἐνδιαφέρουσα ἐκείνης, καθ' ἣν ἐπεφάνη ἡ λατρεία τοῦ Ἀπόλλωνος· αὕτη ἐγκαινίζει ἐν τῇ ἱστορίᾳ τῆς πνευματικῆς αὐτῶν ἀναπτύξεως εἶδος ἀναγεννήσεως καὶ σχεδὸν νέαν δημιουργίαν. Ἐν πάσαις ταῖς ἐλληνικαῖς πόλεσιν, αἵτινες ἐκκληροδότησαν εἰς ἡμᾶς πλοῦσιον θησαυρὸν μύθων, ἀποδίδουσιν εἰς τὴν ἔλευσιν τοῦ εὐεργετικοῦ θεοῦ μεταρρυθμισιν τῆς κοινωνικῆς τάξεως, ἀνάπτυσιν τῆς ζωῆς καὶ τοῦ πνεύματος. Ὁ δαφνοστεφὴς θεὸς ἐξαλείφει τὸ στίγμα τοῦ αἵματος, τὸ μολύνον τὸν Ὀρέστην, καὶ τῷ ἀποδίδει τὴν εἰρήνην τῆς ψυχῆς· ἡ δὲ φοβερά δύναμις τῶν Ἐρινύων θραύεται, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῆς ἐγείρεται ὁ κόσμος τῆς ἀρμονίας, τὸ βασιλεῖον τῆς χάριτος καὶ τῆς συγγνώμης.

Θ'

Τὰ πάντα ἐν τῷ κόσμῳ τούτῳ ἔχουσιν ἀρχὴν καὶ τέλος· καὶ ἡ ὄρα τῆς παρακμῆς ἤρξατο νὰ σημαίνῃ διὰ τὸ Δελφικὸν Μαντεῖον. Ὁ νόμος τῆς ἐξελίξεως κρατεῖ οὐ μόνον ἐν τῷ φυσικῷ κόσμῳ, ἀλλὰ καὶ ἐν τῷ πνευματικῷ καὶ τῷ ἠθικῷ. Ἰδέαι, δοξασίαι, ἀντιλήψεις, θεσμοί, ὑφίστανται τὴν ἐξέλιξιν. Ἐκάστη ἐποχὴ ἔχει ἴδιον ἰδεῶδες καὶ ἰδίας ἀντιλήψεις, αἵτινες εἰσιν ἀναγκαῖαι ἐφ' ὅσον ἐξυπηρετοῦσι τὰς ἀνάγκας

τῆς ἐποχῆς αὐτῶν καὶ αἱ ἡμέτεραι θεωρίαι καὶ ἰδέαι καὶ ἀντιλήψεις θέλουσι λάβει τὴν τύχην τῶν προηγηθεισῶν. Ὁ νόμος τῆς ἐξελιξέως θὰ τὰς καταστήσῃ ἀχρήστους, καὶ ὅ,τι σήμερον ἀπασχολεῖ, παρηγορεῖ καὶ διαθερμαίνει ἡμᾶς, αὔριον θὰ διεγείρῃ τὸ μειδίαμα τῶν μεταγενεστέρων διὰ τὴν ἀπλότητα αὐτοῦ. Οἱ ἀρχαῖοι φιλόσοφοι, οἵτινες τὰ πάντα εἶχον ἐξετάσει, ἐφ' ὅσον ἐπέτρεπεν ἡ πνευματικὴ κατὰστάσις τῆς ἐποχῆς αὐτῶν, δὲν ἠδύναντο νὰ ἀρκεσθῶσιν εἰς ἀτελεῖ θεόν, οἷος ὁ Ζεὺς. Πρὸς τῇ ἀρχαίᾳ λοιπὸν μυθολογίᾳ ἀνέπτυξαν ἕτερον θεοσοφικὸν σύστημα διὰ τὰ ἀνεπτυγμένα πνεύματα. Ἡ μετὰ τοὺς Μαραθωνομάχους καὶ Σαλαμινομάχους γενεὰ δὲν ἐμφορεῖται τοῦ αὐτοῦ πρὸς τὸ Δελφικὸν Μαντεῖον σεβασμοῦ, οὔτινος ἐνεφοροῦντο οἱ σύγχρονοι τοῦ Ἡροδότου. Ὁ Θουκυδίδης δέχεται μόνον τὸ κύρος τοῦ λογικοῦ, ὁ δὲ Σωκράτης τὸ τῆς συνειδήσεως καὶ ὁ Ἀριστοτέλης τὸ τῆς ἐπιστήμης. Ὁ θεὸς τοῦ Πλάτωνος εἶνε ὃν ὄλως διάφορον τοῦ θεοῦ τῆς Ἑλληνικῆς φυλῆς. Εἰς τὰ ὄμματα τῆς νέας ταύτης κοινωνίας οἱ θεοί, οὓς παρίστησιν ἡ γλυπτικὴ τέχνη, δὲν ἔχουσι τι κοινὸν μὲ τοὺς θεοὺς, οὓς παρίστα ὁ Φειδίας, ὧν ἡ ὑπέροχος μεγαλειότης οὐδὲν κοινὸν ἔχει πρὸς τὰς ἀνθρωπίνους ἀθλιότητας. Ὁ αἰὼν τοῦ Πραξιτέλους δὲν ἔχει ἀρχοῦν θρησκευτικὸν αἶσθημα ὅπως ἀντιληφθῇ εἰκόνων τόσου μεγαλείου· ἡ σμίλη αὐτοῦ ἔδιδεν εἰς τοὺς θεοὺς ἀναλογίαν ἀνθρωπίνην καὶ τοὺς ἐνεψύχου δι' ὄλων τῶν ἀνθρωπίνων παθῶν καὶ αἰσθημάτων. Ὁ Ἀπόλλων μεταβάλλεται εἰς νεανίσκον παίζοντα, ἡ δὲ Ἀφροδίτη εἰς νεαράν γυναῖκα ἀφίνουσαν νὰ πίπτωσι τὰ ἐνδύματά της, ὅτε εἰσέρχεται εἰς τὸ λουτρόν. Πάντα τὰ ἀγάλματα τῆς ἐποχῆς ταύτης ἔχουσιν ἀρμονικὴν χάριν ὑπὸ ἔκφρασιν μᾶλλον γυναικείαν. Ἡ ἀρχαία φιλοσοφία εἰσήγαγε μικρὸν κατὰ μικρὸν τὴν ἀπιστίαν καὶ τὴν περιφρόνησιν πρὸς τοὺς θεοὺς, ἐντεῦθεν δὲ προῆλθεν ἡ καταπτώσις τοῦ κύρους τοῦ Δελφικοῦ Μαντείου, καθ' οὗ τὸ τελευταῖον τραῦμα κατήνεγκεν ὁ Χριστιανισμὸς· καὶ οὕτω νῦν τὸ πᾶν ἐν τῇ κοιλάδι ταύτῃ εἶνε μελαγχολικὸν καὶ σιωπηλόν, ὡς ἦτο καθ' ὃν χρόνον κατῆλθεν ὁ θεὸς καὶ ἴδρυσεν τὸ Μαντεῖον αὐτοῦ. Ἡ ὑψηλὴ κορυφὴ τοῦ Παρνασσοῦ εἶδε διαδοχικῶς πάσας τὰς θρησκείας καὶ πάσας τὰς δοξασίας ὑπὸ τὰς ὑπωρείας αὐτῆς διδαχθείσας· εἶδε τὸν χονδροειδῆ φετιχισμόν, τὴν θρησκείαν τῶν ποιητῶν καὶ τῶν φιλοσόφων, καὶ ἐν τέλει τὸν χριστιανισμόν ἰδρύοντα ἐκ τῶν συντριμμάτων τῶν ἀρχαίων ναῶν ἰδίους ναοὺς καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων τῶν ἀρχαίων βωμῶν τῶν ἐν τῇ κοιλάδι τοῦ Πλειστοῦ ἐσπαρμένων ἀνεγείροντα βωμοὺς χριστιανικοὺς ἐπ' ὀνόματι χριστιανῶν ἀγίων. Ἀλλ' ἐὰν τὸ προφητικὸν σπήλαιον ἐκαλύφθη ὑπὸ

χωμάτων, ἐὰν οἱ ἀρχαῖοι βωμοὶ ἐξηφανίσθησαν, ἐὰν ἀπειρος σιωπὴ βασιλεύῃ ἐκεῖ, ὁ εὐλαβὴς ὅμως περιηγητὴς τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος ἀκούει καὶ σήμερον φωνὴν ἐξερχομένην ἐκ τῶν πέριξ βράχων καὶ πηγῶν, ἐξαγγέλλουσαν, ὅτι ἐκεῖ ὑπῆρξεν ἡ ἀποκάλυψις τοῦ θρησκευτικοῦ βίου τῆς ἀρχαίας Ἑλλάδος. Ὁ πρὸ τῶν συντριμμάτων τοῦ περικαλλοῦς Ναοῦ τοῦ Ἀπόλλωνος ἰστάμενος καταλαμβάνεται ὑπὸ τῶν μελαγχολικωτέρων σκέψεων, καὶ ἐν τῇ φαντασίᾳ του ἐγείρεται τὸ ἀπελπιστικώτερον τῶν προβλημάτων τῆς ἀνθρωπίνης ζωῆς, ἐὰν δηλαδὴ πάντα τὰ ἀνθρώπινα εἶνε προσωρισμένα νὰ καταστραφῶσι καὶ νὰ παραδοθῶσιν εἰς λήθην. Εἶνε ἄρᾳ γε λέξις κενὴ ἡ αἰωνιότης τῶν ἀνθρωπίνων ἔργων, καὶ θέλουσιν ὑποστῆ τὴν αὐτὴν τύχην οἱ μεγαλοπρεπεῖς ναοὶ τῶν νεωτέρων χρόνων, οἱ ἐγεθθέντες ὡσαύτως διὰ τῶν χρημάτων καὶ τοῦ ἰδρώτος διαφόρων λαῶν, καὶ θέλουσιν οὗτοι κοιμηθῆ τὸν αἰώνιον ὕπνον, καὶ ἐπὶ τῶν ἐρειπίων αὐτῶν μόνη ἡ ἀράχνη θέλει ὑφαίνει τὴν κατοικίαν της; Ἐκ τῶν ἀπειροπληθῶν δώρων, ἅτινα προσηνέχθησαν ὑπὸ τῆς εὐλαβείας, τῆς φιλοδοξίας, τῆς ματαιότητος, τῆς ἐπιδείξεως, εἰς τὸ Δελφικὸν Μαντεῖον, ἐν μόνον περιεσώθη, τὸ λαμπρότερον μνημεῖον τῆς ἑλληνικῆς ἱστορίας, μαρτυροῦν τὰς περιπετείας τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς. Μετὰ τὴν ἐν Πλαταιαῖς καταστροφὴν τῶν Περσῶν, λεία πλουσιωτάτη χρυσοῦ καὶ ἀργύρου ἔπεσεν εἰς χεῖρας τῶν Ἑλλήνων, οἵτινες ἐκ τῆς δεκάτης τοῦ θησαυροῦ τούτου, ἦν ἀφιέρωσαν εἰς τὸ ἐν Δελφοῖς Μαντεῖον τοῦ Ἀπόλλωνος, κατεσκευάσαν καὶ τρίπουν χρυσοῦν ἐπὶ τρικεφάλου ὄψεως χαλκοῦ ἰστάμενον. Τὸ μνημεῖον τοῦτο τῆς ἑλληνικῆς δόξης καὶ ἀνεξαρτησίας μετεκομίσθη εἰς τὸ Βυζάντιον ὑπὸ τοῦ μεγάλου Κωνσταντίνου, ὅτε οὗτος ἔκτιζε τὴν μεγαλόπολιν ταύτην. Ἐκεῖ μετηνέχθησαν πλεῖστα τῶν καλλίστων ἔργων τῆς ἀρχαίας τέχνης, ὅπως κοσμήσωσι τὴν καθέδραν τοῦ πρώτου χριστιανοῦ αὐτοκράτορος, ὅστις νομίζων ὅτι διὰ τῆς μεταφορᾶς τῆς πρωτεύουσας τῆς Ρωμαϊκῆς Αὐτοκρατορίας ἤθελε δώσει νέαν ζωὴν εἰς τὸ Ρωμαϊκὸν κράτος, ἐξυπηρέτησε λεληθότως τὴν τύχην τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς, διότι μετὰ πάροdon χρόνου ἡ Κωνσταντινούπολις κατέστη ἑλληνικὴ.

Ἦς οἱ ἀνθρωποὶ καὶ τὰ ἔθνη, οὕτω καὶ τὰ μνημεῖα ἔχουσι τὰς περιπετείας των. Ἡ πολυκέφαλος αὕτη Ἰδρα ἵσταται σήμερον ἀκέφαλος ἐπὶ τοῦ πολυθρυλήτου Ἰπποδρομίου. Οἱ μὲν Φωκεῖς ὅπως ἐπαρκέσωσιν εἰς τὰ ἔξοδα τοῦ ἱεροῦ πολέμου ἀφήρσαν τὸν χρυσοῦν τρίποδα, ὁ δὲ Κωνσταντῖνος μετέφερε τὸν ὄφιν εἰς Βυζάντιον. Μωάμεθ δὲ ὁ 6' ὁ πορθητὴς τοῦ Βυζαντίου, ἀπέκοψε διὰ τῆς σπάθης αὐτοῦ μίαν τῶν κεφαλῶν, ἥτις, ὡς λέγεται, εὑρίσκειται ἐν τῷ ναῷ τῆς Ἁγίας Εἰρή-

νης· ἄγνωστος δὲ ἡ τύχη τῶν λοιπῶν κεφαλῶν αὐτοῦ. Τὸ μνημεῖον τοῦτο βεβυθισμένον σήμερον κατὰ τὸ ἡμισυ ἐν τῇ σιωπηλῇ πλατείᾳ τοῦ Ἀτμειντάν, μεταξύ τοῦ ὀβελίσκου τῆς Θεοδώρας καὶ τῆς λιθίνης στήλης Κωνσταντίνου τοῦ Πορφυρογεννήτου, ἀκατάληπτον εἰς τὸν ἐκείθεν σιωπηλῶς διερχόμενον Μουσουλμάνον, μαρτυρεῖ καὶ τὴν ἀρχαίαν δόξαν τῆς ἑλληνικῆς φυλῆς καὶ τὴν πτώσιν αὐτῆς καὶ τὴν ἰδιότροπον μεταβολὴν τῶν ἀνθρωπίνων πραγμάτων. Εἴκοσι τέσσαρες αἰῶνες τὸ ἐσεβάσθησαν, ἑκατὸν δὲ γενεαὶ ἐθαύμασαν τὴν σπειροειδῆ αὐτοῦ ἐπιφάνειαν. Μαρτυρεῖ τὰς τέσσαρας φάσεις, ἃς ὑπέστη ὁ ἑλληνισμός· διηγεῖται τὴν δόξαν τῶν Πλαταιῶν καὶ τοὺς Μακεδονικοὺς θριάμβους καὶ τὴν ἰδρυσιν τῆς νέας Ἀνατολικῆς αὐτοκρατορίας. Εἶδε τὰς λαμπροτέρας καὶ τὰς θλιβερωτέρας ἡμέρας τοῦ Βυζαντινοῦ Κράτους. Ἦκουσε τὰς χαρμωσοῦνους φωνὰς τοῦ Βυζαντινοῦ λαοῦ καὶ τοὺς θριάμβους αὐτοῦ, ἀλλὰ καὶ τὰς φοβερὰς οἰμωγὰς τοῦ κατακτηθέντος λαοῦ, ὅτε οἱ μὲν Λατῖνοι ὑπὸ τὸν σταυρόν, οἱ δὲ Τοῦρκοι ὑπὸ τὴν ἡμισέληνον ἐκυρίευσαν τὸ Βυζάντιον καὶ ἔσφαξαν τοὺς κατοίκους αὐτοῦ. Εἶδεν ἐν τέλει τὸν τελευταῖον τῶν Αὐτοκρατόρων μαχόμενον πρὸ τῆς Πύλης τοῦ Ρωμανοῦ καὶ πίπτοντα ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος καὶ διὰ τοῦ ἡρωικοῦ αὐτοῦ θανάτου ἐξαγνίζοντα τὰ ἁμαρτήματα τῶν βυζαντινῶν, κληροδοτοῦντα δ' ἡμῖν ἱερὰν παρακαταθήκην, τὴν ἐκδίκησιν. Τὸ κειμήλιον τοῦτο τῆς Ἑλληνικῆς ἐθνικότητος, ἐφ' οὗ εἰσέτι ἀναγιγνώσκονται τὰ ὀνόματα τῶν τριάκοντα πόλεων, αἵτινες ἠγωνίσθησαν εἰς τὸν κατὰ τῶν βαρβάρων ἀγῶνα, καὶ ἃς ὁ χρόνος ἐσεβάσθη, θὰ ἴδῃ ἄρα γε ἡμέρας νέας δόξης καὶ ἐλευθερίας; θὰ ἀκουσθῶσι πάλιν περὶ αὐτὸ φωναὶ ἑλληνικαὶ ἐπευφημοῦσαι νέον Κωνσταντῖνον; Ἐν Κωνσταντινουπόλει σώζεται παράδοσις, ὅτι κατὰ τὴν τρομερὰν ἐκείνην καὶ αἱματόφυρτον ἡμέραν, καθ' ἣν ὁ Μωάμεθ ἐκυρίευσεν τὸ Βυζάντιον, οὗτος εἰσῆλθεν ἔπιπτος εἰς τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας, ὅπου εἶχε συρρεῦσει ἄπειρον πλήθος γυναικῶν καὶ παιδῶν, νομιζουσῶν, ὅτι ὑπὸ τὸν σεπτὸν ἐκείνον ναὸν ἤθελον εὔρει σωτηρίαν, καὶ ὅτι τὴν στιγμήν ἐκείνην, ἐνῶ ὁ ἱερεὺς ἐλειτούργει ἐπὶ τινος βωμοῦ, ὁ μὲν Κατακτητῆς συνέτριψε τὸν βωμόν, ὁ δὲ ἱερεὺς ἐν τῷ μέσῳ τῆς συγχίσεως, τοῦ κοπετοῦ καὶ τοῦ θρήνου τῶν σφαζομένων γυναικοπαίδων, ὧν αἱ οἰμωγαί, μεμιγμέναι μετὰ τῶν λυσσαλέων κατακτητῶν, ἀπετέλουν καταχθόνιον ἀρμονίαν, ἀνελήφθη διὰ μυστηριώδους θύρας, φέρων τὰ ἱερὰ αὐτοῦ ἄμφω καὶ τὸ Εὐαγγέλιον, καὶ ὅτι ὡς ἐκ θαύματος ἡ θύρα αὕτη ἐκλείσθη, ἀνοιχθήσεται δὲ πάλιν καθ' ἣν ἡμέραν ἡ ἁγία Σοφία ἀποδοθήσεται τῷ Εὐαγγελίῳ, ὅτε καὶ ὁ ἱερεὺς παρουσιασθήσεται καὶ περατώσει τὴν διακοπίσαν λειτουργίαν. Ἡ ἡμέρα αὕτη εἶνε μακρὰν ἢ πλησίον; τοῦτο εἶνε μυστήριον. Πέπεισμαι ὅμως, ὅτι ἡ ἑλληνικὴ φυλὴ θέλει ἐκπληρώσει τὸ καθήκον αὐτῆς καὶ θέλει θέσει πάλιν ἐπὶ τοῦ σπειροειδοῦς ὄψεως τὰς κεφαλὰς αὐτοῦ καὶ τὸν χρυσοῦν τρίποδα, ἀναγράφουσα ἐπ' αὐτοῦ τὸ ἀρχαῖόν του ἐλεγείον·

Ἑλλάδος εὐρυχώρου σωτῆρος τόνδ' ἀνέθηκε
δουλοσύνας στυγεράς ρυσάμενος πόλεις.

Ἄντ. Πεταλᾶς